

XVI. ÉVF.

1947.

1. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

NAGY J. BÉLA
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
KOVALOVSKY MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1947

Ára: 2.— Ft

TARTALOM.

	Lap
Zolnai Gyula: Nyelvszegényítéssel jár-e a nyelvtisztaság elve?	1
Horváth János: Egyetemi hallgatók magyar irodalomtörténeti dolgozatairól	7
Fábián Pál: Régi és új nyelvművelés	14
Ifj. Ordódy János: Két együnk írásbeli megkülönböztetése	16
Halász Gyula: Egy és egy	20
Nagy J. Béla: Egy meg egy	21

SZÉLJEGYZETEK.

Török Sándor: Az újságok nyelve és a hivatalos nyelv	24
Bárczi Géza: Rá vonatkozó	26
F. P.: Vonatkozó rendelet	26
Mikrofon elé kerül a Carmen	26
Földalatti látogatás	27
P. L.: Főfigyel	27

LAPSZEMLE.

Haladás. — Magyar Nyelv	28
-------------------------------	----

FIGYELŐ.

Szóajánlások	30
A Nyelvművelő Bizottság hírei	31

ÜZENETEK.

Hét üzenet	32
------------------	----

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

Olvasóinknak készséggel adunk tanácsot, felvilágosítást minden nyelvhelyességi és helyesírási kérdésben.

Munkatársainknak. Kérjük munkatársainkat, hogy cikkeiket lehetőleg gépiratban juttassák el a szerkesztő címére. A papírnak csak az egyik lapjára írjanak, s hagyjanak két-három ujjnyi lapszél az esetleges szerkesztői megjegyzéseknek.

Olvasóinknak, laptársainknak. Lapszemlénkben szeretnők az 1945 eleje óta megjelent nyelvművelő és nyelvvédő cikkeket lehetőleg hiánytalanul számontartani. Kérjük ezért laptársainkat, a szerzőket és olvasóinkat, szíveskedjenek az ilyen cikkeket tartalmazó lappéldányokat szerkesztőségünknek megküldeni, vagy legalább a megjelenés adatait közölni. Hasonló tárgyú önálló kiadványok, valamint nyelvi szempontból figyelemreméltó munkák beküldését ugyancsak kérjük könyvszemle-rovatunk részére.

Az 1944. és 1945—1946. évfolyam tartalomjegyzékét, tárgy- és szómutatóját mostani számunkhoz mellékeljük.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

XIII. ÉS XIV—XV. ÉVFOLYAM
(1944. és 1945—1946.)

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

A XIII. ÉVFOLYAMOT
SZINNYEI FERENC
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
PUTNOKY IMRE

A XIV—XV. ÉVFOLYAMOT
NAGY J. BÉLA
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
KOVALOVSKY MIKLÓS
SZERKESZTETTE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1947

TARTALOMJEGYZÉK

A MAGYAROSAN XIII. (1944) ÉVFOLYAMÁHOZ.

NAGYOBB CIKKEK.		Lap
Bíró Izabella: Nagy betűk		10
Madzsar Imre: Történet és történelem		1
Zolnai Gyula: Egy pár helyreigazítás a köznévi „japán” szó kérdésében		33
Zolnai Gyula: Alaptalan vitázó állítások és elfogult szóértékelések		65
Zolnai Gyula: Az i-végű idegen helynevek -i-képzős származékairól		89

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.		
Benkő Dénes: Invadál		48
Bíró Izabella: Zuhan-e a bombázó?		39
Gróber Aladár: A „bizonyos” meg a „biztos”		96
Hajdú Péter: Előkelőségek		41
Loványi Gyula: Idegen nyelvi hibák átvétele		44
Loványi Gyula: A boltok cégtábláinak magyartalanságai		77
Lükő Balázs: Idegen személy- és helynevek ragjai		46
Nagy J. Béla: Idegen személy- és helynevek ragjai		73
Tóth József: Ragos szóhoz járuló képző		93
Winter István: Az idegen és jövevényszavak kiejtése és a magyar rádió		21
Zolnai Gyula: A névelőtlen „idén” kérdéséhez		16

SZÉLJEGYZETEK.		
Csehély Aladár: Zsomboly, zsombolyáz		81
Csengery János: Tűnik. Helyesel		79
Kubowich Géza: Valóság vagy valódiság		50
Loványi Gyula: Slendrián		24
Loványi Gyula: Fából vaskarika avagy a királyok népszerű itala		24
Loványi Gyula: Gazda nélkül csináljuk a számadást		50
Loványi Gyula: Kudarcos aratás		50
Loványi Gyula: Ekkiszőm magának		51
Loványi Gyula: Minden további nélkül		80
Loványi Gyula: Született doktor		80
Loványi Gyula: Erős erők		97
Loványi Gyula: Merinófort		98
Loványi Gyula: Traktor		98
Nagy J. Béla: Zsomboly		51
Pogány Kázmér: Szegedés		81
Ruhmann Jenő: Alázatos tiszteletem!		79
Winter István: Az elállított vészkijárat		24
Zolnai Gyula: Zsomboly		23
Zolnai Gyula: Szokatlan tárgyeset		99

KÖNYVSZEMLE.		
Balassa József: A magyar nyelv könyve (Putnoky Imre)		25
Éri-Halász Imre: Ki ne mondja! (Bence István)		52
Rózsás József: Magyarosan, katonásan (P. I.)		81

LAPSZEMLE.		
A Mai Nap — Antenna — Balatoni Kurir — Csendőrségi Lapok — Debrecen — Forrás — Független Magyarország — Jó Egészséget! — Magyar Ifjúság — Magyar Nemzet — Magyar Nyelv — Magyar Szemle — Pesti Hírlap — Rákosi Hírlap — Székely Nép — Testneve- lési Tanárok Közönye — Tiszaháti Magyar Gazda — Ujság		26, 54, 83

FIGYELŐ.		
Bence István: Rádiós nyelvművelés		85
Crettier Károly: A háború és a magyar nyelv		99
Csengery János: Emlékezzünk régiékről		59
Hoffner Pál: Hírlapjaink magyarsága		31
Loványi Gyula: Homokpad		29
A Nyelvművelő Bizottság ülései		57
Hírek		61
Üzenetek		32, 62, 87, 101

TÁRGY- ÉS SZÓMUTATÓ

A MAGYAROSAN XIII. ÉVFOLYAMÁHOZ.

- akolbolít 95
alázatos tiszteletem 79
álláspont 31
arra ~ ára 104
átpenetrál 48
azt, ezt szokatlan használata 99
„Bank“-kal (=pad) összetett
-német szavak fordítása 29
-bani, -bóli 95
Beregszász helyhatárczórágjai 29
betesz az ajtót 101
bezárólag 45
bukórepülő 39
cégtáblák magyartalanságai 77
cigaretta ~ szivarka 66
csapóbombázó 41
dzsem 63
egy használata 56
egybeírás 84, 88
egyben, egyúttal 104
egyértékű, egyértékese vminek
104
egyesszám használata 54
elannyira ~ annyira 104
elállított vészkijárat 24
elkiabál 56
ellenség 42
ellenszervezet 31
ember! (=Mensch!) 45
előfeltétel 45
előír 85
előkelőségek 41
elvont főnevek többszáma 45
erők 97
erre ~ ére 104
erdélyi magyar nyelv romlása 29
esküszöm magának 51
és 87
feleség 41
fiúk ~ fiuk 104
gazság 43
gleihsaltolás 45
háborús nyelv 99
harckocsi 100
harmadfél 62
hatalmasság 43
helsinki 89
helyesl 79
helyesírás 83
hibás fordítások (Leiter Jaka-
bok) 27
hibásan használt igék 54
hitújítás 66
hitványság 43
hivatalos nyelv 27
holtomiglan, holtodiglan 104
homokpad 26, 27, 29
hügomasszony 55
idegen nyelvi hibák átvétele 44
idegen szavak ejtése 21, 29
idegen személy- és helynevek
ragjai 46, 73
ideiglenes 104
idén ~ az idén 16
ikes ragozás 87
illetve 45
invadál 48
is (megengedő is) szórendje 63
japán 33
jassnyelv 27, 52
jobb (szobalányt keresünk) 45
jóság (=jóság) 42
katonai nyelv 82
kálvinista 62
keresztülvisz 87
képzők jelentésmódosító sze-
repe 103
kézbesít 95
kézelő 66
ki von. névm. hangsúlya 83
kicsinybeni 95
kiejtés romlása 85
ki van zárva 45
kivált (ellenmondást) 45
közhely 104
kudarcos aratás 50
kufár 62
küldi (nem pedig: feladó = Ab-
sender) 63
latin jövevényszavak 48
lőkör 63
Lóránt 63
löveg, lövedék 99
magyar-tanár, magyartanár 103
maradéktalan 45
mássalhangzónyújtás a névelő
hatására 104
meg 87
minden további nélkül 80
minőségi (áru) 45
mutatónévmás (azon, ezen, ama,
eme) 102
nagybani 95
nagy betűk használata 10, 80
napos (hatnapos jegy) 103
nélkülöz 54
német szavakban -ei ejtése 101
népszerű 24
névutók hibás használata 26
nyelvművelés az önképzőkörök-
ben 55
nyelvszegényedés 55
-ó, -ő végű névszók 62
okoz 62
órákor 104
öcsémasszony 55
összetételek 103
pánélkocsi 100
pápista 67
Pistikám 104
rendelkezik 54
régiség 104
részbeni 95
részéről 45
sarkára, sarkába 104
satöbbi 104
-ság, -ség képző 41, 42
sielés vagy sziesz 56
slendrián 24
sodó 63
sofortprogram 45
Szarvas Gábor 59
szavak ~ szók 104
százszázalékos 45
szegedés (=hexenschuss) 81
szerez 62
szervusz 82
szereztesrendjeink magyaros
alakú nevei 32
szóhangulat 67
szökélő kórház 83
szőnyegre hoz 84
született doktor 80
tapasztal, megtapasztal 62
tepsi 64
totális 70
többszám használata 54
történet, történelem 1
tűnik 79
traktor = vontató 98
újblói stb. 95
újság 104
vadonatúj 62
való, levő elhagyása 04, 102
valóság, valódiság 50
vén 56
zuhanóbombázó 39
zsomboly 23, 51, 81
zsombolyáz 81

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága 1931 júniusában kezdte meg működését, a Magyarosan 1932 januárjában indult meg.

A Bizottság elnökei: *Négyesy László* (1931—1933) — *Szinnyei József* (1933—1937) — *Pintér Jenő* (1937—1940) — *Szinnyei Ferenc* (1940—1944) — *Pais Dezső* (1946—).

A Magyarosan szerkesztői: *Négyesy László*, *Nagy J. Béla* és *Zsirai Miklós* (1932—1933) — *Szinnyei József*, *Nagy J. Béla* és *Zsirai Miklós* (1933) — *Szinnyei József* és *Zsirai Miklós* (1934—1937) — *Pintér Jenő* és *Putnok Imre* (1937—1940) — *Szinnyei Ferenc* és *Putnok Imre* (1940—1944) — *Nagy J. Béla* és *Kovalovszky Miklós* (1946—).

TARTALOMJEGYZÉK

A MAGYAROSAN XIV—XV. (1945—1946) ÉVFOLYAMÁHOZ.

CIKKEK.	Lap
Fábián Pál: Sportnyelvünkről	17
Halász Gyula: Spájz és csuspájz	26
Hegedűs Zoltán: Kosztolányi Dezső	6
Horváth János: Egyetemi hallgatók magyar irodalomtörténeti dolgozatairól	12
Kovalovszky Miklós: Olvasóinkhoz	1
Kovalovszky Miklós: Egy százéves nyelvészeti érdekesség	27
Láczér István: Világnyelvi szólamódok és magyar megfelelőik	23
Zolnai Gyula: Nyelvszegénytéssel jár-e a nyelvtisztaság elve?	8

SZÉLJEGYZETEK.

Kovalovszky Miklós: Vigyázzunk a vonalainkra!	32
Kovalovszky Miklós: Egy ige pálfordulása	33
Loványi Gyula: Jelenleg	30
Loványi Gyula: Invadál	31
Nagy J. Béla: A <i>hivatkozott</i> rendelet	29
Pais Dezső: A <i>meggyilkolt</i> tovább él	31
Pándi Pál: Árdrágító, árdrágítás, árdrágít	34

SZEMLE.

Batizi László: Az új tankönyvek magyarsága	35
Lapszemle. (Folyóiratok és napilapok nyelvvédő cikkei)	37
A Magyar Rádió nyelvművelő tárgyú előadásai	40

FIGYELŐ.

Miksey Sándor: A hatodik jó magyar kiejtési verseny	40
A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának alakuló ülése	44
Szójajánlások	48
Szópályázat	48

ÜZENETEK.

Négy üzenet
-------------------	-------

TÁRGY- ÉS SZÓMUTATÓ

A MAGYAROSAN XIV—XV. ÉVFOLYAMÁHOZ.

alakosságok 15	iskola szerepe a nyelvművelés- ben 6, 37	nyelvszegényítés 8
anyanyelvi oktatás 37	jegyzetelés 13	nyelvviszokás 3
árdrágít 34	jelenleg 30	nyelvtisztítás 3, 4, 8, 46
célzások 15	képvető (=televízió) 48	nyújt 36
címek beillesztése szövegbe 14	kéjtési verseny 40	pankráció 23
csuspájz 26	kifejezés tisztasága 6	politék 15
egyszerűen 37	Kosztolányi Dezső 6	purizmus 6, 7, 10
elnemzetköziesedés 9, 39	-lag, -leg rag használata 30, 36	rádió (=hangvető) 43
előkelő, előbbkelő 37	lebüntet 37	rádió nyelve 38
eltanulni 37	meggyilkolt 31	sablonos szólások 16
ennek ellenére 36	megtanulni 37	spájz 26
film nyelve 6, 38	mellett névutó használata 36	sportnyelv 17
fiúbennlakás (=collegium) 11	-nál, -nél rag használata 36	szavak tisztasága 6
fordítások nyelve 6	nemzetközi szavak 3	szavak sorsa 20
gondolatmenet világossága 13	neopurizmus 8	színház nyelve 6, 38
hangulati elemek 7	nomen verbum 27	tankönyvek nyelve 35
hangvető (=rádió) 48	nyegleség 15	tanulni 37
hivatkozott rendelet 29	nyelvi szemlélet 6	tartalomelmondás 15
idegen szavak 39, 46	nyelvművelés 4, 46	tárol 33
idegen szavak védői 3	nyelvművelésben írók és nyelvél- szek szerepe 30, 46	televízió (=képvető) 48
idegenszerű kifejezések 4	nyelvművelés mint közügy 5	tesz: azt teszi 37
ige nélküli írás 28	nyelvművelés, nyelvművelő mozgalom 5, 38, 46	újságok nyelve 38
impresszionizmus 8		ural 34
invadál 31		üzni (vmi foglalkozást) 37
íróknál 36		vonat, vonatvezetés stb. 32
iskolás beskatulyázás 16		

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

NYELVSZEGÉNYÍTÉSSEL JÁR-E A NYELVTISZTASÁG ELVE?

(Második közlemény.)

A pusztulásnak indult vagy máris kiveszett eredeti szavaknak főntebbi mutatóványa alapján a nyelvszegényítés vádját éppen a nyelvtisztaság elvének figyelmen kívül hagyói és főképp hibáztatói ellen kell fordítanunk. Az eredeti szók teljes elavulása, divatból való kimenetele és állandóan megnyilvánuló mellözöttsége nem jelent-e szintén nyelvszegényedést? Akik pedig új, eredeti szók alkotásának és elterjedésének kifogásaikkal, gáncsaikkal útját állják, azok valóban a nyelvgazdagodást gátolják meg, mert ha a mellözöthető idegen szók megmaradásánál fogva a nyelv szavak számában ~~nem~~ ~~lesz~~ is szegényebb, szegényebb lesz azáltal, hogy eredeti hajtásokban meddő marad, vagy azáltal, hogy a keletkezőben levő eredeti szók csírájukban fojtódnak meg. Végeredményben pedig ez is csak nyelvszegényítés.

És azok között, akik nyelvünk meddőségével nem törődénének, sőt eredeti szókkal való gazdagodását minden áron meggátolnák, első sorban a MN. nyelvművelője vezet. Legyen elég csak néhány új szavunk ellen való föllépésére hivatkoznunk. Szerette volna például, hogy az angol *convoy* meghonosodjék nyelvünkben. A hírlapjainkban helyette szerencsés ötlettel használt *hajókaraván*-t nem tartotta „elsőrangú szó“-nak, nemcsak azért, mert a „*karaván* maga sem magyar“ (az idegen eredetű, de meghonosodott szót ismét összezavarva az idegenszerűnek érezhetővel, vagyis a tulajdonképeni idegen szóval), hanem a következő megokolás alapján is: „ha elfogadom a *konvoj*-t, akkor is új szót viszek a nyelvbe, tehát gazdagodom, míg a *hajó* és *karaván* össze-nem-illő [?] össze-tétele nem szaporítja [?] a meglévő szómennyiséget, és ezenkívül még fölöslegesen meg is zavarja [?] a *karaván* szó eddigi jelentését: sivatagban haladó csapat, emberek, állatok, málhák, expedíció“ (MN. 1940. szept. 15.).⁹ Itt is azt a

⁹ A *hajókaraván* kifejezés ellen idézett e kifogásait olyan fontosaknak tartja, hogy a Szék.-beli tanulmányban is egész terjedelmében megismételte (23-4).

hibás fölfogást találjuk mindenekelőtt, amelyet már egy előbbi cikkemben (Msn. XIII, 66) helytelenítettem, hogy t. i. nyelvművelőnk az összetett szót nem tekinti külön szóegységnek, és benne nem lát gyarapodást. Másik és harmadik hiba, hogy szórszálat hasogatva a *hajó* és a *karaván* képzetét össze nem illőnek mondja, és összetételükben a *karaván* szó eddigi jelentésének megzavarását hirdeti, holott ha a sivatagi pusztán haladó nagy ember-, állat- stb. csoportot *karaván*-nak mondjuk, annak képzelhetjük és mondhatjuk a sik tengeren előnyomuló hajócsoporthoz. A *karaván* szó jelentése semmi zavart nem szenved e miatt, csak egyszerű átvitel történik vele. Ugyane cikkében gúnyolta volt ki a föntebb már említett *derülátás* és *borülátás* új kifejezéseket is, amelyek azóta egészen kedvelté váltak irodalmunkban. Érvelése itt is hasonló természetű: hogy sem a *derüt* (illetőleg *borút*), sem a *látásunkat* nem fenyegette veszély (értsd: nem haltak volna ki ezek az egyszerű szavaink az *optimista* és *pesszimista* továbbhasználata mellett), és — amint még ellenveti — „komikus stilizálások adódhatnak, ha például nagy szárazság idején a *derülátók tartós borút remélnék, de a borülátóknak lesz igazuk, mert kiderül az ég*“. Hát nem is az egyszerű szók kihalásának elkerülése végett alkotunk összetételeket, és nem kell „komikus stilizálásokat“ kieszelnünk a jóra való eredeti kifejezések kifizurázására. „A műkedvelő Purista lelki alkata“ című tanulmányában több új szómagyarítást igyekszik cikkírőnk lekicsinyelni és kifogásolni. A *gépkocsiszín*-ről, a *garage* magyarításáról például ezt írja: „A nagyfokú stílusérzékhiányban szenvedő Purista azonban kitalál egy szörnnyelmeszüleményt, a *gépkocsiszínt*, úgyhogy ezentúl a szürkeszínű gépkocsit a *gépkocsiszínb*en kell éjszakáztatni“ (10). Alább pedig azt mondja: „A *gépkocsiszín* nem gazdagítja a magyar nyelvet, csak rontja, mert a meglevő anyagot rakosgatja [három szót tesz ugyanis egybe] és újabb jelentésekkel terheli a régi szavakat, ami árt a jelentésbeli világosságnak és a hangzásban unalmas ismétlésre vezet“ (11). Hogy a *gépkocsiszín*-ben három szó egyesült, azon csak a szórszálhasogatás akad fönn. Hiszen az egész összetétel négy szótagot tesz ki, ezt pedig az *internacionális*-féle szavak jóval túlszámalyják. Elég volna különben *kocsiszín*-nek is nevezni. Hogy az összetett szó használata terhelő volna az egyes szavakra nézve jelentés tekintetében, és hogy világosságuknak ártana, az értéktelen kifogás, hiszen a közönséges nyelvtudatban az összetett szó jelentése nyomban elkülönül alkotóelemei jelentésétől. Mellékesen megjegyzem, hogy a francia *garage*-nak *garázs* alakban való átvétele ellen nekem sincs semmi kifogásom. A magyar *darázs*, *parázs*, *varázs* szavakhoz annyira hasonló a

hangzása, hogy beleillik eredeti szókincsünkbe. Védelmet nyelvművelők az ajánlott magyar kifejezésekkel szemben a *sofőr*-t (amit az én nyelvérzékem köznapinak érez), s a *gépkocsivezetőt*-t azért rosszulja, mert hat szótagú (u. o.). Hát ha a szóterjedelem annyira fontos szempont, miért írnak némelyek mégis kedvteléssel négy-négy tagú *principium*-ot és *argumentum*-ot az egytagú *elv* és *érv* helyett, hogy a héttagú *internacionális*-t a négytagú *nemzetközi* helyett ne is említsem?! Fáj nyelvművelőknek újabb *vakrémület* kifejezésünk is (i. h. 33). Pán halálát látja benne, és azt mondja: „mintha félni kellene a »vak« és »rémület« kihalásától“. Összetett szavakat nem azért alkotunk, hogy tagjaikat, az egyszerű szókat az esetleges kihalástól megvédjük. A *pánik* nem minden beszélőt emlékeztet a görög litregék alakjára, és valószínűleg nem fog a találó, világos és hangulatos *vakrémület* kifejezés miatt kipusztulni. Sajnálja cikkírónk a *hangár* szónak divatból való kimúlását (u. o.). Abban igaza van, hogy ez is magyaros hangzású, de a *repülőgépszín* ha három szóból, öt szótagból áll is (34), világosabb, mert mindenki megérti. A *penzió* helyett ajánlott *vendégház* ellen is kifogása van (u. o.).¹⁰ Kedvelt nótáját fújja ellene: „Ha *penziót* mondok, ettől nyugodtan hívhatok vendéget házamlhoz, egyik sem fog kihalni [értsd: sem a *vendég*, sem a *ház* szó]. Ha ellenben *penzió* helyett *vendégházat* mondok, fölösleges újabb jelentésterheket rakok az amúgyis igénybe vett »vendég« és »ház« szavakra, és egyébként semmi újat nem vittem a nyelvbe“. Hát az összetett szó itt sem új dolog a szókincsben? És nem baj-e az idegen szóknak kétféle jelentése, hogy például a nyugdíjasoknak alig telik *penzióbeli* ellátásra a *penziójukból*? A *rekord* helyett divatba hozott *csúcsteljesítmény*-t sütnémetnek mondja nyelvművelőnk (= *Spitzenleistung*, 35—6), pedig alább maga hirdeti helyesen, hogy „a némettel való észjárásbeli azonosság nem árt nyelvünknek, ha ezzel nem mellőzünk egy magyar észjárásra valló más kifejezést“ (64). Melyik magyar észjárású kifejezést éri itt mellőzés? A *rekord*-ot? A *fölvonó* sem tetszik neki (36). Azt mondja róla, hogy a „*lift* fölösleges kiszorítására“ találták ki, a német *Aufzug* utánzásával. Nem is utánzás tulajdonkép, és magyaros észjárásra vall igenévi alakja. E mellett megfordítva tudom az esetet: előbb voltak *fölvonók* és *fölvonógyarak*, és csak újabban terjed Budapest emeletes házaiban a lent várakozók ajkán ez a fölkiáltó mondat: „Kérem a *liftet*!“

A „nyelvszegényítő purizmust“ feszegető cikk (MN. 1943. júl. 27.) természetesen szintén abban a fogalomzavar-

¹⁰ Balatonalmádiban egyik „penzió“ így merte magát nevezni.

ban szenved, amelyet a szerzőjének szóló első dolgozatomban már nyomatékosan megállapítottam (l. Msn. XII, 129—30), hogy tudniillik nem tud vagy nem akar különbséget tenni idegen szók és az idegen eredetű, de idegennek már nem érzett, vagyis egészen áthasonult (szerinte: *asszimilált*), más szóval a meghonosult szavak között. Mostani cikkében is a *borbély* szót hozza föl egyik például, azt mondván róla: „Még szerencse, hogy átvettük a nyugati nyelvekből, és magyarrá formáltuk, mert különben most talán *szakállnok* lenne“. Nos, ha magyarrá formáltuk, akkor a *borbély* többé már nem idegen szó. Másik példája, a *gyom* szó még kirívóbb. Azt mondja: szerencse, hogy eleink ennek a szónak „megkegyelmeztek annak idején“, mert „ha nem gazdagodott volna a *gyom* szóval nyelvünk, most milyen szóval gyomlálnának puristáink?“ A *gyom* szó a honfoglalás kora előtt került bele a magyar nyelvbe, olyan korban tehát, amikor tudatos nyelvművelésről: szó-kiutasításról vagy kegyes befogadásról szó sem lehetett, amikor a magyarság a belője olvadó török népelemek szavait a maga finnugor szavaival együtt és válogatás nélkül vegyesen használta, a *gyom*-ot tehát idegenszerűnek nem érezte. És ugyan mi lett volna, ha ezzel a szóval nem gazdagodott volna nyelvünk? Semmi baj nem lett volna. Nyilván valami más, ősbibb, valami finnugor szót használnánk az ezt kiszorító *gyom* helyett, és ennek az igei származékával gyomlálnók ki a nyelvtisztaság kérdéséről sokszor elfogultan és ezért fölületesen szóló elmefuttatásokból az ilyen dudva-értékű nézeteket. Azt mondanók például: *kidudvázzuk* a cikkeit. (A *dudva* szó eredetét nem ismerjük.)

A tárgyalt cikk végén azt mondja önmagáról a szerző: „Jómagam *l'art pour l'art* harcolok a nyelvgéniusz szabadságáért és érdektelenül“. Erre kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy a nyelvtisztaság józan hirdetői korántsem akarják a „nyelvgéniusz“-t békóba verni, és eszünk ágában sincs az írók szabadságjogát a szók használatában kétségbe vonni. Mi megértjük ellenfelünknek azt a kedvtelését is, hogy például három hírlapi cikkének címében is a Csokonai költeményéből (A tihanyi ekhóhoz) emlékezetünkben maradt, bár azóta elavult *ekhó* szót használta¹¹ (ez ma csak a népnyelvben él még és bizonyos szekérrészt jelent). A mi kedvtelésünk más. Mi szívesebben látjuk a magyar szót, és idegenkedünk az idegenül hangzó és elkerülhető divatszóktól. A mi elvünk csak azoknak nem tetszhetik, akik valami okból az idegen szókat részesítik előnyben, és főképp olyanoknak, akik a szükségtelen idegen szók használatát rossz szokásból túl-

¹¹ A MN.-ben az 1943—1944-i tél valamely számaiban.

zásba viszik. Ebben a célszerűtlen nyelvművelésmódban, amint már kimutattam (Msn. XII, 133—6), a cikkíró jár rossz példával elől, ezért érzi ő szükségét annak, hogy a nyelvvédőket, vagyis a nyelvtisztaság híveit minduntalan megtámadja, ezért igyekszik törekvésüket mindenféle álokokkal helytelennek és céltalannak tüntetni föl. Úgy látjuk tehát, hogy az ő hadakozása a nyelvtisztaság elve ellen nem egészen „érdektelen“.

A nyelvszegényítés vádjának ezt a tisztázását fölhasználok alkalmul arra, hogy az idegen szók és az idegen eredetű, de már áthasonult szók, vagyis a jövevényszók közötti elárult fogalomzavarán kívül rámutassunk nyelvművelőknek egy állandóan meg-megnyilatkozó másik alaptévedésére is. Ez abban áll, hogy minduntalan nyelvünknek irodalom nélküli állapotából indul ki, vagyis hogy a kezdetleges nyelvi korszaknak (ő *primitív*-et mondott volna) szóátvételeire hivatkozik, amelyben ezek akár népkeveredés, akár egy gazdagabb szókincsű népnek erős hatása következtében szükség-szerű és természetes jelenség számba mennek, és teljességgel figyelmen kívül hagyja a nyelvnek irodalmi korszakait, amelyekben a nyelvi öntudat kifejlődésénél fogva az írók szóhasználata már tudatosná válik, amikor az előhaladott műveltség az írókat az idegen szók fölismerésére és kerülésük lehetőségére ráeszmélteti, és amikor az irodalom művelői új, eredeti szók és kifejezések alkotására is képességet éreznek magukban, úgyhogy az idegen nyelvekből való átvételt már nem tartják mindig kívánatosnak és szükségesnek. A nyelvtisztaság elve ugyanis — amint a legkülönbözőbb népeknek irodalomtörténeti példái bizonyítják — csak az irodalmi korszakokban és csak az írók tudatos törekvésében jelentkezik. A közembernek, a közönséges beszélőnek ilyen elvről sejtelve sincs: a másoktól hallott szót, ha idegen is, ellenállás nélkül átveszi, és csak kivételképpen tartózkodik tőle. Oktalan dolog tehát az a példálózás, amivel nyelvművelők ellenvetései között minduntalan találkozunk, hogy például ha „már az Árpádok korában sikerrel működhetett volna egy nyelvtisztító hivatal“, akkor ma nem beszélhetnénk „nyelvtisztaságról, lévén ez a szép magyar szavunk [mármint a *tiszta*] is — szláv eredetű. De nem használhatnánk ma a legközönségesebb szavainkat, olyanokat, mint *ablak* (szláv), *abroncs* (szláv), *acél* (szláv)“ stb., stb.¹² Az Árpádok korában „nyelvtisztító hivatal“ gondolata föl sem merülhetett, hiszen akkor irodalomról, tudományról, nyelvelmélettel való foglalkozásról, nyelvművelésről szó sem

¹² Ezt az ellenvetést nyelvművelők először a Délmagyarország című szegedi lap 1932 dec. 25-i számában „Új nyelvújítási harc“ című cikkében hangoztatta, de azután 1933-ban a Széphalom című folyóiratban (VII, 27) is ismételte.

lehetett. Azok a szláv és egyéb eredetű szók, amelyek ebben a korban nyelvünkbe bekerültek, vagy nélkülözhetetlenek voltak (illetőleg ilyennek látszottak), vagy nem. Ha nem voltak nélkülözhetetlenek, akkor bizonyára ősi szókat szorítottak ki. Alig képzelhető el például, hogy az ősmagyaráságnak ne lett volna a tisztaságról fogalma, és kifejezésére ne lett volna szava. A szláv eredetű *tiszta* szó tehát valami ősi magyar szónak helyébe lépett (mint a szintén szláv eredetű *patak* az Árpád-kori *séd* helyébe), az ős szó elavulása pedig a *tisztá*-val való gazdagodás mellett mégis csak veszteség.

Az 1943. július 27-i cikk két nyelv gazdagító jövevényszóval példálózik, amelyeknek befogadását szerencsének mondja, a *gyom*-mal és a *borbély*-lyal. Mindkettővel gazdagodtunk valóban. De ha nem jutottak volna be nyelvünkbe, fogalomkincsünk akkor sem éreznék hiányukat. A *gyom*-ról, a honfoglalás előtti jövevényről már mondtam, hogy be nem fogadása esetén például a *dudva* szó pótolhatta volna. Másik példája, a *borbély* pedig szemmeláthatólag kiszorította egy régi eredeti szavunkat, a *nyírő*-t, amelyet eleink 'tonsor', tehát éppen 'borbély' értelemben használtak, és ma már csupán családnevül ismerünk. Nem kellett volna tehát furcsa ötlettel *szakállnok*-ot gyártanunk, hiszen ez ki sem fejezné a szükséges képzetet. Mondhattuk volna egyhangúság (a cikkíró szerint *monotónia*) nélkül: „Megyek a nyírőhöz szakállat nyíratni“.

A nyelvek kezdetleges állapotában a szónak egyik nyelvből a másikba való átvétele teljesen öntudatlan dolog, e tekintetben a szükségesség vagy szükségtelenség, a nélkülözhetőség vagy nélkülözhetetlenség gondolata föl sem merül. A magyarságot keresztény hitre térítő papok például beszédeikben a szláv *milost* 'gratia' szót is alkalmazták, noha volt a fogalomra eredeti kifejezés is, a *kegyelem*. A németben és a finnben a kegyelmet és a malasztot egyazon szóval *Gnade*-nak, illetőleg *armo*-nak nevezik ma is. Hogy a *milost*-ot átvettük és teljesen magyarrá formáltuk (*malaszt*), az természetesen gazdagodás volt.

Ilyen oktan példálózások a következő helyek is: „Régi eleink, ha új szóval találkoztak, nem azon törték a fejüket, miképen lehetne finnugor szóval pótolni, hanem örömmel kaptak rajta. Mikor megismerkedtek az oroszlan, nem nevezték el bögőállatnak, hanem elfogadták a török arszlán szót (MN. 1940. szept. 15., megismételve SzÉk. 26). És: „A »hañdabandázó« Purista, ha véletlenül a pogány korban születik, finnugor izlés-alapon tiltakozni fog a »csunya-török« Árpád, Vid, Géza, Aba nevek ellen, kifogásolja vala *Vajk* szlávságát, *Vazul* görög uralkodóságát. Szegény árpád-házi idegen-nevű vezéreink!“ (SzÉk. 17). Az ilyen őskori

átvételekre való hivatkozásoknak a tudatos irodalmi szóhasználat, tehát az irodalomban támadt nyelvtisztasági elv. kérdésében nincs tudományos értékük.

A nyelvtisztaság elve a nyelvek irodalmi korszakaiban is csak az írók kisebb körében merül föl visszahatásképen az érezhető idegen szóelemek beözönlése ellen, és mint a szókincs nemzetibb jellegűvé tételére való törekvés a legnagyobb méltánylást érdemli meg. Kazinczyék nyelvújítását is főleg ez az elv vezette, és ha mi az ő nyomdokaikat követve, az elvet újra szempontul tűztük ki, és a lehetőség határáig meg is szeretnők valósítani, kell-e e törekvésünk ellen annyi félreértésen alapuló és hiábavaló gáncsolódással akadályokat gördíteni, egyebek közt azzal a váddal is, hogy a nyelvtisztaság elve szegényíti a magyar nyelvet? Ez a vád a kifejtettek alapján nyilvánvalóan igazságtalanság.

Zolnai Gyula.

EGYETEMI HALLGATÓK MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATAIRÓL.

II.

Észrevételeim második csoportja, mint jeleztem, a dolgozatok nyelvi és stilisztikai oldalára vonatkozik. Előbb azonban bizonyos elvi kérdéseket kell tisztáznunk. Mert bár mindnyájunk lelkében él a nyelvi épség ideálja, s bár mindnyájan ösztönszerűleg, folyvást bíráljuk a megszokásunktól eltérő beszédet: sokan kétségbevonják a bírálat jogát, akik pedig védik, nem egyszer túlzásaikkal ártanak a nyelv gondozás érdekének.

Vannak nyelvtudósok, akik eleve lemondanak a beszéd helyes vagy helytelen voltának megítéléséről. Ők csak „nyelvtényeket“ ismernek, s feladatuknak csupán azok megmagyarázását tartják. Az ő tartózkodásukból azonban nem következik a bírálat jogosulatlansága, mindössze csak annyi következik, hogy a bírálat — bár kellő tanultság nélkül nem űzhető — nem tudományos, hanem gyakorlati feladat. Egy másik, laikus felfogás viszont egyenest támadja a nyelv-gondozó törekvéseket, úgy gondolkozva, hogy olyan kis, elmaradt nemzet, mint a miénk, nem zárkozhat el idegen műveltségi hatások elől, sőt okosan teszi, ha a műveltebb idegen nyelvekből mennél többet átvesz a magáéba. Nos, ha az említett nyelvtudóستól nem kaphatunk —, ettől a nyelvünket szántsándékkal elidegeníteni vágyó, jámbor rajongótól bizonyára nem kérünk tanácsot.

* Azok, akik a bírálatot szükségesnek és jogosnak tartják, s gyakorolják is, vagy a nyelvtisztaság (purizmus), vagy a nyelvhelyesség, vagy a nyelvfejlés érdekét emlegetik jogcímmül.

A nyelvtisztaság tudvalevőleg minden idegen elemtől való mentességét, keveretlen nemzeti állományát jelenti a nyelvnek. A maga teljességében azonban nem valósítható meg, s megvalósítása veszteséggel járna. Vannak szavaink, melyek eredetét még a nyelvtudós sem tudja mindenkor megállapítani; vannak, amelyeket a régebbi nyelvtudomány idegeneknek bélyegzett, a mai sajátunkul ismer; vannak a mindennapi életben nélkülözhetetlen, teljesen meghonosodott idegen szavaink (*búza, asszony, öszvér*), melyek eredetét csak a nyelvtudós ismeri fel; s vannak oly mindenkitől felismerhető idegen szavaink, melyek a mi ajkunkon különleges, eredeti magyar szóval alig pótolható jelentésárnyalatot és hangulati értéket nyertek (*akkurátus, tempós*). Ha egyszer egy nyelvtisztogató úgy istenigazában hozzálatna az idegen szavak irtásához, maga is „elborzadna a zordon mű felett“. A legtöbb laikus e szó-üldözésben látja a nyelv-művelés legfontosabb részét. Holott csupa idegen szóból is alkothatni ép magyar mondatot, s csupa magyarból is nyomorékot, idegen ízt. Ám irtsuk a meg nem honosodott, a meglévő magyart kiszorítani kész, vagy csak most kopogtató idegen szót, s alkossunk helyettük megfelelő magyart, de ne felejtsük el, hogy a szavak nemzetiségénél nem alábbvaló a szólásmód, a mondatszerkezet és a hangoztatás igaz magyarsága. Sajnos, e legutóbbival törődünk a legkevesebbet.

A nyelvhelyesség követelménye szintén inkább csak eszmény és óhaj, mintsem részletesen megfogalmazható törvény. Hangoztatói fontosabbnak tartják a nyelvi (nyelvtani) formáknak s a nyelv „szellemének“ tiszteletbentartását a szókincs nemzeti tisztaságánál. Megtűrik a bevett idegen szót, csak helyesen illeszkedjék bele a mondatba. Hogy azonban mi a helyes, mi a helytelen, arra nézve még egymás közt is sokat vitatkoztak. Némelyek a régiséget, mások a nyelvszokást, megint mások a művelt társalgási nyelvet, a nép nyelvét, ennek vagy annak a tudósnak a nyelvтанát, egy-egy jeles írónak a nyelvhasználatát avagy végül saját beszédüket és nyelvérzéküket tették meg a helyes magyarság mintájának és próbakövének. Kétségtelen tény, hogy a nyelv változik, s amint eddig senki és semmi meg nem köthette fejlődése egy bizonyos pontján, ezután is hiú törekvés volna megmerevíteni. Lehetett valamikor helyes, ami ma helytelen, s megfordítva. Mindamellet ugyanolyan

tény az is, hogy változásai és fejlődése ellenére a nyelv nemzeti egyedisége megmaradt, s megmaradását mindnyájan óhajtjuk. Az is igaz, hogy tömérdek részletre nézve mindnyájan egyetértünk, bizonyos jelenségeket, mint kétségbevonhatatlan hibákat, egyértelműleg kárhoztatunk vagy ki-nevetünk (pl. *tudom magyarul, látok a fát*). Amire nézve nem értünk egyet, az lehet vita tárgya, eldőlhet így vagy amúgy, esetleg továbbra is eldöntetlen marad: bizonyos azonban, hogy a nyelvhelyesség igen határozott mértékig megvalósítható, jogos követelmény.

Nyelvtisztaság és -helyesség voltaképp a konzerválásnak, a nyelvi hagyomány hű megőrzésének, a nemzeti (közösségi) nyelvkincs tiszteletbentartásának: az ortológiának a követelményei. A nyelvfejlés bajnokai viszont a hagyomány ellenében az újításnak, a közösségivel, a konvencionális szemben az egyéni szabadságnak: egy szóval a neológiának a jogosultságát vitatják. Többnyire írók, költők, stilművészek követelik a fejlesztés jogát maguk számára, az „írói szabadság” nevében, törvényökül csak az egy ízlést fogadva el. Nem túrnek semmi korlátozást, idétlen vaskalaposságnak minősítnek minden más szempontú ítélezést. Ennek a szabadságnak eleddig Kazinczy volt a legkorlátlanabb kisajátítója. A fejlesztés, sőt változtatás és rontás szabadsága azonban nem az írók kiváltsága; élhet s él azzal, tudva vagy öntudatlanul, minden rendű-rangú ember, még a gügyögő gyermek is. Az író azonban következetesen, s nemcsak tudatosan, hanem makacsul, még tulajdon nyelvérzéke ellenére is élhet vele, s inkább módjában van elterjeszteni újításait, mint másnak, aminthogy a hagyomány biztosítására is ő tehet legtöbbet. Hogy egyetlen törvénye, az ízlés, mennyire törvénytelen lehet mások szemében, de hogy egyúttal mennyire köztörvénné emelkedhet időjáráttal, azt a magyar nyelvújítás történetének minden ismerője tudja. Számptalan, pusztán egyéni ízléstől ellenőrzött egyéni kezdemény vált közkeletűvé ily módon.

A legtöbbet emlegetett elvi álláspontoknak e pártatlan megvizsgálása, azt hiszem, kétségtelenül felhatalmaz a nyelvbírálatra, de bölcs összeegyeztetésre és mértéktartásra int. Egyik szempont sem érvényesülhet korlátlanul és kizárólag a többi rovására. A nyelv közös kincsünk, de egyenként is valamennyiünké. Közösségi meg egyéni érdekeknek és jogoknak egyaránt beleszólásuk van sorsa és alakítása kérdésébe. A hagyomány (nyelvtisztaság és -helyesség) tisztelete nem terjedhet odáig, hogy elfojtsa az egyéni leleményt; az egyéni lelemény szabadsága nem fajulhat el minden hagyományt lábbal tipró szabadossággá. Védhetni a hagyo-

mányt a fejlődés gátolása nélkül, s lehet újítani a hagyomány szellemében is. Dacolni a közösséggel, elgáncsolni az egyéni törekvéseket: megkísérthető; de aki arra vállalkozik, sohasem tudhatja, nem gázol-e át rajta az idő kereke.

Hasonló eredményre jutunk a nyelv rendeltetésének és természetes fejlődésének a megfontolásával. A nyelv arra való, hogy általa megértessük magunkat másokkal, — korántsem az egész világgal, csak a velünk állandó közösségben élők s élni akarók történelmileg egymásra utalt kisebb-nagyobb csoportjával. Elsősorban e gyakorlati érdek sugalmazza és szabályozza, öntudatlanul is, egész fejlődését, köti meg egy-egy elért fokon, s enged további szabadságot, sőt nyújt útmutatást, újabb szükségletek kielégítésére. Az együttélés bensősége és szakadatlansága teremti meg bizalmasabb változatait a családban, egy-egy faluban, egy-egy vidéken és társadalmi rétegben; mesterség és hivatás közössége gyalul össze más változatokat; távolvidékiek, külön rétegek és egyéb változatok ritkább, de nem szünetelő, valamint a nagy városokba beköltözöttek szükségszerű érintkezései választanak ki s tartanak életben valamely kiegyenlített átlagot — köznyelvet — a mindennapi gyakorlatban, s létesít olyat az irodalom az olvasók hovatovább növekvő tömege számára. Egytől-egyig szükségszerű, a nyelv gyakorlati rendeltetéséből, s életbeli szerepéből folyó változat; mindegyikben felhalmozódik s többé-kevésbé állandóan bizonyos szó-, forma- és szerkezetkincs, de mindegyik fenntartja a szabadságot további lelemény számára. Nos, a tudatos nyelvgondozás sem tehet jogos határok közt egyebet; tiszteletben tartja a természetes változatokat, sőt tiltakozik összezavarásuk ellen (hogy pl. a paraszthoz azon a változaton szóljunk, amellyel a hivatalok élnek); óvja a beváltat: szükségtelen újtól, idegentől kiszoríttatni, hanyagságból, szeszélyből, értelmetlenségből eltorzítani nem engedi; az elfelejtett jót és hasznost újra felidézi; örömmel fogadja a köz- és irodalmi nyelvnek minden, a többi változatok bő forrásaiból merítő gazdagodását; örömmel az egyéni leleményt is, ha az hasznos, mert találóan értet meg eddig kifejezhetetlent, s élénk színezéssel frissíti fel az elkopottat. Teszi pedig mindezt nem bíráló-mániából, kötekedésből, iskolás vagy tanáros vaskalaposságból, hanem a nemzeti közösség érdekében, a nyelv eredeti rendeltetésének folytonos szemmeltartásával. Legyen a beszéd az, aminek lennie kell: a megértetés bizalmas és közvetlen eszköze; ne zavarja hát éppen a megértést s a lélek szerint való bizodalmas érintkezést érthetetlen, külön elemekkel, eltorzult szerkezetekkel, időtlen hanghordozással; eszköz legyen, s ne váljék akaratlanul

is külön figyelem tárgyává, botránykövé; ne lábatlankodjék a maga lába előtt. Ennyinek s nem többnek a megkövetelésére jogosítja fel a bírálót is a nyelv-épség érdeke. S a bírálat folyik is szakadatlanul a magyarul jól tudó hallgató lelkében, — nemcsak a nyelvművelő folyóiratokban meg a tanári katedrán. Folyik és halk rezdülésekkel jelzi az igazi, benső közösség hiányát, értelem és kedély apró-cseprő vagy súlyosabb sérüléseit, s — kedvetlenít. Társalgás közben hallgat az ember effélékről, hogy ne tudatosítsa rossz érzését a beszélő előtt. De a nagy nyilvánosság előtt joggal szól róluk: aki akar, okuljon belőle, aki nem akar, ám menjen tovább a maga útján; árthat ugyan (kivált, ha író), mert a nyelvi hibánál alig van ragadósabb kórság, viszont magára vessen, ha a jobb belátásúak elfordulnak tőle, s idegennek érzik.

A bírálat, mondom, szakadatlanul foly, végzi azt magától mindnyájunk nyelvérzéke, ez éppoly hűséges szellemi érzékszervünk a nyelvi dolgokban, mint a lelkiismeret az erkölcsiekben. Őt érik az említett sérelmek, övé a jó érzés, ha a beszéd folyása zavartalan, az öröm, ha találó újra bukkan, ő névet legelőször szójátékon és nyelvbtlásokon, s csak ő lenne a megmondhatója, mi az a „nyelvgénusz“, mi a nyelv „szelleme“. Az ő megállapításait tudatosítja a nyelvbírálat, s keres hozzájuk utólag logikus igazolást, elvi alapot. Egyike ez a lélek tudatalatti képességeinek, működéseinek: számontartott, az ösztön biztosságával elrendezett s minden újat önmagával összehasonlító nyelvtapasztalat ez. Voltakép emlékezés és összehasonlítás a lényege: emlékezés azon „nyelvtények“ anyagára és jellegére, melyek a lélekben kezdetől fogva megfordultak, s az érzelmi visszahatásokra, miket támasztottak, — meg bíráló összehasonlítása az új jelenségeknek az egész emléktartalommal. Mint minden ösztön, minden érzék, maga a lelkiismeret, a nyelvérzék is sokféle finomságú és fejlettségű lehet. Van, aki e képességet születésétől fogva magasabb mértékben bírja; van, akié örökké tompa és közönyös marad; van, akié kedvezőbb viszonyok közt fejlődhet és élesedhet (pl. az egy nyelvű vidékeken); általában pedig mennél gazdagabb és teljesebb a tapasztalata, annál finomabb árnyalatokat képes számontartani, védeni és méltányolni. A nyelv-épség eszményének eszményi nyelvérzék a feltétele, s a nyelv épségéért való küzdelem nyelvérzékek súrlódásából áll. Nem mindig győz, nem mindig válik köztulajdonná a jobb, de terjeszkedni, bírálva visszahatni s hatni: ha magát jobbnak tudja, soha meg nem szűnhet.

Egy módon mégis elnémíthatni a nyelvérzéket: nem törődve tiltakozásával, lankadatlanul, esetleg cinikusan ismételve a kifogásoltat, terjesztve, s végül köztulajdonná erőltetve. Évtizedek hosszú során át így válnak közkeletűvé egyesek akaratlan vagy szándékolt tökéletlenségei, így terjednek el vad idegenszerűségek, önkényes szóképzések, hibás szerkezetek, legkönnyebben pedig a hangoztatás, a nyelv-melódia elfajulásai. Ez utóbbiak végkép meghamisíthatják a nyelv egyik legjellemzőbb sajátját: hangidomát. Mikor nyelvérzékünk e változások ellen többé nem tiltakozik, akkor már nyilvánvaló, hogy köztulajdonná váltak. Jelzi ő a változásokat, jelzi a készülő torzulást, de belenyugszik az általánosan elfogadottba: a közösség egyértelmű magatartása ellen már nem lázadozik.

S ha ily megállapodások után a nyelvbírálat mégis támadást intéz a már befogadott hibák és idegenségek ellen, azt már nem a nyelvérzék eleven sugalmazására, hanem észszerű meggondolásból, tudós eszmélkedésből, elvből, céltatosan, esetleg pedantériából teszi. Ily korrektívumra azonban alkalomadtán szükség is lehet, s kellő eszközökkel és kitartással sok burját visszaszoríthatni, kivált a nyelvérzék megfelelő újranevelésével, élesítésével. Mert az elvi és észalapú tiltakozásnál mindig erősebb az ösztönszerű.

Ma az idegen szavak elleni, elvszerű hadjáratnak vagyunk tanúi, s ha *fantázia* helyett *képzület*-et, dialógus helyett *párbeszéd*-et mondunk, nem nyelvérzékünk tiltakozása, hanem elvi meggondolás ösztönöz reá: nemzeti önérzet, s a meglévő magyar szó eltökélt, tudatos védni-akarása. Aki az ilyen időszerű mozgalomnak elvi indítékával egyetért, az bizonyos józan mértékig bizvást beállhat a sorba. Óvakodni fog azonban minden fanatizmustól, s esetenként mérlegeli eljárása várható következményeit; meghagyja az idegent, ha nem tud helyette éppoly kifejező s nyomban érthető jó magyart, s meghagyja, ha az már annyira meghonosodott, hogy kiütése a nyelvkinés veszteségét jelentené. A Szarvas Gábor-féle új ortológia idején Arany, Gyulai és mások bölcsen védelmükbe vették a nyelvújítás közkeletűvé vált tényeit, mert kiirtásuk súlyos csorbulását jelentette volna nyelvnek és stílusnak. Egyébként ily esetekben minden egyoldalú túlzás árt a nyelv érdekének. Mutatja ezt maga a nyelvújítás is, mely amily sokat alkotott, oly sokat pusztított: egyebek közt eltompította érzékünket az azelőtti, a régi magyar nyelv szépségei iránt. Művelt ember, az irodalomtörténet tanulmányozója azonban ezen a bajon is segíthet: reánevelheti nyelvérzékét amaz elhalványodott szépségek megérezésére is.

Még csak egy megjegyzést — következtetést — a mondtak képesán. A nyelvbírálat addig áll vitathatatlanul jogosult alapon, míg a köz-nyelvérzék egyetértésével találkozik. Addig kell hát ütni a vasat, amíg tüzes. A még csak felbukkanó elfajulásokat kell tüstént visszaszófitani, elejét véve elharapózásuknak. Vagyis hangot kell adni a nyelvérzék szóltan megütközésének, néma bírálatának. Ez pedig a művelt emberek dolga. Az ő feladatuk annak megítélése is, hogy utólagos „nyelvjavító“ mozgalmak mennyiben s mily mértékben jogosultak. De akár beszélnek, akár írnak, műveltségükből s magyarságukból folyó erkölcsi kötelességük szolgálni a nyelv-épség eszményét, hiszen ép nyelv nélkül nincsen ép gondolkodás sem. Aki ezt a feladatát nem szűnő gonddal, örökké éber öntudattal teljesíti, az művelt emberhez legméltóbb módon ölelte magához oly gyönyörű magyar beszédű, csupán a nyelvérzék sugalmazására utalt, igénytelen, népi testvéreit.

*

Talán túlságosan is nagy feneket kerítettem annak a csekélységnek, amit voltaképen közölni kívánok. De rá kellett mutatnom, mennyire nincs helyén e fontos kérdésben sem önhitt pedantéria, sem tunya egykedvűség; s hogy amily jogosulatlan a merő egyformaságot követelő önkény, éppúgy megkövetelhető a főbb dolgokban való szerény alkalmazkodás; hogy továbbá a bírálatban mily sok tényező kíván részesedést: a nemzeti öntudat éppúgy, mint a nyelv rendeltetésének tárgyilagos meggondolása; ösztön, ízlés, szabad egyéniség éppúgy, mint tanultság, ész és bölcs korlátozás; s végül, hogy mindezek a tényezők mintegy összehangoltan egyesülnek abban, amit kiművelt nyelvérzéknek nevezhetünk. Legyünk szerények: a bírálatot türelemmel gyakoroljuk, s inkább tanács, mint rideg hibáztatás formájában. Ismerjük el, hogy vannak a miénknél műveltebb nyelvérzékű magyarok: mérlegeljük tanácsaikat, s ha meggyőződünk célszerűségükről, szívleljük meg, s kövessük híven, öntudatosan. Figyeljük egymás beszédét, tanuljunk jeles íróinktól, régiektől és újaktól egyaránt, kísérjük figyelemmel a nyelv művelő tanulmányokat, s féltékenyen óvjuk szülőföldi, gyermekkori nyelv kincs- emlékünket.

(Folytatjuk.)

Horváth János.

Régi és új nyelvművelés.

A nyelvújítás páratlan sikerét és az új nyelvművelő mozgalom eredményeit összehasonlítva, arra a kérdésre próbáltam választ találni, hogyan volt régen lehetséges elérni azt, hogy jóformán egyik napról a másikra elterjedtek az új szavak, és feledésbe merültek a régiak, ma pedig hasonló eredményt lehetetlen-ség felmutatni.

Azt hiszem, helyesen oldjuk meg a kérdést, ha társadalmi szempontból, a könyv és az olvasó viszonyának felderítésével próbáljuk megközelíteni.

A XVIII. század végén csak a nemesség és egy vékony polgári réteg olvasott, elsősorban idegen (francia és német) nyelvű munkákat. A magyar nyelvű irodalom mennyiségben is, minőségben is messze elmaradt ezek mögött. Ami kevés magyar nyelvű könyv azonban megjelent, bejárta az egész országot, s aki általában olvasott akkoriban, az elolvasta őket. Gondolok itt főképp a népszerű *román*-okra, majd később a regényekre (Abafi), amelyek érdekelték a nemes kisasszonyokat, de el kellett olvasni őket a papoknak is, hogy közvetlen tapasztalat alapján tudják óvni híveiket ezektől az ártalmasaknak vélt könyvektől.

György Lajos megállapítása szerint a románoknak a célja sokszor nem is a szórakoztatás volt elsősorban, hanem azt akarta a szerző (legtöbbször a fordító) bizonyítani, „mely alkalmas legyen a magyar nyelv a legmélyebb és leghathatósabb gondolatoknak is röviden és értelmesen való kifejezésére” (A magyar regény előzményei, 102. l.). E végből vagy teljesen átírták a maguk természetes, beszélt nyelvére az idegen románt, vagy megpróbálták szóról-szóra fordítani, s akkor természetesen kénytelenek voltak a nyelvújításnak minden lehető fegyverét és eszközét elővenni, hogy új szavakat találjanak ki, vagy a már megalkotottakat alkalmazták nyakló nélkül.

Az előbbi tényező szorosan egymáshoz kapcsolódik, s elválaszthatatlan szövetségük okozta a nyelvújítás sikerét. Az olvasóközönség egyrétegű lévén, amikor egy-egy népszerű román hódító útra indult, és bejárta az egész országot, megfordult minden olvasó kezében, mindenki természetesen tudomást vett a benne használt új szavakról is. Azok közül a tetszetősebbek, ügyesebbek csakhamar belekerültek a levelezésbe, terjedtek egyik vidékről a másikra, egyre szélesebb körök társalgási nyelvébe jutottak be, s azonos lévén az ország legkülönbözőbb szalonjaiban a társalgás anyaga: a legnépszerűbb, legfrissebb könyv, nem volt nehéz dolguk az új szavaknak sem, hogy divatossá tudjanak válni. A régi, idegen szó hamarosan feledése merült, annál is inkább, mert a nemzeti érzés is ezt kívánta meg. Az pedig akkoriban mindennél nagyobb úr volt.

Később, 1848 felé a helyzet megváltozott. Irodalmunk gazdagodott, rétegeződött, az olvasók tábora is egyre nagyobb lett, és már nem volt azonos ízlésű. Nem fordult már meg minden könyv minden olvasó kezén, természetes hát, hogy az új szavak sem jutottak el mindenhova. A szabadságharc bukása után nem éltette már a nyelvújítást a nemzeti érzés sem úgy, mint régen. Újra

megindult a német nyelv hatása is. Érthető tehát, ha a könyv és az olvasó viszonyának megváltozása, a nyelvújítást éltető nemzeti érzés ellankadása meg az idegen hatás következtében a mozgalom abbamaradt. Jelentős hatást már csak Petőfi és Arany tudott gyakorolni, akiknek a munkáit mindenki elolvasta a közönség megoszlása után is.

Annak főokát, hogy ma már lehetetlen olyan eredményt elérni a nyelvművelés terén, mint ezelőtt másfél századdal, abban látom, hogy befejeződött az olvasóközönség rétegződése s az egyes rétegeknek megfelelő olvasmányanyag szétválásának folyamata. Ma már nemcsak a Magyar Hírmondót meg a Tudományos Gyűjteményt olvasnák azok, akik olvasnak, hanem minden társadalmi rétegnek, minden pártnak megvan a maga újságja, minden szakmának, minden tudományágnak a maga szakfolyóirata. Más regényt olvas az értelmiség, másokat a munkásság, más könyv kell a fiúknak, más a lányoknak; nem Kártigám históriája gyönyörködtet mindenkit, aki szórakozásra, könyvre, olvasmányra vágyik. Más lévén minden olvasmánycsoportnak a nyelve is, lehetlenség, hogy az irodalom olyan egységes hatást tegyen a közönség nyelvére, mint valamikor. Éppen a nagyfokú szakadás miatt el kell vetnünk azt a gondolatot is, hogy központból irányított nyelvművelő munkát végezzünk. A falanszter felé közeledő századunkban eljutunk egy furcsának tetsző, de igaz elvhez: mindenkinek magának kell tudatosan nyelvet művelnie, csak egyéni munka eredménye lehet a tiszta, magyaros közbeszéd. Ezt a célt pedig csak úgy érhetjük el, ha mindenkiben kivétel nélkül felébresztjük a nyelvünkért való felelősség és az iránta érzett szeretet tudatát. Ennek útja az iskolákon át visz.

Lehetőség arra, hogy mindenki nyelvére hatással legyünk, csak az iskolában van. Mert hiába indít az Akadémia mozgalmat, hiába harcol egy-két folyóirat és újság, ha az ország lakói közül csak kevesen értik és érzik a kérdés fontosságát, s a legtöbben nem is hallanak soha ezekről a dolgokról. Tömegek megmozdításához és öntudatra ébresztéséhez hosszú éveken át folyó mindennapos munka szükséges, és erre máshol alkalom és idő nincs, csak az iskola padjaiban.

A két háború között nyelvművelőink közül Pintér Jenő volt az, aki ezt világosan látta, és hivatali tekintélyének latbavetésével is tőle telhetőleg sürgette az iskolai nyelvművelő munkát. Ezt csak helyeselni lehet. De nagyobb eredmény elérését lehetetlenné tette az, hogy a nyelvművelő mozgalom elsősorban a középiskolákra támaszkodott, tehát az ország népességének csak igen kis százaléka ment át öntudatosító nyelvi iskolázáson. Az elemi iskolában, amelyet mindenki végigjárt, a gyermek még nincs azon a fokon, hogy fel tudja fogni a nyelvtisztaság és a nyelvhelyesség elvi fontosságát, és onnan kikerülve hamar el is felejtí azt, amit erről mondtak neki. Ha tovább járt iskolába, és gimnáziumba ment, az eredmény jó volt, valamint a polgári iskolában is, ahol a már értelmesebb növendék nyelvi tudata jobban kifejlődhetett.

Iskolarendszerünk átalakítása lehetővé teszi, hogy mindenki kivétel nélkül hathatósabb nyelvi nevelésben részesüljön, és legalább a régi polgári iskolai fokot elérje. Az általános iskolára épített különféle szakiskolákban a munka tovább folyhat. Az alsó fokon általánosságban felállított elveket a különböző szakterületeken alkalmazva, várható a szaktudományok nyelvének megmagyarosodása is. Ebben az irányban történtek már lépések, csak a kezdeményeket kellene tovább folytatni és újabb területekre kiterjeszkedni.

Külön jelentős feladat vár a dolgozók iskolájára, ahol már érettebb fővel gondolkozó „tanulóifjúság” szerzi meg az ismereteket. Ez iskolák által lehetővé válik egy olyan nagyszámú csoport bekapcsolása a nyelvért folyó harcba, amely különben közömbös volt és maradt volna a magyar nyelv ügye iránt, éppen mert nem ment át a gimnáziumok felsőbb nyelvi iskolázásán.

A rendszeres nyelvművelés feladatát iskolapolitikánknak ismét fel kellene vennie munkatervébe, mégpedig abban a helyes szelvényben, hogy a főszerep ne az idegen szavak elleni küzdelemnek jusson, mert ez a nyelvhelyességnek csak egyik, nem is leglényegesebb része. Sokkal fontosabb az, hogy az iskolába járókat (tehát most már az egész országot) ébresszük rá a helyes és tiszta magyarság elvi jelentőségére, a sokat ismételt és agyoncsépeelt „nyelvében él a nemzet” szólás belső tartalmára. Ha ez sikerül, nem kell már harcolni külön-külön minden idegen szó ellen, mindenki önmagától fogja kerülni őket, ahol csak tudja. Az így nevelt nemzedék tollán aztán hamarosan át fog alakulni egész nyelvünk, az újságoké éppúgy, mint a hivataloké.

Nevelőinkből a jószándék nem hiányzik, de szükséges lenne, hogy hivatalos helyről is ösztönzést és főleg szakszerű irányítást kapjanak. Ez azonban már a közoktatásügyi kormányzat feladata.

Fábián Pál.

Két e gyünk írásbeli megkülönböztetése.

Az *eggy* számnevet ma rövid *gy*-vel *egy*-nek írjuk, noha hosszú mássalhangzóval ejtjük: *eggy*. Pedig nemcsak jelentésében és használatában, hanem kiejtésében is különbözik az *egy* határozatlan névelőtől.

A határozatlan névelő hibás használata állandó munkát ad azoknak, akik nyelvhelyesség és stílus tekintetében foglalkoznak mások írásaival. Ilyen munka közben — műszaki folyóiratoknak és egyéb kiadványoknak sajtó alá való előkészítése közben, pontosabban: javításaimnak a szerzőkkel való megbeszélése közben — ragadta meg a figyelmemet az, hogy a határozatlan névelővel kapcsolatos nehézségeket számottevően súlyosbítja ez a fent említett körülmény is. Sok művelt, sőt tudós magyar ember nem tud bánni a határozatlan névelővel, a nem-névelő *eggy* jelentésének sokféle árnyalatát pedig egyáltalán nem is ismeri, és ebben nagy része van annak, hogy ezt a két szavunkat úgy írjuk, mint-hogyha valóban eggyalakú két szó volna.

De hogy is akarjuk megtanítani a helyes használatát, ha még arról sem gondoskodunk, hogy föl lehessen ismerni?

A háború kényszerű munkaszünete alatt egy kötetre való példát gyűjtöttem össze erre, és a közben számos más érdekes megfigyelést tettem. Az egyik az, hogy e két szó egyalakú írásból egy — tudomásom szerint eddig szóvá nem tett — hiba származik: a szöveg többé-kevésbé félreérthetővé válik. Pedig, mint Kosztolányi mondja, „az olvasót egy másodperc ezredrészeig sem szabad bizonytalanságban tartanunk“.

Egy különös jellegzetessége ennek a félreérthetőségnek az, hogy példáit nem lehet fölolvadni. Helyesebben: fölolvastott példával nem lehet a dolgot érzékeltetni; nem lehet elérni, hogy a hallgatóság maga is félreértse a szöveget. A zavar csakis olvasás közben jelentkezik. Már akinél jelentkezik. Mert e kellemetlenség foka nagyon függ attól, mennyire tud valaki olvasni. Nem akarok itt kitérni arra, milyen nagy különbségek vannak ezen a téren még a legműveltebb emberek között is. Vannak természetesen, akik észre sem veszik nemhogy a félreérthetőséget, de a bekövetkezett félreértésüket sem, hanem átsiklanak a mondat zavaros értelme fölött. A középiskolai magyar-tanárok pl. nagyon jól ismerhetik a következő Vörösmarty-sornak ilyen kiejtését: „Egy szegény nő, Isten látja. Nincs a földön egy barátja...“ (A szegény asszony könyve). Minden évben külön meg kell magyarázni, hogy egygy sincsen.

Példák felolvasása helyett példák felolvasatásával lehet bemutatni ezt a kellemetlen jelenséget. De a kísérlet rendszerint csak akkor sikerül, ha az olvasó figyelmét nem hívtuk fel előre az *egygy* kérdésére. Olvastassuk el például fennhangon Petőfinek a pesti Kossuth-szobor hátsó falába vésett sorait, ha egyszer egy gyanútlan barátunkkal vetődünk arra. Az eredmény minden bizonnyal ez lesz: „A Kárpátoktól le az Al-Dunáig Egy *bősz* üvöltés, egy *vad* zivatar...“ (Petőfi: Élet vagy halál). De próbáljuk csak meg hosszú *gygy*-vel olvasni el ugyanezeket az *egygy*-eket, be kell látnunk, milyen kár, hogy egyáltalán lehetséges volt névelőnek nézni őket.

Ez a leggyakoribb fajtája az *egy* félreolvasásának. Találhatunk azonban példát a megfordított félreértésre is, amikor a névelőt nézzük számnévnek.

Nincs terünk itt arra, hogy gyűjteményem sok példájából többet idézzünk. A félreérthetőség jelentőségét minden példánál jobban megvilágítja egy másik megfigyelésem: a félreérthetőség elleni védekezés, a vele való viaskodás nyomainak fölfedezése. Egész irodalmunkon, a szépirodalmon és a szakirodalmon egyaránt végigkövethető az *egygy* számnév és az *egy* névelő megkülönböztetésére való törekvés.

A legegyszerűbb és legelterjedtebb módja ennek a megkülönböztető szedés. A dült betű nyomatékos ejtést jelez, s azért alkalmas a szóbanforgó eltérés kifejezésére, mert a számnév általában hangsúlyos, a névelő pedig hangsúlytalan szokott lenni. A számnévi *egygy* dült szedésével lépten-nyomon találkozunk. Ritkábban — csak az átlagosnál gondosabb fogalmazványban — fordul elő a névelő hangsúlytalanságának biztosítása végett a rákövetkező

szó dült szedése, pl. Babits Dante-fordításában: „...néki szintén Egy király lesz, ki pártfogolva tapsol.“ (Pokol XIX. 87.)

A dült szedésen kívül a betűk ritkítása is gyakori, és előfordul az *eggy* számnévnek idézőjellel való kiemelése is.

A megkülönböztető szedést azonban épp a nagyobb igényű kiadványokban nem alkalmazzák, mert nem szép. Megbontja a tükör tipográfiai egységét. De elvi kifogás is tehető ellene: a számnév nem szükségkép hangsúlyos, sőt a névelő sem okvetlenül hangsúlytalan. Íme egy példa a hangsúlytalan, de mégis hosszú *gy*-s számnévre: „Viszik a pusztulás közül Az egy Krisztust sértetlenül.“ (Sík Sándor Prudentius-fordítása, Aprószentek I.)

Az *eggy* számnév megkülönböztetésére egy másik szokás is kialakult: az *eggy*-nek a rákövetkező szóval való egybeírása: „...aggasztóan sokadmagával van egybokorban.“ (Karácsony S. előszava Ludas Matyihoz) „...-va, ve és -ván, -vén. Mindkettő egyeredetű.“ (Balassa József, A magyar nyelv könyve, 209. l.)

Egybeírás helyett néha csak kötőjelet látunk: „Sok kis hajó közt, nagy hajó közt Láttam egy ladikot: Lélekvesztőt, egy-embernek valót.“ (Reményik S.: Lélekvesztő.) Valóban nagyon furcsa volna, ha így mondanók: egy *embernek* valót. Pedig a névelő nagyobb gyakorisága miatt, és mert az írás voltaképpen a névelő kiejtését tükrözi, a névelőre — hogy úgy mondjam — rájár a szánk.

Ezek az egybeírt szók azonban nem valódi összetételek. Összevonásuk csak arra szolgál, hogy a kiejtéstől eltérő írású *eggy* számnévnek mégis biztosítsa a helyes hangoztatást. Az egybeírás meglehetősen elterjedt szokása tehát egy újabb káros következménye — mégpedig épp helyesírásrontó következménye — *eggy*-eink egygyalakú „helyes“-írásának.

Egy másik baj az, hogy e félreértések kerülgetése és javíthatása magának a fogalmazónak is munkát okoz; sőt az néha kellemetlen meglepetésben is részesül: ha a zavart csak kinyomatás után veszi észre. Ennek aztán az a vége, hogy sokan ösztönszerűen, némelyek pedig tudatosan kerülik a nem-névelő *eggy*-et. Szándékosan nem számnévnek mondom, mert e szóuk a számnévvel rokon, de mégsem éppen azonos jelentésárnyalataira vonatkozik ez a megfigyelésem. Valami öt-hatféle ilyen eltérő értelmet lehet megkülönböztetni, s ezek hovatovább ismeretlenekké válnak: Eggy követ fújnak = *ugyanazt*; „Egy nyál a tenger“ = *csupa, merő* (József Attila: Munkások); eggy hajtásra, eggyvégtében = *egyszeri, eggyetlen*; eggy kutya = *mindegygy*; „Vegye egy felét...én beérem más felével“ = *eggyik* (Vörösmarty i. m.); eggyívásúak, eggykorúak = *egyenlő*; eggy cseppig, eggy szálíg = *utolsó*.

Az *eggy* névelő helytelen elhagyása jól ismert hiba, a németeségtől való rettegésből ered. A Magyarosan már sokszor szóvá tette. Sajnálatos párja ennek a nem-névelő *eggy* megfogyatkozása. Nem annyira szembeötlő, mert hiszen nem nyelvtani vagy stílushiba, de jól megfigyelhető szegényedése nyelvünknek.

A még élő „*eggy*-es“ szólások sorsa pedig az, hogy hibásan hangsúlyozzák és így teljesen értelmetlenül használják — amíg

használják — őket. A rádióban is hallottunk már ilyeneket: „*Egy életem, egy halálom; érted ezt is meg próbálom!*“

S ezért valóban nemcsak a pesti nyelv, hanem az *eggy*-ek nagyon is egyszerűsített helyesírása is felelős. A mai ember már írásban tanulja meg az anyanyelvét is, de ez a gondolat messzire ragadna tárgyunktól.

Két *eggy*-ünk megkülönböztetésére a fenti két módszeren kívül — a tökéletes megoldásnak nem nevezhető dült szedésen és a már hibás egybeíráson kívül — egy harmadik módszer csirái is felkutathatók. Ez pedig a kiejtésbeli különbségnek pontos, szabályos leírása: *egy* a névelő, ahogy eddig is írtuk és *eggy* a számnév, a hosszú kettős mássalhangzók szabályszerű egyszerűsített írásával.

A helyesírási szabályok tekintélyének legszebb bizonyossága, hogy még az a néhány írónk is, aki ezt a megoldást használta, csak ott él vele, ahol sem a dült szedés, sem az egybeírás nem alkalmazható a kínos félreolvasás elkerülésére. „Mégis vérek vagyunk mi ketten, Bár ellentétek, együtt eggyek...“ — írja Babits („*Ady Endrének*“), meghagyva az *eggyek* mellett a rossz emlékü *együtt*-öt, amelynek megtanítása annyi bosszúságot okoz a jobb sorsra érdemes tanítóknak. (T. i. épp a tehetségesebb, jobb hallású gyermekek törnek bele nehezebben a mai helyesírás igájába.)

Hosszú *ggy*-vel írt *eggy*-eket találunk sok más helyen is, de azokat többnyire nem a névelő és a számnév megkülönböztetése végett írták így. Néhány évtizeddel ezelőtt hexameterekben volt ez divatos, a mérték követésének megkönnyítése végett. Már legújabbán az Iskolai Énekgyűjteményben — mint az előző kifejti — „a pontos ritmikus hangoztatás“ kedvéért alkalmazták, vagyis a helyesírás hatása alatt romlásnak indult kiejtés megmentése végett. Igen figyelemreméltó, hogy így írta az *eggy*-eket, névelőt, számnévet egyaránt, a Magyar Nyelvőr is egy időben (kapásból megnézve pl. 1894-ben is). Meglehet, hogy még nem is a kiejtés védelmében, hanem csak a helyesírás szabályainak következetes alkalmazásaként. Amióta ugyanis a hosszú kétjegyű mássalhangzókat egyszerűsítve írjuk, nincs többé olyan szükség az *eggy* hagyományos, még jobban egyszerűsített írására, mint amilyen volt akkor, amikor még a valóban éktelen hosszú *egygy* helyett írták *egy*-nek az *eggy*-et. A M. Nyelvőr abbahagyta ezt a következetes helyesírást, valószínűleg az egységesség elve előtt hajolva meg. De talán szerencse is ez, mert ez a „kelletlenül következetesebb“ írás nem felel meg a határozatlan névelő valódi kiejtésének. Hiszen már Petőfinél megtaláljuk a mai élő beszéd két *eggy*-ét — a kiejtést hiyen őrző mértékes verseiben: És rengetegekbe nem egy uta téved... Mindannyi betűi egy isteni lapnak... (Petőfi: *Temetőben*; l. még tőle: *Én és a nap*).

A megkülönböztetésre való törekvésnek, a kérdéssel való viaskodásnak nyomain kívül egy szerényen, de határozottan megfogalmazott javaslatot is találunk már ennek az elavult helyesírási kivételnek megszüntetésére: Halász Gyulának Édes Anyanyelvünk c. nyelv művelő cikkgyűjteményében. Halász Gyulát még csupán

a névelő használatával kapcsolatos hibák készítették erre a javaslatra: az *egy* németes, használata és németességtől rettegő elhagyása. Úgy gondolom, hogy az eggyalakú írásból közvetlenebbül származó egyéb bajok: a félreérthetőség, az eggybeírás hibás szokása és a nyelvszegényedés említettem fajtái még inkább támogatják a javaslatot.

Természetes, hogy az *eggy*-ek „következetes helyesírásának” bevezetése nehézségekkel is fog járni. De itt az ideje, hogy ezeket is megvizsgáljuk, és a fenti kérdésekkel szembeállítva mérlegre vessük, nem kellene-e ezt a nyelvünk épségét és szépségét oltalmazó kis helyesírási változtatást elfogadni.

Szerény véleményem szerint a kérdés sokoldalú volta ellenére is egy dolog a döntő: vannak-e elegenden, akik meg tudják különböztetni a névelőt a nem-névelő *eggy*-ektől; vannak-e annyian, hogy rábírhassák ennek megtanulására azokat is, akik erre ma nem képesek? A mai helyesírás ugyanis csak az utóbbiaknak szerez könnyebbséget, azoknak, akik nem tudnak magyarul.

Ifj. Ordódy János.

Egy és egyy.

Einsteinnel mondatja egy újságcikk, hogy „csak egy gyermek hihet abban, hogy a németeket meg lehet változtatni.” Sokszor elpanaszoltuk, hogy az *egy* névelőt elhagyogatják a maga helyéről. Ez most itt a fordítottja ennek az egy-iszonynak. Itt ugyanis valóban németes az *egy*. Helyesen: „Csak *gyermek* hihet abban...” A *gyermek* szó elé itt nem kell névelő.

Évtizedekkel ezelőtt még jeles íróink is gyakran kitették a határozatlan névelőt ilyen mondatokban. Ezekről írta Simonyi Zsigmond, hogy ő nem mondaná s nem írná ezt, de „Arany, Mikszáth, Beőthy, Vajda, Rákosi nyelvérvékével szemben” a magáét nem tarthatja csálhatatlannak. És idézi ezeket a példákat:

„Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó.” Ezt Arany írta így a Toldi 12. énekében. „Olvassuk el az *egy* névelő nélkül — talán „magyarosabbnak” fog feltűnni ma i nyelvérzékünknek, de meg kell vallanunk: más árnyalatot fejez ki. Nem mindegy: *csak egy földönfutó* vagy *csak földönfutó*. Itt mégis Aranynak van igaza. Mintha azt mondaná: sokféle földönfutó van, azok egyik fajtájából való vagyok. Az *egy* kitétele főnévvé teszi a *földönfutót*; névelő nélkül inkább melléknévként éreznők. „...a névszói állítmányul szereplő fogalmat mint a fajt képviselő *egyedet* fogják fel, azért határozatlan névelőt tesznek eléje, kivált ha jelzője is van” — írja Klemm Antal. Arany verssorán kívül egy tucat példát idéz erre, köztük ezt: „Ez egy kész Istenverés.” Ime egy tizenharmadik: „Nem vagyok én bajnok, csak *egy szegény ördög*.” (Ez jelzős állítmány. Nem is mondhatnók névelő nélkül.)

De Vajda János verssorát mai költő mégsem így írná: „Oh ez egy szép dolog, egy ritka nap lesz.” Rákosi Jenővel sem értünk egyet az *egy* dolgában: „Ez a dolog nyilván egy erős tévedés...”

Mikszáth mondatából is kihagynók a névelőt: „Őn egy szerencsés ember... (Ugyanó írja ezt is: Őn egy szerencsétlen ember...)” Még kirívóbb a háromszor is ismétlődő *egy* névelő Beöthy Zsolt-nak következő mondatában: „Ez egy nagy munka, ez egy nehéz munka, de egy dicső munka.” (Ezt egy pohárköszöntőben, élőlőszóval mondta. Ma ő sem így mondaná.)

Látjuk ezekből a példákból, hogy ma ritkább az *egy* névelő, mint apáink korában. Sőt kelleténél ritkább. A valóban németes *egy* miatt minden határozatlan névelő gyanússá vált sokak szemében. Már-már odajutottunk, hogy a számnévi *egy*-et sem merik leírni. Nem is mindig könnyű fölismerni, számnév-e az *egy* a mondatban vagy csak hangsúlytalan névelő. Ezért merészeltem javasolni már tíz évvel ezelőtt, térjünk vissza a számnévi *egy*-nek hosszú *gy*-vel való írására: *eggy*.

E napokban jutott kezembe ifj. Ordódy Jánosnak még kéziratban levő figyelemreméltó tanulmánya ennek a két *egy*-nek írásbeli megkülönböztetéséről. Érdekesnél érdekesebb, meggyőző példák százaival bizonyítja, mennyire megkönnyítené ez a helyesírási újítás íróink mondanivalójának világos megérzését és helyes hangsúlyozását (például a rádióban). Nyelvművelő irodalmunknak nyeresége lenne, ha ez a nagy szorgalommal egybegyűjtött példatár és értekezés megjelenhetne könyvvalakban.

Halász Gyula.

Egy meg egy.

Dolgozó társainknak az *egy* számnévről s a határozatlan névelőről szóló fejtegetéseit ki kell egészíteni néhány megjegyzéssel, mert ők nem tárgyalják bővebben azt a kérdést, vajjon csakugyan más-e a határozatlan névelő kiejtése, mint a számnévé, márpedig ezen fordul meg helyesírási javaslatuk sorsa.

Az nem kétséges, hogy az *egy* számnév általában hangsúlyos, a határozatlan névelő pedig rendszerint hangsúlytalan. Ennyiben tehát nyilvánvalóan különbözik a két szó kiejtése. De mennyiben állja meg helyét az a tétel, hogy a számnevet hosszú *gy*-vel ejtjük, a névelőt pedig röviddel? Ezt mégis meg kell egy kissé vizsgálni. Én pl. nem teszek ilyen különbséget a két szó között, s az *egy*-et egyformán hosszú *gy*-vel mondom magánhangzó előtt, akár számnév, akár névelő, mint ebben a két mondatban: Megesik *egy* ember nélkül a vásár (itt számnév az *egy* és hangsúlyos). Volt egyszer *egy* ember (itt névelő az *egy* és hangsúlytalan). Rossz volna az én kiejtésem? Nagyon szégyelném, ha így volna, azért hamar utána is nézek, mit szólnak hozzá mások.

Göschel kézikönyvsorozatának magyar nyelvтана mindjárt megnyugtató. Azt látom belőle, hogy Szinnyei szerint is helyesen mondom ki a névelőt hosszú *gy*-vel, mert a számnév és a névelő kiejtése egyaránt *eggy* (Ungarische Sprachlehre 45. és 56. l.; a magánhangzó hangszínéről készakarva hallgatok, hogy ne bonyolítsam a dolgot). Négyesy stilisztikája szintén csak ennyit mond: „az *egy* szót hosszú *gy*-vel ejtjük” (8. kiadás, 245. l.), pedig ha a

névelőt máskép kellene kimondani, mint a számnevet, bizonyosan nem hallgatná el. Balassa sem választja szét a kétféle *egy* kiejtését a Langenscheidt cég kiadványaként megjelent szepszótárában (a 7. kiadást néztem meg), s a Toussaint—Langenscheidt módszerével írt nyelv- és beszédtanító levelekben hasonlóképp hosszúnak jelzi a határozatlan névelő mássalhangzóját (az 5. kiadásban a 34., a 74., a 97. lapon stb.). Újabb, kétkötetes értelmező szótárában mégis azt mondja a határozatlan névelőről, hogy „rövid *gy*-vel ejtjük“ (*A magyar nyelv szótára*). Nem győzők csodálkozni rajta. Mármost mitévők legyünk? Régibb műveinek higgyünk-e vagy ennek az újabbnak? Vagy időközben megváltozott volna a kiejtés? Utóvégre ez sem volna lehetetlen. Nyomozzunk tovább, nézzük a népnyelvet. Csúry Bálint Szamosháti Szótára sem mondja, hogy a névelőnek más volna a kiejtése, mint a számnévnek. A Magyar Népköltési Gyűjteménynek XIV. kötete szerint is hosszú *gy*-vel ejtik a nagyszalontai mesélők az ilyeneket: felmászott egy almafára, egy asszony, egy ács stb. (Szendrey Zsigmond, Nagyszalontai Gyűjtés 181., 208., 212. l. stb.).

Mi alapja lehet hát annak a kívánságnak, hogy az *egy* szót máskép kellene írni, ha számnév, máskép, ha névelő, mert más-más a kiejtése is? A Nyelvészeti Füzeteknek 5. száma adja meg erre a kérdésre a választ. Ott ugyanis Simonyi azt írja, hogy „az *egy* szótó... rövid *gy*-vel hangzik ebben a két származékában: *egyedül* és *egyetemben*, és némely vidéken a határozatlan névelőben is: *egy asszony, egy ember*“, e helyett: „*eggy asszony, eggy ember*“ (Az új helyesírás... szövege és magyarázata... 2. kiadás, 43. l.). Szóval csak némely vidéken hangzik a névelő rövid *gy*-vel. Ámde ha csak néhol ejtik így, akkor ez nem köznyelvi kiejtés, márpedig helyesírásunk a köznyelvi kiejtéshez igyekszik alkalmazkodni, s a tájnyelvi kiejtéshez nem igazodhatunk. Némely vidéken ezt is mondják: *aféle, eféle, ahoz, ehez, aval, evel*, mégsem így írjuk, hanem a köznyelvi kiejtés szerint hosszú mássalhangzóval: *afféle, efféle, ahhoz, ehhez, avval, evvel*.

Megállapodhatunk tehát abban, hogy az *egy* szónak a köznyelvben ugyanaz a kiejtése, akár számnév, akár névelő: *eggy*. Mássalhangzó szomszédságában ezt a hosszú *gy*-t természetesen rövid *gy* váltja fel, mert mássalhangzó mellett nem szoktunk hosszú mássalhangzót mondani, ennél fogva rövid *gy*-vel ejtjük az ilyen szókapcsolatot, akár számnév benne az *egy*, akár névelő: *egy* bárány. Olyan kiejtési sajátosság ez, mint az, hogy pl. a *meggybefőtt* szót is így mondjuk ki: *meggybefőtt*, bár különben *meggy*-et ejtünk. Zöngétlen, azaz kemény mássalhangzó előtt pedig zöngétlen, azaz kemény *ty*-t mondunk *egy* szavunknak zöngés, azaz lágy *gy* hangja helyett, vagyis így beszélünk: *ety* kutya (e helyett: *egy* kutya) és *metyfa* (e helyett: *meggyfa*). Ezeket a hangváltozásokat azonban helyesírásunk nem jelöli. Jobb is, mert kiejtés szerint (fonetikusan) csak az tudna írni, aki nyelvészeti hangtannal (fonetikával) is foglalkozott.

De hát a versek semmit sem nyomnak a latban? — kérdezheti valaki. Bizony azokra nem lehet hivatkozni ebben a kérdésben, mert a költők — még a legnagyobbak is — gyakran költői szabad-

sággal is élnek. Felhasználják helyesírásunknak azt a sajátosságát, hogy az *egy* szó egyszerű *gy*-vel van írva, s ha rövid szótagra van szükségük, hogy kikerekedjék a *dactylus* (vagy az *anapaestus*), rövidnek veszik az *egy* számnevet is, mint éppen Petőfi is ebben a sorában: Egytül egyig mind, mind nyakravalóba' vala (Nyakra-való c. versében), Arany János pedig ebben: El ne maradjon egy is, mert jó ügy bajnoki voltak (*Az elveszett alkotmány*, I. ének). A határozatlan névelő *gy*-jét is hol hosszúnak tekintik magánhangzó előtt, hol meg rövidnek, a szerint, hogy mit kíván a versmérték, pl. hogy megint *Az elveszett alkotmány* sorai közül idéztek: Ez kutya egy út volt: fönt a' földelen gonosz a' szél (II. ének; itt hosszú *egy* az *egy*, mert *spondeus* kell a versbe), ellenben: Ott egy öreg jobbágy ballag haza úri dologról (I. ének; itt már rövid *egy* ugyanaz az *egy*, mivel úgy lesz az első láb *dactylus*). Hosszabb keresgéssel sok ilyen példát lehetne összeszedni.

Ha mindezt fontolóra vesszük, nem lehet pártolnunk azt a javaslatot, hogy a számnevet ezután *eggy*-nek írjuk, a névelőt pedig *egy*-nek, mert ez ellenkeznék a magyarság többségének kiejtésével. Csupán arról lehetne szó, hogy mind a két szófajnak *eggy* legyen a helyesírása, ne *egy*, mint most. Csakhogy ezzel is kár volna újra kísérletezni, erre tanít a múlt. A nyelvészek ugyanis egyszer már megpróbálkoztak ezzel a helyesírási újítással, ezt dolgozótársunk is észrevette. *Eggy*-et írtak a köznyelvi kiejtésnek megfelelően, éppúgy, mint *meggy*-et, akár számnév az *egy* szó, akár névelő. Ez az írás következetes volt. Csak következetes, nem „kelléténél következetesebb“, mint dolgozótársunk mondja. Hiszen a két szó valójában egy, a névelő a számnévnek hangsúlyát vesztett alakja, tehát csakugyan közös eredetű és egyalakú szavak ezek. Következétesen *ggy*-vel írja őket pl. Szinnyei a Magyar Tájszótárnak 1893-ból való bevezetésében, a számnévnek összetételeit is, a többi közt ezeket: *eggszerű*, *eggymagam*, *eggy-más*, *eggynehány*, *eggszersmind* stb. Az irodalom azonban — hiába sajnálkozunk rajta — nem fogadta el ezt a helyesírási újítást, és aligha biztathatjuk magunkat azzal, hogy most elfogadná. Sok érdekes példával lehetne szemléltetni (más nyelvek helyesírásának történetéből vett példákkal is), mily görcsösen, sőt valósággal csökönyösen ragaszkodnak az emberek a megszokott írásmódhoz, még ha nyilvánvalóan hibás is az az írásmód.

Ilyenformán nem marad más hátra, mint hogy írásban ezután is aláhúzással, nyomtatásban pedig kiemelő szedéssel különböztessük meg a hangsúlyozandó számnevet a hangsúlytalan névelőtől, ha szükségét látjuk a megkülönböztetésnek. Ez legfeljebb szépséghiba lesz, csupán az írás vagy a szedés egyöntetőségét bontjuk meg vele, a kétféle helyesírással azonban a nyelvi igazságon ütnénk csorbát.

Abban igazat adhatunk a felszólalásnak, hogy sokszor elvétik a hangsúlyt. De nem is csoda, mert a jó hangsúlyozás nem valami könnyű dolog. Ebből a szempontból nézve az *egy* szó egy nagyobb egységbe tartozik bele, abba, amelynek a magyar kiejtésben ezt a címet lehetne adni: A jelzős kifejezések hangsúlyozása. Tudniillik a számnév is, a névelő is rendszerint jelző a mondat-

ban, bár főképp a számnév sok más mondatrész is lehet, mert főnévül is sűrűn használjuk. Tudvalevő, hogy a jelzős kifejezések hangsúlyozásában követik el a felolvasók és a szavalók a legtöbb hibát, mert némelykor a jelzőt kell hangsúlyozni, máskor a jelzett szót, megint máskor pedig mind a kettőt. Galamb Sándor írt erről a Magyar Nyelvben (XXIII, 405). Olykor vitatkozni is lehet rajta, melyik hangsúlyozás volna inkább helyén. Kérdezhetjük pl., igazán hangsúlytalan-e a számnévi *egy* Sík Sándor fordításának ebben a mondatában: „Viszik a pusztulás közül Az *egy* Krisztust sértetlenül.“ Én itt a számnevet is hangsúllyal ejteném, mert ha jól értem a szövegbeli kapcsolat ismerete nélkül az idézetet, azt jelenti ez, hogy csak Krisztust egymagát viszik, Krisztus az egyetlen, akit visznek, akkor pedig hangsúlyt kíván az *egy* is, noha a *Krisztus* szónak kétségtelenül erősebb a nyomatéka.

Mindenesetre nagyon jó, hogy szóba került ez a dolog, az *egy* kiejtésének, hangsúlyozásának és helyesírásának kérdése. Ami pedig az *egy*-nek helyes használatát illeti, az talán még nehezebb és bonyolultabb kérdés. Nagy irodalma is van. Röviden nem is lehet szólni róla úgy, hogy kellő eligazítást tudjunk adni az olvasónak.

Nagy J. Béla.

SZÉLJEGYZETEK.

Az újságok nyelve és a hivatalos nyelv.

A napisajtónak „a magyar nyelv tisztasága ellen elkövetett bűneiről“ kaptam levelet. A napilapokból vett számtalan példával igazolja a levélíró azt a régi és semmiesetre sem alaptalan vádat, hogy az újságok nyelve általában milyen tisztátalan.

Nem akarok hazabeszélni — az újságírás javára —, el kell ismernem e vádnak bizonyos mértékig nagyon is igaz voltát. Sőt azt is állítom, hogy a sajtó munkásainak a gyorsasággal, a „munka lázával“ való védekezése nem helytálló. Azok a frázisok, hogy „az események torlódásában“, „a túlfűtött munkatempó“ stb. jórészt akkor születtek, mikor az események nem is torlódtak, és a munkatempó egy csöppet sem volt túlfűtött; ezek a frázisok visszanyúlnak még az első világháború előtti időkre. Ezeket védi az újságírás körül még meglévő és kissé nagyképű romantika. Ám akármennyire is néhány perc alatt kell valakinek megírni azt a napihírt vagy tudósítást, ha csakugyan tud magyarul, akkor helyesen írja meg vagy mondja gépbe. Lehet, hogy az gyöngye lesz mint írásmű, de nem lehet rossz, nem szabad, hogy rossz legyen mint dolgozat. Aprólékos javítgatásra persze legtöbbször csakugyan ninesen idő, de fölösleges is; ezt a műfaj nem kívánja meg.

Tény, hogy a lapok nyelve az utóbbi hat-nyole esztendőben fokozatosan romlott, szinte zuhanásszerűen süllyedt, s ma talán a mélyponton van.

A nyelvrontásban egyébként nem is annyira a sajtó az első, hanem talán inkább a hatóságok, a hivatalos nyelv. Hogy úgy mondjuk, *nyelvezet*. Nyelvtisztaság szempontjából a *blanketták* ártanak a legtöbbit, a rendeletek és minden rendű-rangú hivatalos írások. Vagy legalább is nyelvrontásban eldöntetlenre mérkőzik a hivatalos nyelv és a sajtó. S a hivatalos nyelvnek még az a kétes mentsége sem lehet, hogy netán a túlzott gyorsaság menne a minőség rovására.

Ártalmasabb a hivatalos nyelvrontás azért, mert a hatósági uraktól aláírt, pecsétekkel megerősített papírnak nagy tekintélye van. Hiába magyarázom a mindeneslálynak, hogy szolgálati könyvének szövege milyen rossz; ez a szöveg törvény! Ezt a könyvecskét nálam sokkal nagyobb urak lepecsételték, aláírták, s az a „hivatalos közeg“, aki a kezébe adta, nyilván ugyanezen a nyelven beszél velem, mert ő „a fél“. Egyébként persze nem lehetetlen, hogy a tisztviselő egészséges magyarsággal beszél. Mármost lehet az, hogy a jegyző nem ír jól magyarul? Ezt én nem mondhatom neki.

Egyszerű embereknek annyi dolguk van az életben a hatóságokkal, s a hatóság — tekintélyével támogatva a dolgot — nyakatekert magyartalansággal érintkezik a féllal. Kicsúfolni a hivatalos nyelvet igen hálás és olcsó mulatság. Elfigurázni azon, mennyire nincs értelme például annak, hogy *odanyilatkozik*, s milyen mulatságos, hogy az útkaparó nem *javítja* az utat, hanem „az utak jókarbantartását eszközzi“. A vállalkozó *leszerződött*, az adóhivatal *levonásba hoz*, az akták *elfekszenek* — a lusták, a napon —, egyik hivatal a viláért sem fordulna a másikhoz, hogy felkérje erre vagy arra, hanem *megkeresi*. — Elbújít?... Kukucs!

A fönti példákat egyébként Rábel László kitűnő könyvéből vettem; címe: Hivatalos nyelvünk. 1914-ben jelentette meg a könyvet a derék soproni vármegyei tisztviselő, de a hivatalos nyelv azóta alig változott. Hivatalos nyelvünk nyomorúságának persze vannak mélyebben rejlő okai is, és egészen odáig kellene lenyúlni, hogy segíteni lehessen. Hiszen nem az a baj, hogy a tisztviselők nem tudnának általában tűrhetően magyarul, hanem az, hogy a hatóság, a közigazgatás nyelve egyrészt a latinból maradt itt, másrészt a Bach-korszak német világából. Így állott össze egy torz keverék, mely kipusztíthatatlannak látszik. A szórványos tisztogatás egyesek dícséretes buzgalmából kiindulva nem sokat ér. Csak egészen felülről lehetne hozzáfogni, s egyszerűen magyarra kellene fordítani a hatósági gépezet nyelvét. Pontosan: közelebb hozni az élő magyar nyelvhez. Nehéz időkből a hatóságok többet érintkeznek velünk, tehát nagyobb a veszedelem, s mintegy gyorsított tanfolyamon rontják a nyelvet.

Nagy napilapok régebben megtették azt, hogy tartottak egy-egy író, aki a hebehurgya munkatársak kézíratait átfésülte. Valamikor például a Pesti Naplónál nem kisebb költő, mint Tóth Árpád vigyázott arra, hogy csak tiszteségesen megírt cikk kerülhessen a lapba. Talán ha a sajtó majd újra megengedheti magának azt, hogy *sajtó* legyen, akkor a kiadó ismét ehhez a bevált módszerhez folyamodik. És ugyanezt megtehetnék a hatóságok is.

Tessék a hivatalos nyomtatványokat, a rendeleteket és törvényeket egy-egy íróval szépen elolvasatni, átjavíttatni; ez nem kerülne olyan sokba, és egészen bizonyos, hogy elérnék vele a célt. Ajánlom ezt a módszert a hatóságok figyelmébe. *Ezennel ajánlom.*

Török Sándor.

Rá vonatkozó.

Egy társaságban fölmerült az a kérdés, vajjon e két szót egybe kell-e írni vagy külön. Minthogy a magyar helyesírás, úgy látszik, sajnos, abban az irányban fejlődik, hogy mind több és több szót írunk egybe, szaporítva a végülkláthatatlan szószörnyetegek számát, néhányan természetesnek találták, hogy ezeket is egy szóba kell írni. A kérdés azon dől el, igekötő-e itt a *rá* vagy határozó. Az irodalmi nyelvben ugyan a *rá* többnyire igekötő; a határozó pedig inkább *reá* formában jelentkezik (pl. *reá* gondoltam éppen, *reám* [v. *rám*] sem nézett), de a *rá* sem szokatlan. *Rálépő, rátaláló, ráérő, ráhibázó* stb. kétségtelenül egybeírandó, mert ezekben a *rá* igekötő, mint az nyilvánvaló ilyen mondatokból: *rálép egy békára, rátalál barátjára, mindenre ráér, ráhibáz az igazságra* stb. Ellenben *rá vonatkozik, rá háramlik, rá tartozik* stb. nem írható egybe. Ezekben a *rá* nem igekötő, hanem határozó. Ha ugyanis *-ra, -re* ragos főnévi határozó áll az ige mellett, a *rá* elmarad: *ez a megállapítás a helyesíráásra vonatkozik, ez a kötelesség barátomra háramlik, kire tartozik ez?* stb.

Bárcki Géza.

Vonatkozó rendelet.

Szintén a rádiót hallgatva ütötte meg a fületem ez a hibás szerkezet: „A földművelésügyi miniszter a vetőmagvakban mutató hiány miatt elrendelte, hogy... A vonatkozó rendelet értelmében tilos... stb.“ — Nem tudom, miért kellett a rendelet szövegezőjének olyan kínos gonddal takarékoskodnia a *vetőmagvakra* szónak újra való kitevésével. Valószínűleg azért, hogy hűségesebben fordíthassa a német *die bezügliche Verordnung* szerkezetet. Ideje lenne már elszakadnunk a múlt századból itt rekedt, osztrák beamterek agyában született hivatalos nyelvünktől. Próbáljanak meg a rendeletek szerkesztői is magyarul gondolkozni.¹

Mikrofon elé kerül a Carmen...

1947. febr. 20-án a rádió így jelentette be a Carmen közvetítését: „Mikrofon elé kerül a Carmen“. Önkénytelenül elnevettem magam, mert a szóhasználat a bírósági termék hangulatát idézte föl bennem az Opera légköre helyett. Carmen, a szép cigánylány, szigorú bírāja, a mikrofon elé kerül, kihallgatják és elítélik. Helyesebb lett volna különeködés helyett a bemondónak a régi,

¹ Még természetesebb és magyarosabb a szövegezés így: „Az *erről* szóló rendelet szerint tilos...“, sőt ennyi is elég: „A rendelet szerint tilos...“, hiszen nyilvánvaló, melyik rendeletet kell érteni. (*A szerk.*)

megszokott mondatnál maradnia: „Kedves hallgatónk, most a Carmen című dalművet közvetítjük az Operaházból“. Kár a bemondóknak különös, egyénieskedő megoldások kedvéért esetleg kinevettetni magukat, vagy rossz példát mutatni a közönségnek.

Földalatti látogatás.

„Egy angol képviselő földalatti látogatása Spanyolországban“, olvastam a Hírlap 1947. áprilisi számában a vastagbetűs címek között. Na, ez valami jó áprilisi tréfa lesz, gondoltam, de a várt szívderítő történet helyett arról értesültem, hogy egy angol úriember hamis írásokkal „körülnézett“ egy kissé Spanyolországban, nem pedig a technika gyors haladásának újabb eredményeként jutott el oda földalatti úton. Ez a példa jó annak bizonyítására, mennyire vissza lehet élni a szavakkal. A földalatti szó igen jó és szemléltető annak kifejezésére, hogy valami titokban történik; az ókeresztények katakombá-életét juttatja az olvasónak eszébe. Itt azonban már túlzásként hat. Igen nehéz a látogatás szó erősen konkrét jelentése mellett egy annyira elfvont, átvitt értelmű jelzőt, mint a földalatti, azonnal a helyes értelemben fölfogni. Tartózkodni kellene az ilyen túlzásoktól. Csak megnehezítik a megértést, rossz példát adnak, és lejártnak olyan jó átvitt értelmű szavakat, mint a föntebbi is.¹

F. P.

Fölfigyel.

Egy írással kapcsolatban figyelmeztettek, hogy a fölfigyel *vmire* németesség (*auf etwas passen*). Kerestem a Magyarosan, Simonyi Helyes Magyarsága, Dengl, Pintér megfelelő helyein, nem akadtam rá. Mégis, hogy elejét vegyem e kifejezés további meggyanúsításának, megírom, hogy mit gondolok róla.

A fölfigyel szerintem nagyon is jó, sokatmondó, tömör kifejezés. Bele van sűrítve három mozzanat is: megüti a fülét valami; fölemeli a fejét; figyel. Ha véletlenül azonos is a némettel, azért még nem germanizmus. De nem is véletlenül azonos, hiszen egyetemes emberi tapasztalat, hogy — mint Vergilius mondja — *arrectis auribus*, vagyis fülünket hegyezve és fölemelt fővel figyelünk.

P. L.

P. D. már csaknem húsz évvel ezelőtt megvédte ezt az igét a németesség vádjá ellen, egybevetve ezzel a három, hozzá hasonló német szóval: *aufhorchen*, *aufmerken*, *aufpassen* (Magyar Nyelv XXIV, 127). Rámutatott arra is, hogy a magyar ige jelentése: *figyelni kezd*, s a *fel* igekötő fejezi ki benne a cselekvésnek elkezd-

¹ Ne hallgassuk el, hogy ez a jelentésátvitel a német *unterirdisch* szónak hasonló használatából ered. A franciában is megvan a *souterrain(e)* melléknévnek ez az átvitt értelme, de Sauvageot szótára még csak így fordítja: *titkos, tappangó, alattomos*. Az angolban is megtalálhatjuk az *underground* szót a fent említett értelemben. A jelentésátvitel a francia szótár tanúsága szerint egészen újkeletű. Nálunk valószínűleg a német szóhasználat hatására ment végbe az elmúlt háború folyamán. (A szerk.)

dését, mint sok más igénkben is, pl. ezekben: *felsír, felsóhajt, felfohászkozik, felkiált, felordít, felnevet, felkacag, felérez, felismer* stb. — Hozzátehetjük, hogy van *felfütel* szavunk is. Ez még szemléletesebb kifejezés, de inkább állatról mondjuk. Gárdonyi is így írja egy versében: A koca az ólban felfütel és röffen (*A falu reggel*).

A szerk.

LAPSZEMLE.

Haladás. 1946. júl. 4. (II. évf. 25. sz.). Faragó László: *Drukkolás és szurkolás.* — A cikkíró a Népsport megrovása ellenére védelmébe veszi az idegen szavakat. Kifejti, hogy a drukkolás nem azonos a szurkolással és szurkolás igen jó és használatos, nem is új magyar szó, csak éppen nem az az értelme, amire a sportlap használja. Elsődleges feladatnak érzi „gusztustalan purizmus elleni fellépést“. Elismeri, hogy „alig van utálatosabb dolog, mint a művelkedésnek idegen szavak használatával való fitogtatása. Ennél csak egy undorítóbb van: az idegen szavak mindenáron való kiirtása és ennek érdekében való új szó- és szótáralkotás.“ Ennek az eljárásnak legnagyobb hibája, hogy művelői „vaskos vagy kevésbé vaskos értelmi árnyalatok félrehallásával keresik meg a szinonimákat és ezzel azután rontják és durvítják a nyelvet“. A kérdés igazi komolyságát azonban abban látja, hogy „a purizmus világnézetet jelent. Az ellenforradalom világnézetét.“ A továbbiakban a cikkíró elismeri, hogy mindez „egy kis kiszélesítése a purizmus ügyének, de nem ok és indok nélküli való. A purizmus affektációjáról és rossz szándékairól való leszokás átnevelési kérdés volna.

1946. szept. 5. Ignóus Pál: *A purizmus védelmében.* (Válasz Faragó Lászlónak). — A cikk szerzője vitába száll Faragó túlzó és egyoldalúságba tévedő általánosításaival. A tudományos nyelv szavain mutatja be ezután a nemzetközi és a magyar szó különböző használati értékét, s bevallja, hogy sokszor az idegen szóra esnek a választása. „Mindezekután azonban azt mondom, hogy ki nem állhatnám például ezt a kifejezést: *dogmatikusan interpretált materialista doktrínák történelmi intermezzója.* A »hit-tételek merevségével értelmezett anyagelvű tanok történelmi közjátéka« sokkal tűrhetőbb volna. Egyik sem különösen szép, mert tudományos műszókkal lehet ugyan, de nem könnyű úgy operálni, hogy a nyelvészeti érzékenységet ne sértse. A tudományos világban, melynek nemzetközi a szótára, erős a hajlandóság arra, hogy átvegyék az izmusok és egyéb idegen kifejezések halmazát. Azután ott van a féltudományosság mellett a félműveltség, a tudátlélesség, amely ezt sokatsejtetően és elme-ködösítően permetezi tovább.“ „Az sem áll, hogy akik a purizmus terén az utóbbi évtized során különösen fáradoztak, a náciizmus számára gyúrták volna meg a nyelvet. Kosztolányi, Hegedüs Loránt, Balassa József, Halász Gyula neve jut hamarjában eszembe.“ Ignóus hangsúlyozza, hogy

Faragó megállapítása még kevésbé érvényes a távolabbi múltra. A nyelvújító mozgalom célja: „megmutatni, hogy európai módra is lehet magyarul írni és gondolkozni“. Van sürgősebb feladatunk is, mint hadjáratot indítani szavak ellen, de „van az efféle erőfeszítések eredményeiben és emlékeiben egy és más, amit egy demokratikus és szociális Magyarország műveltségének terjesztői megőrizhetnének és értékesíthetnének“.

Magyar Nyelv. 1944. évf. 4. sz. Nagy J. Béla: *Kürtös kalács, kürtös kalács*. — A fahengerre csavart erdélyi kalács neve ő és ő hangú változatban egyaránt előfordul; az adatok többsége ő-s változat. A kalács ismeretes egyébként *kürtkalács, kürtősfánk, dorongfánk, botratekercs* alakban is. Mindenesetre kívánatos volna, hogy több hozzászólással tisztázzák a szónak az alakja.

1944. évf. 5. sz. Császár Károly: *Kürtös kalács, kürtös kalács*. — Nagy J. Béla kérdésfelvetésére azt a véleményt mondja a cikkíró, hogy a kérdéses sütemény nevének helyes alakja *kürtös kalács*; egy székely ismerősének kiejtésére hivatkozik. Közli azt az adatot is, hogy a veszprémmegyei Cseszneken *durungfánk*-nak hívják, mert dorongra tekerve sütik.

1946. évf. 1—5. sz. Deme László: *Kosztolányi Dezső, az elméleti és gyakorlati nyelvtisztító*. — A tanulmány első fele Kosztolányi nyelvészeti cikkeinek halála után megjelent gyűjteménye (Erős várunk a nyelv) alapján ismerteti az írónak a nyelvre vonatkozó gondolatait és nyelvművelő elveit. Kosztolányi nem volt a szó szakmai értelmében vett nyelvész, de a nyelv szívügye volt. Érdeklődése és munkássága sok irányban kalandozik: a nyelvésztika és nyelvfilozófia területére is. „Legfőbb törekvése azonban az idegen szavak gyökeres kiirtása“, a nyelvtisztítás. Ebben következetes elveket vall, s a küzdelemben veti minden erejét. Felsorakoztat minden érvet az idegen szavak kiirtására; számtalan példával igazolja, hogy ezek szókincsünket szegényítik, mert jó magyar szavakat szorítanak ki a használatból. „Lelkesedésével azonban sokszor túlzásba megy.“ Az idegen szavak pótlására „minden módszert megragadna“. „Sokkal erélytelenebbül és kevesebb szóval kifogásolja az idegen mintára készült mondat szerkezeteket. A mondat és stílus kérdésébe ritkán, de akkor annál érdekesebben szól bele.“ A tömörség és komoly mondani való értékjelzője szerinte a rövidíthetatlenség. A többnyelvűségről az a véleménye, hogy a kisgyermeket nem szabad idegen nyelvre fognunk, mert az magyar nyelvérzékét rontja. A nyelvtudomány és nyelvművelés viszonyát úgy fogja fel, hogy „a tudós kutat, adatokat gyűjt és leír; az író, aki egyben nyelvtisztító is, a megállapításokat tolmácsolja és népszerűsíti“. Nyelvszemlélete „kissé naívnak hat“, módszere sem az észre akar hatni, hanem érzelmi és esztétikai érvekkel, szinte lírai alapon, „észrevétlenül akarja belénk lopni a helyes magyarság alapelveit“. — A tanulmány második része az író két, különböző korban írt cikke alapján (Swinburnről, 1908. és Füst Milánról, 1934.) vizsgálja, mi Kosztolányi nyelvtisztító elveinek és írói gyakorlatának viszonya. Megállapítja, hogy „a két tanulmány nyelve nem azonos“. Mintha

két különböző író munkája volna. Az első fellengős, hatásvadászó, meglep benne az idegen szavak sokasága. Később nemcsak elvben, hanem írói gyakorlatában is harcol az idegen szavak ellen; stílusa egyszerűbbé nemesedik, mondatai megrövidülnek. „Küzdött a dagályos, bombasztikus jelzők ellen, s a gyakorlatban más, diszkrétebb stílusfogásokra váltotta be őket.“ Így alakította ki sajátos, kristálytisza és -keménységű prózáját.

FIGYELŐ.

Szóajánlások.

Előbbi füzetünkben közöltük Mónos Ferenc szóajánlását a *rádió-ra* (*hangvető*) és a *televízió-ra* (*képvető*). Olvasóink újabb javaslatait kértük, valamint véleményüket a *reakció*, *reakciós*, *koalíció*, *koalíciós* szó magyarosításáról. A beérkezett sikerültebb szóajánlásokat itt közöljük:

Rádió:

Hírmondó (ennek utóda a rádió), *villanyhang*, *villamoshang* (dr. Csuri István, Szeged).

A beküldő úgy véli, hogy a *rádió* szó magyarosításával egy kissé már elkéstünk, mert nagyon népszerű lett, de azért meg kell kísérelni magyarosítását.

Hangadó v. *hangozó*, illetve *hangvivő* és *hanghozó* (Brenner Tivadar, Kerepes).

Szerinte a *hangvető* és a *képvető* háborús emlékeket idéz fel, ez pedig nem kívánatos. Szóalkotásának előnye, hogy a *hangvivő* és a *hanghozó* jól megkülönbözteti a rádió adó- és vevőkészülékét.

Zengő; *rádiózik*; *zengőz(ik)* (Fehér Géza, Sopron).

Az ajánlott szavakat a szerző Magyarító Szójegyzék c. könyvében közölte először (Bpest, 1944. A szerző kiadása) a következő magyarázattal: „Tudom, hogy (a *rádió* szó) magyarítása nem könnyű, és jól tudom azt is, hogy az új szó nem fűdi teljesen a fogalmat. Ez azonban nem szigorú föltétel. A rádió fogalmának ugyanis annyi a jegye, hogy őket egyetlenegy szóba foglalni hiábavaló erőlködés volna.“ Ezért úgy véli, elég, ha a kifejezendő fogalomnak egy kiemelkedő jegyét jelöljük meg, s hivatkozik arra, hogy a német, az angol és a francia is saját szavával nevezi a rádiót. — Levelében ezekhez még hozzáfűzi a következőket. „A *rádió* szó helyettesítésére ajánlott *hangvető* kifejezést nem tudnám pártolni, hiszen nem lehet belőle a *rádiózik*-nak megfelelő igét alkotni, mert *hangvetőzik* ugyancsak nehézkes, és így nem alkalmas az idegen szó pótlására. Ilyenkor tanácsos mindig az igéből kiindulni. Dengl János könyve (Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus, 420. l.) rámutat arra, ami a németeknek is fejtörést okoz; arra a nehézségre, amelyet *Schwierigkeit der Sippenbildung*-nak (talán: a szócsaládalkotás akadályainak) neveztek el. Nem is tarthatom célszerűnek, hogy miként a *ködvető* stb., a *hangvető* is

fegyverek háborús emlékét idézze. A hangulati velejáró — mer-ném-e remélni — a »drága szép muzsika« alakjában most inkább a javasolt *zengőzik* igét kíséri.

Hangadó (Takács Lajos, Budapest).

A használat akadálya az, hogy a *hangadó* szó már más, sajátos jelentéssel terjedt el, pl. valaki *hangadó* a társaságban. Egyéb-ként is sok eszköz van, amely hangot ad, ennél fogva tulajdonképen minden hangszer *hangadó*.

Televízió:

Képadó, képes, képhozó, illetve *képvivő* (Brenner Tivadar, Kerepes).

Képadó azonban lehet a mozigép is (filmvetítő gép); a *képvivő* és a *képhozó* előnyét a rádió-nál már említettük.

Távolbalátó (eddig is használták; dr. Csurri István, Szeged).

Képvetítő (dr. Jablonkay Géza, Alsóörs).

Szóajánlását így okolja meg: „A *hangvető* szó megfelelő, de a *képvető* helyett inkább *képvetítő*-t ajánlanék. A *hangvető* az ürbe veti, szórja a hangot, a *képvetés* azonban inkább *vetítés*, mert vászonra, falra vagy más felületre *vetíti* a képet, nem veti vagy szórja. — Megjegyzem még, hogy nem tartom okvetlenül szükségesnek a kérdéses szavaknak esetleges erőltetett szavakkal való pótlását. Ezek annyira benne élnek a köztudatban, hogy a magyar szókincs tagjainak tekinthetjük őket.

Véleményét mi is helyeseljük, a túlzott és erőszakos magyarosításnak mi sem vagyunk hívei. Minthogy azonban egy szóajánlás ismét felvetette a rádió és vele kapcsolatban a televízió fogalmának magyar szóval való kifejezését, amivel régebben már sokan próbálkoztak, sikertelenül (l. pl. *körhang*), újra felvetettük a kérdést, hátha akad most életrevaló megoldás. Inkább maradjon azonban a nemzetközi rádió, minthogy szülessen helyébe egy korcs magyar szó.

Képadó (Takács Lajos, Budapest).

A *reakció, reakciós, koalíció és koalíciós* szavakra érkezett javaslatokat következő számunkban közöljük.

Kérjük olvasóink véleményét, hozzászólását és javaslatait.

A Nyelvművelő Bizottság hírei.

Mult számunkban közöltük a M. Tud. Akadémia Nyelvművelő Bizottságának újjáalakulását. A bizottság tagjainak névsorából sajnálatos véletlen folytán kimaradt Szinnyei Ferenc neve, akit az Akadémia I. osztálya részéről jelöltek a bizottságba. Szinnyei Ferenc 1940-től 1944-ig állt a bizottság élén, s Putnoky Imrével együtt nagy sikerrel szerkesztette folyóiratunkat. Tanácsaira és értékes közreműködésére a bizottság természetesen továbbra is számít.

A bizottság a Magyar Központi Híradó részéről Képes Gézát hívta meg tagnak.

ÜZENETEK.

Előfizetőinknek, olvasóinknak. Jó érzéssel és örömmel olvastuk a hozzánk intézett lelkes buzdító üzeneteket. A Magyarosan újból való megindulását köszöntő levelek bizonyítják, hogy folyóiratunk tábora nem hullt szét egészen a hosszú háborús kényszer-szünet alatt, s örömmel jelentkezik az első híradásra. Ezek a levelek erősítenek és buzdítanak bennünket magyarságunkért vívott harcunkban, s igazolják törekvéseink helyességét. Sajnos, minduntalan nehézségek és akadályok tűnnek fel lapunk nyugodt és rendszeres megjelenésének útjában. Szilárd elhatározásunk mégis, hogy újrakezdett munkánkat nem hagyjuk abba. Kérjük ehhez kedves olvasóink támogatását és szíves türelmét.

Bán Jánosné (Pestszentimre), **Dani Ferenc** (Nagykanizsa), **Kiss Ferenc** (Debrecen), **dr. Nagy Bálint**, **Soós Nándor** (Pécs), **Takáts Lajos** (Budapest) és **dr. Totth Bálint**. A lap megindulása alkalmával küldött szíves üdvözlőket külön is melegen köszönjük.

B. F.-nek. Meghatottan olvastuk levelét. Ön kezdetől fogva előfizetője volt lapunknak, s most nehéz körülmények közt is kitart mellette. Nyelvünk ügyének sok ilyen hűséges támogatóra volna szüksége.

B. L.-nak. Füzetben megjelent szómagyarosításainak legtöbbje mesterkéltné, erőszakoltné; képzésük ellentmond nyelvünk szellemének és szabályainak. A nyelvújításhoz nem elég csak a jó szándék.

B. T.-nak. Köszönjük lelkes munkáját. Adatgyűjtését, megjegyzéseit, szóajánlásait felhasználjuk. A *kanóc* irodalmi és köznyelvi szóalak, a *kanót* népies.

F. G.-nak. Beküldött füzetét köszönjük, foglalkozunk vele. Szóajánlásait közöljük.

Cs. I.-nak. 1. A *forint* rövidítése régen *frt* volt. Így találjuk még A Magyar Helyesírás Szabályainak 1946-i kiadásában is. 1945 augusztusában, a pengőről a forintra való áttéréskor a 2763/1946. P. M. sz. rendelet (Magyar Közlöny 1946. aug. 3., 175. sz.) az új pénz rövidítését *Ft*-ben jelölte meg. Igaz, hogy ez a rövidítés ponttal (*Ft*, vagy *ft.*) az említett helyesírási szabályok szerint *főtiszte-lendő-t* jelent, *F* pedig a *frank* jele, s ezért félreértést okozna, ha a forintra alkalmaznók (a franciák többnyire *Fr(s)*, *fr(s)* rövidítést használnak a *frank* jelölésére). A *F* és a *f* sok ember kézírásában és nyomtatott nagybetűs szövegben könnyen összetévesztendő, ezért is szükségesnek mutatkozott az *Ft* jel bevezetése a hárombetűs *frt* helyett. Ezzel a hagyományos rövidítéssel a régi forintot jelölhetjük. Az új *Ft* jelzést egyébként a pénzügyi kormányzat vezette be, az Akadémia állásfoglalásának kérése nélkül. — 2. Másik kérdésére jövő számunkban válaszolunk.

A kiadásért felelős: Gergely J. Pál.

48.092. — Egyetemi Nyomda, Budapest (F.: Tirai Richárd.).

MAGYAROSAN.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő
Bizottságának folyóirata.

A Magyarosan 1947-i évfolyama előreláthatóan három vagy négy kétíves füzetben jelenik meg. Egyes szám ára 2 forint, előfizetés egy évre 6 forint. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

Kovalovszky Miklós szerkesztő címe: Budapest, V., Kálmán-utca 6. A szerkesztőséget illető küldemények (kéziratok, levelek, kérdések, lappéldányok, könyvek) ide címezendők.

MAGYAR NYELV.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratának, a Magyar Nyelvnek a XLI. 1945. és a XLII. 1946. évfolyamot képviselő két 6—6 íves füzete megjelent. Egy füzet ára 10 forint. Megjelent továbbá a XLIII. 1947. évfolyam két 5 íves füzete; ára füzetenként 5 forint. Valószínűleg még két 4 íves füzet jelenik meg.

Az 1947. évre a tagsági vagy előfizetési díj magánosoknak 10, jogi személyeknek 15 forint.

A Magyar Nyelv előfizetői a Magyarosant féláron kapják.

A Társaság címe: Budapest, VIII., Múzeum-körút 4., C épület. Postatakarékpénztári folyószámlájának száma 18.144.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÚJABB KIADVÁNYAI

Magyar Etymologiai Szótár, XVII. füzet (gam- bit—gaz). 962—1159 lap	ára 40 frt
Balassa-kódex. XXXIV + 196 lap, hasonmás ki- adás	„ 80 „
Guary-kódex. 134 lap, hasonmás kiadás	„ 60 „
Ila Bálint: Gömör megye. III. köt. 355 lap	„ 40 „
Kerékjártó Béla: A geometria alapjairól II. (Projektív geometria.) 613 lap	„ 60 „
Archaeologiai Értesítő III. f. V—VI. köt. 311 lap 97 képtáblával	„ 60 „
Navratil Ákos: A nemzeti vagyon sorsa a hábo- rúban. 68 lap	„ 8 „
Zsigmond Ferenc: Orosz hatások irodalmunkban. 78 lap	„ 12 „
Láng Nándor: Egy pannóniai föliratról. 22 lap	„ 6 „
Szabó István: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. 77 lap	„ 16 „
Irodalomtörténeti Közlemények 1944—1945. évi II., befejező füzet. 231 lap	„ 12 „
Akadémiai Értesítő 478. füz. 1946. 47 lap	„ 5 „
A magyar helyesírás szabályai. 1946. 8. kiadás 4. lenyomat. 112 lap	„ 3 „

*

A MAGYAROSAN régebbi évfolyamaiból egyes számok
kaphatók, füzetenként 1 forintért.

A kiadványok kaphatók a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-
hivatalában: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

XVI. ÉVF.

1947.

2. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

NAGY J. BÉLA
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
KOVALOVSZKY MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1947

Ára: 2.— Ft

TARTALOM.

	Lap
Kovalovszky Miklós: Halász Gyula	33
Horváth János: Egyetemi hallgatók magyar irodalomtörténeti dolgozatairól	35
Nemes Zoltán: Idegen szók az újságok nyelvében	38
Bárzsi Géza: Kétkedők és tagadók	42
† Halász Gyula: Félhárom vagy harmadfél?	45
Németh Géza és a szerk.: Hálunk-e vagy alszunk?	47
Ifj. Ordódy János: Meghajt.	49

SZÉLJEGYZETEK.

Nagy J. Béla: Címek idézése	51
Gröber Aladár: A szülők tegezése és az „öregem“	53
Bán Jánosné, Nagy J. Béla és Léstyán István: Kürtös vagy kürtös kalács?	54
Kálmán Béla: Szivarkáink neve	55
Szekeres József: Ebben megegyezünk	56
Szögedi: K ö d (d) és s z ö r d a !	56
P. L.: Fölmerül	57
Kimenekít	57
N.: Mélyhűtött!	57

LAPSZEMLE.

Hírlap. — Magyar Nyelvőr.	57
--------------------------------	----

FIGYELŐ.

Szóajánlások	60
--------------------	----

ÜZENETEK.

Két üzenet (Cs. I.-nak és T. A. L.-nak	62
Hibaigazítás	64

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

Olvasóinknak készséggel adunk tanácsot, felvilágosítást minden nyelvhelyességi és helyesírási kérdésben.

Munkatársainknak. Kérjük munkatársainkat, hogy cikkeiket lehetőleg gépiratban juttassák el a szerkesztő címére. A papírnak csak az egyik lapjára írjanak, s hagyjanak két-három ujjnyi lap-szélt az esetleges szerkesztői megjegyzéseknek.

Olvasóinknak, lap-társainknak. Lapszemlénkben szeretnők az 1945 eleje óta megjelent nyelvművelő és nyelvvédő cikkeket lehetőleg hiánytalanul számontartani. Kérjük ezért lap-társainkat, a szerzőket és olvasóinkat, szíveskedjenek az ilyen cikkeket tartalmazó lappéldányokat szerkesztőségünknek megküldeni, vagy legalább a megjelenés adatait közölni. Hasonló tárgyú önálló kiadványok, valamint nyelvi szempontból figyelemreméltó munkák beküldését ugyancsak kérjük könyvszemle-rovatunk részére.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

HALÁSZ GYULA.

(1881—1947.)

Azt hiszem, jó néhányunkat szíven ütött az újság közönyös betűiből a hír: Halász Gyula meghalt. A végzet váratlanul, alattomosan csapott le rá: szívszélhűdés ölte meg 66 éves korában. Akik ismertük, alig tudjuk elhinni, hogy fürge, zömök alakja, busa szemöldökű mozgékony arca, eleven, nyugtalan szelleme megdermedt az örök mozdulatlanságban.

Az emberi élet néha különös kanyarodókkal halad célja felé. Halász Gyula a gyökértelennek és magyartalannak bélyegzett pesti polgárságból származott, a családi környezet azonban — Halász Imrének, a századvég kitűnő közírójának fia volt — ráneveli a szellem, a betű és a magyar szó rajongó, áhítatos tisztetére. Az egyetemen földrajzi tanulmányokat végez, s öröklött írói hajlama is ezen a téren sarjad ki. Egész sereg híres földrajzi munkát és útleírást fordít le magyarra, népszerűsítő földrajzi könyveket ír. Bizonyára fordítói munkája közben az idegen szöveg tolmácsolásának nyelvi problémái terelték figyelmét és érdeklődését a helyes nyelvhasználat kérdései felé. Ettől kezdve e két munkaterület közt osztotta meg pezsgő és termékeny munkakedvét. Különösnek látszik talán, hogy ő, idegen világrészek, messzi tájak szerelmese és képzeletbeli vándora, idegen nyelvek tudója, éppen a mi kis népünk leglelkének, a magyar nyelvnek lesz alázatos, halálig hű szolgája. De ez természetes is: csak az tudja igazán megbecsülni hazáját, aki ismeri a világot. Halász Gyula fordításaival kettős nemzetnevelői munkát végzett: ezek a népszerű földrajzi munkák főként ifjúságunk kedves olvasmányai, s belőlük példamutatóan szép magyarságot, izes, fordulatos, szemléletes stílust lehet tanulni.

Halász Gyula nem volt a nyelvészet szaktudósa (szerénysege nem is vallotta ezt soha), inkább csak jól tájékozott, lelkes műkedvelő; de az igazi jó népszerűsítőnek talán éppen ilyennek kell lennie. Bámulatosan kifinomult érzéke és fogékonysága volt a nyelvi jelenségek iránt, s ezt a készséget nyelvünk múltjában és irodalmunkban való alapos tájékozottság támogatta, növelte. A mai, élő magyar nyelvhasználatot

pedig kevesen ismerték úgy, mint ő. Nem volt tudós, de többet használt nyelvünk ügyének, mint egy egész tudós társaság. Mi volt hatásának titka? Elsősorban egyénisége; megvolt benne a nagy népszerűsítők minden szükséges tulajdonsága: széleskörű, eleven tudás, lelkes érdeklődés az élet, a valóság iránt, éles, de egyszerűsítő problémalátás, rajongás tárgya iránt, a közönség ismerete és szeretete, közvetlenség, szellemes humor, mentesség minden tudákos nagyképűségtől. A két világháború közt kivirágzott nyelvemvelő mozgalomnak Kosztolányi mellett egyik legismertebb alakja volt. Amikor a rádió annakidején meghívta nyelvi tanácsadójának, jól választott. Rádióelőadásaiiban, amelyek a határokon túl is népszerűvé tették nevét, s a nyelvünk iránti érdeklődést és szeretetet oltották ifjak és felnőttek lelkébe, sajátos, egyéni műfajt teremtett: a nyelvészeti csevegést. Közvetlen, kedélyes, fordulatos, sokszor csapongó beszélgetések voltak ezek láthatatlan hallgatóival. Ugyanezt a hangot honosította meg cikkeiben is. Így született meg Édes anyanyelvünk c. könyve, a szórakoztatva tanító, népszerűsítő nyelvészetnek ez a kimagasló alkotása. Módszerét céljához szabta. A szakmai részletekbe mélyedő tudományosság és antibarbarusi dörgelemek fegyvere helyett Halász Gyula a legszerencsésebb és leghatásosabb eszközt választotta: a szellemes humort. Mint a jó orvos, nem túlozta a bajt, tréfálkozó hangon vigasztalt és megnyugtatót, de közben észrevétlenül már gyógyított is. Ha valakire, rá érvényes a mondás: a stílus maga az ember. Cikkeit olvasva, fülünkben halljuk kissé fátyolos, enyhén raccsoló, közvetlen lejtésű hangját. Könyvéből is ennek melege árad.

Ez a tehetségben és tudásban gazdag élet, mint minden igazi emberi kiválóság, végtelen szerénység mögé rejtőzött. Abba a ritka emberfajtába tartozott, amelynek csak barátai és hívei vannak. Szerénységénél csak munkakedve volt nagyobb: mindenütt ott volt önzetlen segítőkészségével, ahol nyelvünk ügyéről volt szó, s munkát, áldozatot kellett vállalni. Nekünk, a Nyelvemvelő Bizottságnak és a Magyarosan szerkesztőségének, külön kegyeletes és hálás emlékünk, hogy mozgalmunknak és lapunknak egyik leglelkesebb híve és terjesztője volt. Munkakedvét és érdeklődését sem az embertelen évek, sem az öregség kettős súlya nem tudta megtörni, pedig szegényen, szinte proletársorban élt, mint korunk humanistájához illik. Távozása — bátran leírhatjuk a szót, amely most nem üres, kegyes közhely — pótolhatatlan veszteség. Hangja csak az övé volt, s most, hogy elhalt, nincs folytatója, sem utánzója. Úgy érezzük, nemcsak a magyar szellemi élet lett szegényebb, hanem mintha édes anyanyelvünk is elárvelt volna egy kissé az ő korai halálával. *Kovalovszky Miklós.*

EGYETEMI HALLGATÓK MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATAIRÓL.

III.

Lássuk most már a dolgozatok leggyakoribb nyelvi és stilisztikai félszégeit. Nagy részük csakugyan inkább félszég, mint hiba, mert többnyire egyébként helyes szavaknak és szerkezeteknek valamely másik helyett való helyszereütlen használatából áll, s az árnyalati különbségek nemismeréséből származik.

Mily finom árnyalatok kifejezését nem tenné lehetővé a magyar szórend! Sajnos, egyik fajtája, a kiemelő, az élesen hangsúlyozó, az utóbbi évtizedekben szinte elnyomta a többit, különösen a higgadtan közlőt, értesítőt. Tessék megnézni a hírlapi közlemények címeit, kivált a címlapon vastag betűkkel csaholókat, s akkor fogalmuk lesz arról a visszaélésről, amelyet *r i k k a n e s - s z ó r e n d n e k* nevezek. Íme egy pár példa: „Reális a Hungária—Ferencváros futball-derby 0 : 0-ás eredménye“; „Félelmetes képet fest a világgazdasági helyzetről a londoni konferencia előkészítő bizottsága“; „Létepte ruháit és botrányt rendezett a városházán egy segélykérő munkanélküli“; „Rettenetesen kiabálnak és arcfintorokat vágnak egy új francia szekta tagjai“; „A tökmag volt a legjobb üzlet az idén Kecskeméten“; „Sikkasztott...“, „Konfliktust idézett fel...“, „Botrányt rendezett...“, „Fölakasztotta magát...“, „Tízévi fegyházra ítélték...“, „Leégett...“, stb., stb.: ilyen megdöbbentő szavakkal cserdít reánk egyik hír címe a másik után. Ez a szórend a fontosnak, szenzációsnak érzett, izgató értékű szót brutálisan kirúgja a mondat élére, ám lássa a többi, hogyan éri utól; többnyire a szerencsétlen alany marad vízholdnak. Ma már kevesen érzik, mily ízléstelenség juttatta uralomra ezt a szórend-típust másfélék rovására: talán mert — korunk hí gyermekeiként — magunk is idegesek s brutálisak lettünk. Előfordul, hogy e miatt a szórend miatt nem világos a mondat jelentése. „Törvényszéki alelnök lett a Matuska-per vezetője“: azt jelenti-e (amit akarna), hogy törvényszéki alelnökké nevezték ki az illetőt, avagy azt (amit nem akarna), hogy egy törvényszéki alelnök lett a per „vezetője“? — ha ugyan vezetőnek kell mondani. Dolgozatban is olvastam már hasonló izgalmas közlést arról, hogy „Az 1822. és 1823. év határán, pontban éjfélkor, Kiskőrösön született világra egyszerű, de becsületés szülőktől nagy magyar költőnk, Petőfi Sándor“. Szerencsére, az efféle lihegő híradások viszonylag még ritkák a dolgozatokban. Majd meglátjuk, miért. A *csak* vagy *csupán*

kötőszót azonban, néhány szerény társával együtt, végkép kiröpítette a rikkancs-szórend a maga megszokott helyéről; hiszen ő oly keveset jelent, szegény; feladata éppen megszorítás és korlátozás, hogyne tiporná el a felfúvás, a nagyítás robogó ösztöne? Higgadt közlésben az előtt a szó előtt szokott volt állani, amelynek jelentéstartalmára akarta korlátozni az állítmány érvényét: „ilyet csak Debrecenben láttam“; „életemben csak egyszer csalódtam“; „e haszontalan ember csupán az élvezeteknek élt“. Indulat, csudálkozás, kiemelő szándék, alkalmi ritmus-igény kellett ahhoz, hogy hátravessük: „Akkor sírt csak igazán!“, „az volt csak az ember!“, stb. Ma már válogatás nélkül hátracsapjuk s ezzel végkép agyonütöttük a kétféle szerkezet megkülönböztető értékét. Ma már lámpással kell keresni olyat, aki így beszél: „csak ezt akartam mondani“; s még tán ki is javítanak, ekként: „ezt akartam csak mondani“. Újságban olvastam: „Az elnök figyelemzetteti X-et, hogy az állam minden polgárát kötelező törvények vannak csak Magyarországon“ (értsd: Magyarországon csak olyan törvények vannak). Ezt már komoly folyóiratban olvastam (pedig folyóirat szerkesztőjének a nyelvi épségre is kötelessége volna vigyázni!): „Ki az ma itt, aki legalább órákat, nem is napokat tudna csak tudományos érdekei szolgálatába állítani?“ (értsd: aki, ha napokat nem is, legalább csak néhány órát tudna, stb.). Mily nyomorék, felolvashatatlan, nyelvtörő mondatok ezek! Szinte azt sem tudni, mit akar hát bennök a *csak!* Nos, a legkomolyabb írásművek, a mindennapi beszéd s a dolgozatok egyaránt tele vannak a rikkancs-szórendnek e *csak*-kötőszós változatával. „Ezután drámákat írt csupán“; „1847-ben jött csak fel Pestre“; „most már az Aurorába írt csupán Kisfaludy Károly“; „Két fontos problémát akarok csak itt megemlíteni“ (azt hinném: csak itt akarja, s nem: csak kettőt akar!): úgy látszik, egyetemi hallgató már csak így fog beszélni ezután. Én azonban ragaszkodom a régi rendhez, s nem ejtem el könnyelműen a különbségtevés meglévő eszközét. Talán nem hagynak egészen magamra! Különben a *csak*-kal egy sorsra jutott több más, szörendileg hasonló rangú szó: *még, már, majd, kevésbé, inkább, előbb* stb.

Azt mondtam az imént, hogy a rikkancs-szórend a dolgozatokban aránylag még ritkán harsonáz. Azokban u. i. „szépen virít“ egy igen hatékony ellenmérge. Nem egyéb ez, mint a címbeli névnek, a dolgozat állandó alanyának, folytonos, daráló ismételtetése a mondatok élén. Ha a dolgozat címe „Petőfi Sándor“, akkor e név mintegy viszájáró lélekké válik, s alig akad mondat, amelynek legelején — alanyként — fel ne bukkan; legalább is minden új bekezdés (ha van) vele kezdődik. Ha a cím „Petőfi lírai költészete“, akkor ez az

egész kifejezés ismétlődik az unalomig, alanyként, valami anti-tabu parancsára, mintha a mi babonánk nem a név kimondásától, hanem elhallgatásától való primitív félelem volna. Hihetetlen pongyolaság származik e bal-szokásból, s a mellett öntudatlanul valami áhítatos, de makogó felmagasztalása megy végbe általa a címnek, a témának, méltó kíséretül az általános dicsőítő hangnemhez. Részben iskolai eredetű, részben idegen ragadvány. Ha a tanár Petőfit kérdezi, azt az egyet már tévedhetetlenül tudja a gyerek, hogy Petőfiről kell beszélnie; kimondja hát felelete zálogául a Petőfi nevet, ismételteti is, s a közben iparkodik emlékezetébe idézni a megtanultat. Másfelől sok idegen nyelvben, így a nálunk legismertebb németben, szószerint kimondott alany nélkül alig lehet mondatot elképzelni; az, ha a nevet nem teszi ki újra, beiktat helyére valami rokonszót (írónk, a költő, a szerző) vagy névmást. Ez a máshonnan hozott élénk alanykivánás érteti meg sok jeles tudósunk hasonló, névismétlő lomposágát. Kegyeletből nem említék nevet. Régebben magam sem ügyeltem erre eléggé, de okultam a dolgozatok meg az újságbeli személyi hírek elképesztő példájából. Használjuk ki az előnyt, mit nyelvünk kínál, alkalmazkodjunk a benne adva lévő jó ízléshez, s csak akkor ismételjük meg az állandó alanyt, ha hangsúlyozni kell, vagy ha elhallgatása félreértésre adhatna alkalmat. Egész dolgozatot megírhatni valamely költőről, a nélkül, hogy egyszernél többször megneveznők. Aki könyvet ír róla, nyomdaköltséget is megtakaríthat a nevének.

Természetes, hogy aki az állandó alanyt újra meg újra kimondja, az már alannyal kezdte mondatát, tehát eleve megfosztotta magát a rikkancs-szórend gyönyöreitől. Ez a jámbor szokás hát az oka, hogy a dolgozatokban a rikkancs-szórend eddig nem harapódzott el. — „Melyiket szeressem?“

A szórenddel kapcsolatban még csak egy, de állandósult vétségre hívom fel a figyelmet: az *is* kötőszó hibás elhelyezésére az *ú. n.* megengedő mondatokban. Ezekben az állítmány után van a helye. Hibás ez a szórend: „bár későn is érkezett“, „ha nem is hibátlan“; helyes ez: „bár későn érkezett is“, „ha nem hibátlan is“. Nem pedantéria ez! Az a hibás szórend a jó magyar nyelvérzék számára egészen mást jelent, mint amit akarna; ha *u. i.* hibátlanak, szándékoltnak fogjuk fel, ezeket kell értenünk az első sorozat mondatain: „bár (egyéb mulasztásain kívül) még későn is érkezett“ (most az egyszer megbocsátok neki); „ha még hozzá nem is hibátlan“ (pl. ... az az alma, akkor miért adja olyan drágán?).

A cím-darálás mellett a dolgozatoknak talán legjellemzőbb és legáltalánosabb stilisztikai sajátságuk az *i d ő u g r a t á s*. Életrajzot, tartalmat, történetet képtelenek következte-

sen mult időben elbeszélni. Multról jelenre, jelenről multra ugrándoznak, rendszertelenül, sokszor igazán hebehurgyán. Az író ekkor és ekkor született, itt meg itt tanul, azután Pestre jött, megírja művét, azt köztetszés fogadta, még sokáig munkálkodik, gyermekei nem voltak, egyszer csak beteg lesz és meghalt, az ország szép temetést rendez neki, melyen a főváros egész lakossága megjelent. Nem túlozok az utánzásban, sőt következetesebb vagyok a dolgozatoknál, mert én legalább rendszeresen váltogattam a két igeidőt. Van, aki végig jelenidőben sorolja fel — az u. i. nem elbeszélés, csak afféle vizsgára készülő, „emléző“ felsorolás. — az eseményeket: X. Y. itt születik, ott tanul, Pestre jön, ír egyet, szívesen fogadják, tovább dolgozik, gyermekei nincsenek, megbetegedik, ekkor és ekkor meghal, temetésén jelen van az egész főváros. Ha már minden művészi szándék, alkalmilag indokolt megjelenítés nélkül, mindössze el akarunk beszélni valamit, maradjunk meg következetesen a mult idő mellett. Úgy látszik, ez nagyon nehéz: még a szóbeli vizsgán is csak az én folytonos támogatással sikerül úgyahogy. Oka pedig a gondolkodás mozaikszerűsége s érzéketlenség a folyamatos, szerves egész iránt. Alighanem felelős érte a középiskolai tanítási és feleltetési módszer is, mely csak katechizál, kérdezzet, de szöveget folyamatosan felmondadni kevésbé szokott.

(Folytatjuk.)

Horváth János.

IDEGEN SZÓK AZ ÚJSÁGOK NYELVÉBEN.

1941 nyarán jelent meg *Szóstatisztika egymillió szótagot felölelő újságszövegek alapján* című munkám, amelyben a többi közt osztályoztam a feldolgozott szavakat a szerint is, hogy magyar szó-e vagy idegen szó, s mind a két csoportban részletes táblázatokkal mutattam be a gyakoriságukra, szótagban mért hosszúságukra stb. vonatkozó adatokat. Most abból a szempontból is szeretném megvilágítani a magyar és az idegen szókérdését, hogy a feldolgozott szövegekben előfordult idegen szót nem lehetett volna-e egy kis jóakarattal az újságok szövegéből kigyomlálni s helyettük magyar szót használni.

Az egymillió szótag* összesen 473 813 szót tartalmaz, ha az összetett szót alkotóelemeikre bontjuk. E közül a 473 813 szóelőfordulás közül magyar szó 453 578, idegen szó-

* Egemillió szótag a milliárdok és billiók hónapjai után talán nem látszik soknak. Hogy képet alkothassunk róla: ha valaki egymillió szótagnyi szöveget percenként 250 szótagos sebességgel, tehát közepes beszédsebességgel olvasna, 67 óráig, vagyis majdnem három teljes napig kellene olvasnia, míg az egymillió szótagnak a végére érne. Az egymillió szótag a Magyarosan lapnagyságával és szerkesztésével mintegy 1100 lapot foglalna el.

nak tekinthető 20 235. Az összes előfordult szók között tehát 4·27% az idegen szók aránya; ez azt jelenti, hogy minden 23—24. szó idegen. De az idegen szók szótagszámban az összes szövegeknek ennél jóval nagyobb részét teszik, mert az idegen szók átlagos hosszúsága nagyobb, mint a magyar szóké. Ha a ragokat leszámítjuk, a 791 423 magyar s az 59 512 idegen, összesen 850 935 szótagból a magyar szókra 93·01%, az idegen szókra pedig 6·99% jut.

Az előbbi számításban minden szót annyiszor vettem tekintetbe, ahányszor valóban előfordult, tehát például az *és* szót 10 746-szor. Ha minden szót csak egyszer számítunk, vagyis ha a különböző szók számát nézzük, azt találjuk, hogy az egész statisztikában 16 571 különböző szó van, s ezek közül magyar szó 13 777, idegen szó pedig 2794. A százalékos arány tehát a különböző szók között egészen más, mint az összes előfordulások között: a különböző szók között a magyar szók aránya 83·14%, az idegen szóké pedig 16·86%, vagyis a szóstatisztikában, ahol minden szó előfordulási gyakoriságára való tekintet nélkül egy-egy papírlapot kapott, átlag minden hatodik szó idegen. A különböző szók között tehát sokkal nagyobb az idegen szók aránya, mint az összes előfordulások között; ez azt mutatja, hogy az idegen szók átlagos előfordulása kisebb, mint a magyar szóké. Valóban, a 13 777 magyar szó összes előfordulásainak száma 453 578, átlagos előfordulásuk tehát 33; a 2794 idegen szó összes előfordulásainak száma pedig 20 235, átlagos előfordulásuk tehát 7.

Ebből az alacsony átlagos előfordulási számból is következik, hogy mivel egyes szók (pl. a *miniszter*, *doktor*, *politikai* stb.) ennél sokkal gyakoribbak, az idegen szóknak nagyobb része csak egyszer-kétszer fordult elő. Ha ebből a szempontból nézzük a statisztika anyagát, azt találjuk, hogy a 2794 idegen szó közül 1329 (= 47·57%) csak egyszer fordult elő az egymillió szótagnyi szövegben; 2—4-szer fordult elő 795 (= 28·45%) idegen szó, 5—9-szer 303 (= 10·84%), 10—24-szer 216 (= 7·73%), 25—49-szer 76 (= 2·72%), 50—99-szer 55 (= 1·97%), 100—999-szer 19 (= 0·68%). Ezeknél többször csak egyetlen idegen szó fordult elő (= 0·04%), a *miniszter*.

Ez a leggyakoribb idegen szó összesen 1236-szor fordult elő. Legalább 100 a gyakorisága még a következő szóknak: *doktor* 677, *politikai* 372, *film* 334, *politika* 252, *méter* 247, *autó* 197, *dollár* 197, *minisztérium* 190, *opera* 144, *sport* 144, *kancellár* 133, *gól* 127, *millió* 119, *japán* 118, *kiló* és *kilo-* 117, *detektív* 115, *antant* 111 (nagy részt a *kisantant* szóban), *szocialista* 109 és *programm* 106.*

* A *dollár* és a *japán* szó nagy gyakoriságát az okozza, hogy a feldolgozott szövegekben több ízben is szó volt a dollár áreséséről és a keletázsiai japán hadműveletekről.

Az eddigiek szerint a különböző szónak 16·86%-a, az összes előfordulásoknak pedig 4·27%-a idegen szó. Az idegen szónak aránylag nagy százalékát látva, akaratlanul is felmerül az a kérdés: valóban szükség volt-e mindezekre az idegen szókra, nem lehetett volna-e legalább egy részüket jó magyar szóval helyettesíteni? Ebből a szempontból is végigvizsgáltam az idegen szókat, s igyekeztem, amennyire lehetett, megállapítani, mely szók helyett lehetett volna magyar szót használni, ha nem is pontosan ugyanabban a mondatszerkezetben. Az újságíró ugyanis tetszése szerint fogalmazza meg írnivalóit, s legtöbbször még az árnyalati különbségek sem játszanak szerepet írásában. Azt néztem tehát, hogy az idegen szó jelentését ki lehetett volna-e magyar szóval vagy szerkezettel fejezni. Például: *sztrájkba lép* helyett lehet használni az *abbahagyja a munkát* kifejezést, ha a közleményből egyébként nyilvánvaló, hogy sztrájkjellegű munkaabbahagyásról van szó.

Az idegen szók között vannak olyanok, amelyeket nem tudunk magyar szóval pótolni, de vannak nagy számmal olyanok is, amelyeket könnyűszerrel lehet velük teljesen egyenlő értékű magyar szókkal helyettesíteni. Éppen ezért az idegen szókat ebből a szempontból több csoportra osztottam: az 1. csoportba kerültek azok a szók, amelyeket nem lehet helyettesíteni magyar szóval (pl. *miniszter, politika*), a 2. csoportba azokat soroztam, amelyek helyettesíthetők ugyan, de csak nehézkesen vagy esetleg csak hosszabb körülírással (pl. *automobilizmus, demokrácia*), a 3. csoportba azok a szók kerültek, amelyeket könnyen vagy legfeljebb egy kis fejtöréssel helyettesíthetünk magyar szóval (pl. *masszív, metropolis, spion*), és végül a 4. csoportba került néhány olyan szó, amelyet ugyan beszéd közben sokan használnak, de amely egyáltalában nem irodalmi szó (*anziksz, echt, gründol, koszt, luft, srác* stb.). Igaz, hogy ezeknek egy része a cikket színesebbé akarta tenni, de a magyarosság szempontjából mégis kerülni kellene őket.

Az egyes csoportok elhatárolása természetesen nem lehet teljesen éles. Nem egy szó van, amelyet talán ugyanolyan joggal lehetne más csoportba sorozni, mint amelybe került. Elég gyakran előfordul az, hogy valamely szó pl. a 3. csoportba került, egyik-másik továbbképzése azonban a 2. csoportba, mert az alapszó könnyen helyettesíthető magyar szóval, továbbképzése azonban csak nehezen. Pl. az *export* szót mindig jól helyettesíthetjük a *kivitel*-lel, az *exportőr*-t azonban — legalább is ma még — csak nagy körülírással tudnók kifejezni. Az idegen szóhoz fűződő jelentésmódosulásokat is tekintetbe kellett venni, s ez a csoportokba soro-

lást befolyásolhatta. Pl. az *emigráns* szó eredetileg *kivándorló*-t jelent, de nyelvhasználatunkban az *emigráns* olyan kivándorló vagy inkább menekült, aki rendszerint politikai okokból vagy más kényszerítő körülmény folytán hagyta el hazáját, az *emigráns* szó egyszerű fordításával, a *kivándorló* szóval pedig azt jelöljük, aki önként, talán jobb életlehetőségeket keresve hagyta el az országot. A *vandál* szó is már általában — a *vandál pusztítás* kifejezés gyakorisága miatt — elveszítette népnév jellegét, s a szörnyű, kíméletlen pusztítás fogalmi jegyvé lett.

Az előbb említett beosztásban az 1. csoportot, vagyis a nem helyettesíthető szókat több alcsoportra osztottam. Az 1. a) alcsoportba soroztam azokat az idegen szókat, amelyek valóban nem helyettesíthetők — legalább is szerintem nem — magyar szóval (pl. *akadémia*, *miniszter*; ide került a vezetéknevek előtt vagy után levő *doktor* szó is); az 1. b) alcsoportba azok a szók kerültek, amelyek legnagyobb részét csak annyiban nem helyettesíthetők, hogy egy bizonyos, magyar szóval kifejezhető fogalomnak szűkebb körét jelentik, s ezt a szűkebb kört esetleg csak azzal az idegen szóval lehet pontosan megjelölni (pl. a *templom* helyett a *bazilika*, a *szentkép* helyett az *ikon* szó stb.); az 1. c) alcsoportba azokat az idegen szókat és kifejezéseket soroltam, amelyek minden nyelvben egyaránt változatlan alakban használatosak (pl. *ad hoc*, *eo ipso*; ide került néhány, akkoriban eléggé általánosan használt kifejezés, például az *Anschluss*); az 1. d) alcsoportba a népneveket (*albán*, *norvég* stb.) soroztam, kivéve azokat a magyar népneveket, amelyek a más nyelvekbeli elnevezéstől különböznek (pl. *tót*, *olasz*, *német*), vagy amelyek a mostani nyelvhasználatban már általában nem nemzetnevet jelentenek (pl. *vandál*); az 1. e) alcsoportba a sportkifejezések és a játékok nevei kerültek, amelyekre eddig még nincs jó magyar megfelelő, vagy legalább is ez még nem nagyon ismeretes (pl. *tenisz*, *golf*), de nem számítottam ide az olyan szókat, amelyeket könnyen helyettesíthetünk jó magyar szóval (pl. *meccs*, *bekk*, *futball*); az 1. f) alcsoport tartalmazza az olyan természetrajzi, természettani, vegytani stb. elnevezéseket, amelyeket minden nyelvben egyaránt használnak, s amelyeket nem is lehetne megfelelő magyar szóval helyettesíteni (*antilop*, *azálea*, *bauxit*, *dinamit* stb.); végül az 1. g) alcsoport a pénzek és a mértékek elnevezéseit tartalmazza (*escudo*, *frank*, *peso*, *gramm* stb.).

(Folytatjuk.)

Nemes Zoltán.

Kétkedők és tagadók.

A szellemi mozgalmakba kétségtelenül a véleménykülönbségek visznek életet. A nézetek súrlódása, alkalmi egymásba ütközése vagy szívós küzdelme segíti elő mind a szilárd alaptételek kialakulását, mind a finomabb részletek tisztázását, s nem utolsósorban a harci zaj, az ellentétek hangos összecsapása kelti fel a közönség érdeklődését, és ingerli állásfoglalásra. A nyelvművelő törekvéseknek is szükségük van az eltérő véleményeknek erre a harcára, mely egyrészt a vitás pontokra nagyobb világosságot vetít, tehát elvek és tények tisztázását könnyíti meg, másrészt a pezsgő élet zivajával tölti meg a mozgalmat.

E nézetek nyüzsgő villongása közepett azonban természet-szerűleg olyan szélsőségek is jelentkeznek, amelyek ellen küzdeni kell, mert megerősödésüknek maga a nyelvművelő mozgalom valáná kárát. Egyik ilyen megokolatlan szélsőség a harangok félre-vere: veszélyben a magyar nyelv, vagy már nem is veszélyben van, hanem püsztulóban. Megromlott, elfajult, árnyéka sem a réginek, szinte már csak arról lehet szó, hogy mentjük, ami menthető. Elég egy pillantást vetnünk a mai magyar irodalmi nyelvre, hogy megállapítsuk: ez a helyzetkép nemcsak túlzottan sötét, hanem teljesen hamis is. Lehet, hogy íróink itt-ott vétenek a helyes magyarság ellen, az is lehet, hogy akad olyan nevesebb író, kinek a nyelvérzéke sokszor kisiklik, ezek azonban inkább egyéni fogyatékos-ságok; mai irodalmi nyelvünk a művek tükrében, noha elvéve szeplői is vannak, színes, gazdag, hajlékony, tömör, kifejező, képszerű és nemesen csengő, megőrizte minden öröklött jellegzetes tulajdonságát. Sőt még az újságok jóval pongyolább nyelve is jelentős fejlődést mutat, ha az elmúlt félszázad hírlapstílusán végigtekintünk. A túlzó sötétenlátás azonban, bár téves, komolyabb károkat aligha okoz; ellenkezőleg, talán hozzájárul a lelkiismeret felrázásához, és ezzel egyes esetekben még a magyar nyelv javára is szolgálhat.

Jóval veszedelmesebb a másik véglet, mely az egész nyelv-művelő mozgalmat fölöslegesnek vagy hiú erőfeszítésnek ítéli. E vélemény hatása lehangoló, megerősödése ernyesztőleg, sőt bénítólag hatna a nyelvtisztogatásra. A laikus ilyesmit hallva, joggal mondaná: „Ha úgyis fölösleges vagy hiábavaló, akkor hagyjanak békét az egésznek, elég gondja-baja van mindenkinek a nélkül is.“ E tagadó vagy legalább is nagy mértékben kétkedő nézetek az újabb időben mintha nagyobb erőre kapnának. Előszóban, írásban mind gyakrabban találkozni velük, s a nyelvészek között is akadnak híveik.

A legtúlzóbb vélemény szerint nyelvhelyességi kérdés egyáltalában nincs is. Minden olyan nyelvi tény, amelyet a közösség befogadott és használ, e körülménynél fogva egyszersmind helyes is, mert általánosan megértik, márpedig a nyelvnek egyetlen hivatása, hogy a megértést, lelki tartalmak közlését lehetővé tegye. Az a nyelvész, aki ezt vallja, összeveti a szakszempon-tot, a nyelvtudomány szempontját a nyelvvel. A nyelvtudomány valóban nem érték-el (bár Gilliéronék óta a nyelvnek kórtanáról és

gyógyászatáról is beszélünk), és esetleg éppen egy olyan nyelvi tény, mely nyelvhelyességi szempontból nagyon is kifogásolható, a nyelvész szemében különösen érdekes, akárcsak egy „gyönyörű” daganat a sebész számára. A nyelv azonban nem merőben a megértést szolgálja a művelt társadalomban, hanem egyéb fontos feladatai is vannak, és minél műveltebb a közösség, annál fontosabbak a feladatok. Ezért más, kevésbé túlzó vélemények megengedik a nyelvhelyességi szempontok jogosultságát, de az egészet az esztetika körébe utalják, és stíluskérdésnek tekintik. Ha ezzel azt akarják mondani, hogy a nyelvhelyességi kérdések nem a nyelvtudomány problémakörébe vágnak, talán — legalább részben — igazuk van, ha azonban azt állítják, hogy ezek a kérdések a nyelv szempontjából közömbösek, nézetük tévedés. A nyelv és a stílus szorosan egybetartozik. A stílus követelményei: a szabotosság, a világosság, a megfelelő érzelmi telítettség, a lelki tartalmak szemléletes és a lehetőségig tökéletes megértetése és megérettetése egyszersmind a nyelv alapvető feladatát, a közlést és a megértést is szolgálják. A stílus végeredményben bármely nyelvi sikon több-kevesebb szerephez jut, mindenki igyekszik, habár gyakran öntudatlanul, világosan, hatásosan, csinosan beszélni, persze egyénenként és esetenként változó sikerrel. Minden beszélőnek megvan a maga stílusa, egyiké zavaros, ügyetlen, esetleg pallérozatlan, mint maga a beszélő, másiké — a nélkül, hogy stílusművész volna, vagy nyelvben egyéni lelemények jelentkeznek — fegyelmezettebb, gondosabb, s ezért érthetőbb, világosabb és kellemesebb hat. Vegyük a következő, valóban elhangzott példát: „Aki a pereférián lakik, az tudhassa csak, hogy néz ki ott az utazás télen. Mer nagy a diferencia, kérem, a tél és a nyár között.” Ugyanez más, „műveltebb” változatban talán így hangzanék: „Aki egy metropolis peripheriáján lakik, az tudhatja csak, hogy néz ki ott az utazás télen. Mert nagy a differencia a tél és a nyár között.” És végül magyarul: „Aki nagyváros környékén lakik, az tudhatja csak, milyen (vagy: hogy esik) ott az utazás télen. Mert nagy különbség van ám tél és nyár között.” Alig hiszem, hogy e különben együgyű közölnivalónak három változatát bárki jóhiszeműleg egyenlő értékűnek vélné, és egyformán kíváncsún tartaná, holott jelentésük azonos. Ha pedig egyiket a másiknál jobbnak ítélte, máris állást foglalt nyelvhelyességi kérdésben.

Nem akarom most hangsúlyozni, hogy a nyelv és a gondolat különös kölesönhatásánál fogva az idegen szellemű szerkezetek mennyire átalakíthatják a magyarság egész gondolkodásmódját. Amit a nyelvi hagyományokból eldolunk, azt önmagunkból dobjuk el. Nem jelenti ez azt, hogy a nyelvnek meg kell állnia egy ponton, s a mellett mereven kitaratania. Újításra, fejlődésre szükség van. Hála Istennek, rejt a magyar nyelv önmagában annyi lehetőséget, hogy ezeket az újításokat idegen hatások nélkül, hagyományai szellemében, önmagából tudja kialakítani. Végeredményben ezt teszi a népnyelv is, mely még gyorsabban változik, mint az irodalmi nyelv, de változásaiban hű marad múltjához. Ezért, mint másutt kifejtettem, a magyar nyelv művelő mozga-

lomban a népnyelvnek, a nyelvi hagyományok természetes őrzőjének és megújítójának döntő szerepe lehet. A nyelvművelés csak a túlságosan gyors (és ennél fogva káros) változásokat igyekszik fékezni, és a nyelvből kirívó újítások ellen harcol.

E harc azonban többek véleménye szerint hiábavaló, meddő. Hiszen, mondják, a nyelv fejlődését mesterségesen, erőszakos beavatkozásokkal irányítani úgysem lehet. És valóban nem nehéz példákat idézni arra, hogy egyes nyelvi helyteleniségek, amelyek ellen nyelvészek és nyelvművelők évtizedeken át keményen harcoltak, ma is virulnak, mégpedig oly életerővel, hogy már nem is érdemes küzdeni ellenük; akarva, nem akarva polgárjogot kell nekik adnunk. Ámde soha még olyan harcot nem vívtak e földön, mely minden egyes kis részletmozzanatában is csak győzelmeket könyvelhetett volna el. Kétségtelen, hogy minden ellenkező irányú erőfeszítés ellenére csak a múlt század folyamán is számos hibázatható szó és fordulat gyökeresedett meg nyelvünkben. De ok-e ez arra, hogy lemondjunk a küzdelemtől? Hányszor, de hányszor állapítható meg viszont, hogy a csata eredményes volt! Igaz, erre az a válasz, hogy a kiirtott hibák nem a nyelvművelők tevékenysége folytán tűntek el, hanem amúgy is kihullottak volna a nyelvből, hiszen tudvalévő, hogy igen sok, mindenféle természetű nyelvi újítás gyakran csak kérészerűtű. Nem beszélve arról, hogy ez az ellenvetés a nyelvművelésnek csak egyik tevékenységére, a nyelvtisztogatásra céloz, éppen a magyar nyelv története minden ellenérvet elsöpítő példákat kínál annak a bizonyítására, hogy a nyelv fejlődése irányítható. A nyelvújítás nem volt-e óriási mértékű beavatkozás a nyelv életébe, s nem járt-e ez a beavatkozás páratlan diadallal? S e mozgalom teremtető is, tisztogató is volt egyszerűsmind. Vagy Szarvas Gáboréknak a nyelvújítás túlzásai ellen viselt kíméletlen háborúja nem szabadította-e meg nyelvünket száz meg száz szörnyeteg szó és barbár fordulat koloncától? De a világ bármely irodalmi nyelve nem mesterséges alkotás-e legalább egy bizonyos fokig, s az irodalmi nyelv hatása nem módosítja-e erőteljesen a nyelv valamennyi rétegét, a legalsóbbat sem véve ki? Különös dolog volna, ha éppen nyelvészek tagadnák a nyelvfejlődés bizonyos fokú irányításának lehetőségét, tehát olyanok, akik a magyar nyelv történetének tanulmányozása közben lépten-nyomon e tételt igazoló tényekre bukkannak.¹

A kétkedők és tagadók érveket kovácsolnak azokból a véleményeltérésekből, melyek egyes részletkérdésekben elkerülhetetlenül mutatkoznak. Rámutatnak arra a tényre, hogy nem egy, régebben hibáztatott fordulatot, szót ma helyesnek ismerünk el, és fölvetik azt a kérdést, mennyiben lehet követni azok tanácsait, akik szemmel láthatólag bizonytalanok igazágaikban, és ma megtagadják azt, amit tegnap hirdettek. A tudományos tételek ritkán

¹ Egy ilyen kétkedő cikkében a szerző pl. igen helyesen a következő fordulatot használja: *érteni valamit valamin*. Alig hiszem, hogy ebben környezetéhez (Budapesthez) igazodott volna, vagy akár olvasmányában fordult volna elő oly nagy többségben ez a szerkezet, hogy elnyomta volna az író nyelvében az egyébként általánosabb *érteni valami alatt* szerkezetet. A szerző nyilván tudja, mert megtanulta, hogy amaz a helyes, tehát mintegy példát szolgáltat arra, hogy tudatos hatás igenis irányíthatja az író nyelvérzékét és az író által természetesen a közönségét is.

végleges érvényűek, éppen a nyelvhelyességi kérdésekben azonban az alapelvek a hosszú viták során eléggé tisztázódtak, s a Magyarosan maga, mint a józan középút hirdetője és megvitatás szabad fóruma, világos és érthető példát mutat. Túlzások történtek és ma is történnek, főleg a purizmus irányában. Álszabályok sokszor makacsul kitartanak és zavart keltenek, gyengítve, semlegesítve a valódi hibák ellen folytatott küzdelmet. Ismeretes pl., hogy az általános iskola számára írt tankönyveket magyar nyelvhelyesség szempontjából is szigorú bírálatnak vetik alá. Ez nemcsak elvben rendkívül örvendetes, hanem amint néhány esetben meggyőződhettem (a készülő tankönyveknek csak egy kis töredéke vagy ezek részletei kerültek eléem), a gyakorlatban is igen hasznos, mert a bírálóktól követelt változások a szöveget legtöbbször világosabbá, egyszerűbbé és magyarosabbá teszik. Megtörténik azonban az is, hogy a jószándékú bírálók álszabályoknak esnek áldozatul. Üldözik pl. a szegény *-lag, -leg* ragot (*illetőleg, vonatkozólag* stb.), holott úgy véltük, hogy ezzel a téves tilalommal, melyet a néhai Budapesti Hírlap terjesztett jobb ügyhöz méltó buzgalommal, már régebben, leszámoltunk. Megesik, hogy egy bíráló a *próbál* szót akarja kiirtani, azon a címen, hogy ez német (!) jövevényszó. (Vajjon minden német jövevényszót ki kell irtani?) Egy másik az *e* névmás jelzői használatát (pl. *e ragozásban*) tiltja. Többen is üldözik minden válogatás nélkül mindazokat a jelzői mellékmondatokat, melyeknek jelzett szava előtt hiányzik a mutató névmás. Vajjon valóban helytelenek volnának az ilyen mondatok: „Mint a himszarvas, kit vadász sérte nyíllal...”, „S mint bezárt paripa, mely fölött az ól ég...”, „És a kanhoz vágja, mely rohan feléje” (Toldi IV, V), s ezek helyett azt kellene-e mondani, hogy „az a himszarvas...”, „az olyan bezárt paripa...”, „ahhoz a kanhoz vágja...”? Nem hinném, hogy a bírálók e helyeket és Arany, Petőfi stb. műveinek más hasonló helyeit tanítványaikkal kijavíthatnák. Az ilyen jelzői mondatok a kódexektől kezdve Károlyin és Pázmányon át mind a mai napig általánosak. A hiba nem ezekben a fordulatokban, hanem a tiltó szabályban van. Az ilyen túlzások, bármily jelentéktelenek a helyes javítások nagy számával szemben, fölöslegesek és károsak. Nem szabad azonban az egész nyelvművelő mozgalmat esetleges túlzásaiból ítélni meg. Ha minden részletkérdés nincs is tisztázva, ha a vélemények itt-ott eltérnek is egymástól, vagy helyesbítésre szorulnak, ha az óvatosság és a mérséklet minden ponton ajánlatos is, a nyelvművelő mozgalom jogosságát és helyességét nem lehet kétségbe vonni vagy éppen tagadni.

Bárczi Géza.

Félhárom vagy harmadfél?

A Nyelvőr első szerkesztője már folyóiratának első évfolyamában szigorúan megrótta a *fél-* és *negyedórák* illeten *felzését: félhárom, félöt, negyednyolc*. Váltig bizonygatta, hogy *félnégy* annyi mint kettő, *félhat* pedig három. Furesálta, hogy a *féltíz* kilenc és felet jelentsen, holott *félmillió*, az ötszázezer, *félszáz* pedig ötven. Ő a magyarosabb *harmadfél, negyedfél... nyolcad-*

fél, *tizedfél* órát követelte helyette, meg azt a Dunántúl még csakugyan hallható kifejezést: *kétnegyed egyre*. Ez a *-re* rag tehát hihetőleg a *fél-* és *negyedahárommal* stb. is kibékítette volna.

Szarvas Gábor és a többiek — akik a *harmadfél* szószólói, köztük Gárdonyi — nem vették észre, hogy ez a népies és régies alak ugyanolyan számtani képtelenség, mint az a másik, mert hiszen *harmadfél*, az nem két és fél, hanem *egyhatod*, a *tizedfél* pedig *egyhuszad*.

Tudjuk jól, hogy a *félnyolc* annak a rövidítése, hogy *félóra* telt el a hét és a nyolc között, vagyis *nyolcra* jár az idő (ha nem tesszük is ki ezt a *-ra* ragot). Más szóval — és ez a legészszerűbb meghatározás — *hét-harminc*. Meg is szokhattuk volna már az órának és percnak ezt az egyszerű összetételét a vasúti menetrendekből és rádió-műsorokból. De a *félegy*, *negyedöt*, *háromnegyed kilenc* magyarossága ellen sem tehetünk semmi kifogást. Célszerűség kérdése, hogy áttérjünk az óra és perc összetételére. A helyett, hogy ilyen hosszadalmasan feleljünk a kérdezőnek: kilenc perc múlva lesz háromnegyed három, mondjuk inkább: kettő-harminchat. Tizenkét szótag helyett öt. A kerek fél- és negyedórákat, ha úgy tetszik, továbbra is bátran mondhatjuk a megszokott módon: *félegy*, *negyednégy* stb.

Ne legyenek számtani aggodalmaink. Ne nyugtalanítson minket, hogy Szarvas Gábor a pozsonyi gimnázium értesítőjében megjelent legelső nyelvi dolgozatában „nevetséges germanizmusként“ róttá meg az ilyen beszédet, Gárdonyi Géza pedig „germán-nál germánabb“-nak mondta ugyanazt.

Jusson eszünkbe, hogy az *évtized*, *évszázad* és *évezred* sem az esztendőnek tized-, század-, ezredrészét jelenti, mégsem értjük félre. Még akkor is megértjük, ha elhagyjuk mellőle az évet és csak *század*-ot mondunk, avagy megfordítjuk az *évezred*-et, ahogy a költő éneklí a Szózatban: „... melyhez minden szent nevet Egy ezredév csatolt“... „Egy ezredévi szenvedés kér éltet vagy halált.“

Katonáéknál még csak nem is száz embert jelent a *század* és ezret az *ezred*, sőt az ezred létszáma nem is tízszerese, hanem tizenhatszorososa a századnak, mégsem értjük félre a fogalmakat.

Nekünk kétszeresen meg kell tudnunk érteni nyelvünknek ezeket a számtani furcsaságait, mert hiszen a mi Toldi Miklósunk volt az, aki *félkezével* mutatta az utat Budára a „szörnyű vendégoldallal“. A magyar gólya is *féllábon* áll a réten, s amikor a másik lábára ereszkedik, a két félből mégis kettő lesz, nem *egy*.

A magyar — tudjuk — egynek érzi a páros testrészt. *Félfüllel* halljuk ezt vagy azt, *félszemünket* hunyjuk be, *félvállról* beszélünk, és *féltérdre* ereszkedünk. A *négykézláb* kifejezés kibékítheti azokat, akik kényesek a számtani igazságra. A páros ruhadarabokat is egyszámban emlegetjük: *cipőt* veszünk, nem *cipőket*, mint a német. *Harisnyát* váltunk, nem *harisnyákat*. (Angolul a *nadrág* és az *olló* is többesszámú főnév, merthogy két szára van.) Mi pedig még a *hajunkról* is egyszámban beszélünk: a *hajunkat* fésűljük meg, nem a hajainkat. Simonyi idézi egy ötven éve megjelent elbeszélésből ezt a mulatságos példát: „Szép szöke hajai

voltak az aranyosnak". Hátra van, hogy vacsorára *babokat* együnk — teszi hozzá az a lap, amelyből Simonyi a példát idézi.

Meglepetésünkre a nyelvbúvárok Petőfi János Vitézében is fölfelezték egy ilyen szembeszökő többszámot: „Szóke tündérlányok sárga hajaikat Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt.” Petőfi tekintélye sem mentheti ezt a többszámot.

A páros testrészt többszáma nagyon gyakori. Legjobb íróink műveiből is egész sorát idézhetnők az ilyeneknek. Gondoljunk csak a Szózatra: „Itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai.” A Szent Péter Esernyőjéből 33 ilyen többest jegyeztem ki. Ne kövessük Mikszáth példáját, de ne is diadalmaskodjunk fölényesen, ha rajtakapunk valakit ezen az idegenszerűségeen.

†*Halász Gyula.*

Hálunk-e vagy alszunk?

Tudjuk, hogy az élő nyelv szókincese állandóan változik: egyrészt új szavakkal gazdagodik, másrészt régi, közhasználatú szavaink kihalásával szegényedik. Az első jelenség sokkal feltűnőbb, mint a második, ezért jobban is ismerik. Mégis mindenki tud egy-egy kihalóban levő szót, ha mást nem, az *eb-et*. Ezt a szót ma már szinte teljesen kiszorította azonos értelmű párja, a *kutya*. Az *eb* már csak a hivatalos nyelvben és szólásokban él, bár tanúi vagyunk az előbbiből való kihalásának is. Ugyanazon község iratait forgatva, azt találjuk, hogy az előbbi háború után még *ebadó-t* szedtek, ma pedig *kutyaadó-t*. Ma már csak az *ebzárlat*-ban éreznek furesának a *kutyá-t*.

Aki a köznyelvet és a népnyelvet összehasonlítva figyel, észreveheti egy másik régi közhasználatú szavunk kihalását is, mégpedig nem is azonos értelmű, hanem csak rokonértelmű szó javára. Vele azonos értelmű szavunk ugyanis nincsen. Ez a szó a *hál* ige néhány származékszavával együtt. A szónak pontos jelentése: az egész éjszakát fekvé, alvással eltölteni. Ha ezt a kérdést tesszük föl népnyelven beszélő embernek: „Ha barátodnál töltötted az éjszakát, és másnap megkérdeznék, hogy mit csináltál barátodnál, mit felelsz?” „Nála *háltam*”, — hangzik minden esetben a felelet. Ugyanerre a kérdésre a köznyelven beszélők válasza háromnegyedrészben: „Barátomnál *aludtam*”. (Megfigyelhetjük t. i. azt is, hogy a köznyelven beszélők a névmások használatában is sokkal fukarabbak, mint a népnyelven beszélők.) Nagyon érdekes a két nyelvével, a népnyelvet és a köznyelvet egyaránt beszélőkkel való kísérlet. Ezek népnyelven beszélők körében így felelnek: *Háltam*. Ellenben köznyelven beszélők s különösen nők társaságában a válasz mindig: *aludtam*. Pedig nyilván nemcsak *aludtak*, hanem *meg* is *háltak*. Mi tehát a különbség a *hál* és az *alszik* között? *Aludni* öt percig is lehet, *hálni* csak egész éjszakán át; *aludni* délután is lehet, *hálni* csak éjszaka; *aludni* széken ülve is lehet, *hálni* csak fekvé. Az *alszik* és a *hál* fogalmi különbségét a mai köznyelven beszélő már nem érzi, holott régi szótárkészítőink a *hál*-lal kapcsolatban nem is említik az *alszik*-ot.

Még feltűnőbb a szó származékainak kihalása. A népnyelv ma is használja a *hál* igének -ó képzős melléknévi igenevét, a *háló*-t, mégpedig nem abban az értelemben, mint a köznyelv. A társalgás nyelve *hálósobá*-t ért rajta, miután a jelzős összetételből csak a jelzőt tartotta meg, ezzel is bizonyítva, hogy a szónak már csak egy értelmét érzi, hiszen elhagyta a megkülönböztető *soba* utótagot. „*Hálók* voltak nálunk“ — mondja a népnyelv, azaz: „Vándorok aludtak nálunk az éjtszaka.“ Az igéből -ás képzővel alkotott főnév ma is közhasználatú a népnyelvben: „Ez a hely jó lesz *hálásra*“ — mondják. A köznyelv ezt az alakot már annyira sem ismeri, mint a *háló* igenevet. Régi szótáraink szerint ezek a származékok is általánosak voltak valamikor, Kelemen—Thienemann azonban a *hálás*-t már nem veszi fel.

Mindezek mellett még egy találó bizonyítékot hozhatunk föl a szó kihalásának bizonyítására. Kétségtelen, hogy az irodalmi nyelv mindig hagyományörzőbb, mint a köznyelv. Ugyancsak a hagyományokhoz való ragaszkodás állapítható meg a népnyelvben is a köznyelvhez viszonyítva, habár itt mások az okok, mint az irodalmi nyelvben. A nyelvfejlődésnek új irányát leghamarább a köznyelvben fedezhetjük fel. A legtágabb értelemben vett köznyelv legtermészetesebb, mondhatnók legközvetlenebb írott megnyilatkozásának — írójánál és közönségénél fogva — a ponyvát tarthatjuk, hiszen sohasem kell az írónak jobban olvasói nyelvén beszélnie, mint amikor pusztán üzleti szempontok irányítják. A 30-as évek végén írt két húszfilléres regényt vizsgáltam végig; éjtszakákat *alszanak* át bennük, de sohasem *hálnak*.

Érdekes, hogy a szó összetételeiben egyáltalán nem mutatkozik a kihalás. *Hálóing, hálósoba, hálókocsi, hálóvendég*: ezek a szavak élnek.

Fölvetődik az a kérdés, mi lehet az oka a szó kihalásának. A megkérdozettek „vidékiek, parasztosnak, póriának“ érzik, mások kétértelmű színeződést sejtenek benne. Bár ez utóbbi megokolást nem látjuk bizonyosnak, megemlítjük, hogy Czuczor—Fogarasi szótára is ilyenféle árnyalatra utal.

Németh Géza.

*

Azt talán mégsem kellene mondani, hogy *eb* és *hál* szavunk már kihalóban van. Ha csupán *egy* községben szednek *kutyaadó*-t *ebadó* helyett, akkor még nem következtethetünk arra, hogy már megindult az *eb* szónak a hivatalos nyelvből való kiveszése is. Aztán meg nemcsak a *kutyazárlat* volna furcsa *ebzárlat* helyett, hanem pl. az *ölkutya* is *öleb* helyett.

Talán helyesebben fogjuk fel a kérdést, ha arra gondolunk, hogy vannak sűrűn forgó, közönséges, mindennap használt szavak meg olyanok, amelyek ritkábban fordulnak elő. Szokták is a szavaknak (és a szóelemeknek) gyakoriságát tudományosan vagy inkább gyakorlati célra vizsgálgatni. *Atya* szavunk is jóval gyéribben hallható vagy olvasható, mint az *apa*, de azért aligha beszélhetnénk az *atya* kihalásáról.

Másrészt pedig mindenkinek vannak használt és csupán megértett, de nem használt szavai. Hány olyan „köznyelven beszélő“

egyénnel találkozunk, akinek már semmi sem bizonyos, minden csak *biztos*; aki sohasem mondja: *különféle*, hanem mindig csak: *különböző*; aki sohasem mondja: *különféle*, hanem mindig csak: hanem örökké csak: *tényleg*; akinek a szája a világért sem járna rá ezekre a szavakra: *alkalmasint*, *alighanem*, *nyilván*, hanem egyet hajtogat folyvást: *valószínűleg*. Sajnálhatjuk azokat a szűkös szó-kincsű embertársainkat, akik az itt példaként említett szavakat már csak értik, de használni nem használják; akik már sehol *meg* nem *hálnak*, mindenütt csak *aluszna*k, és maholnap talán így beszélnek arról, aki már a végét járja: csak *aludni* jár belé a lélek!

Az írók közt is vannak ilyen fakó beszédű, kevés szóval élő emberek, akik nem igen válogathatnak szavaik és kifejezéseik kincseskamrájában, tehát szegényes szókészletük aprópénzével akarnak kielégíteni bennünket. Bezzeg Arany János két kézzel osztogatja gazdag nyelvének aranyait: Monda Hunor: itt leszálljunk, Megitassunk, meg is háljunk (Rege a csodaszarvasról). Reggel, uram, indulnak, köszönik a szállást. „S nem fizetik, ugye bizony, a vacsorát, hálást?” (Pázmán lovag II.). Fogadá ott sokszor [t. i. Endrét Averszában] éjjeli szállásra, Lakoma-, hálásra egy régi kolostor. „Édes uram, most is ott legyen a *háló*” (Toldi Szerelme VIII, 66). Erre a *háló*-ra maga a költő hívja fel az olvasó figyelmét a dült szedéssel, mert Johanna szájában ez a szó két-értelmű. Az egyik jelentése: *hálóhely* vagy *hálás* (mint *esküvő*: *esküvés*), a másik pedig: *tőr*, mutatja az utána következő sor: Veti azt Endrének a sok lesbenálló.

Ez az egy példa is arra int, hogy Arany Jánost kell olvasni, nem a ponyvaregényeket.

A szerk.

Meghajt.

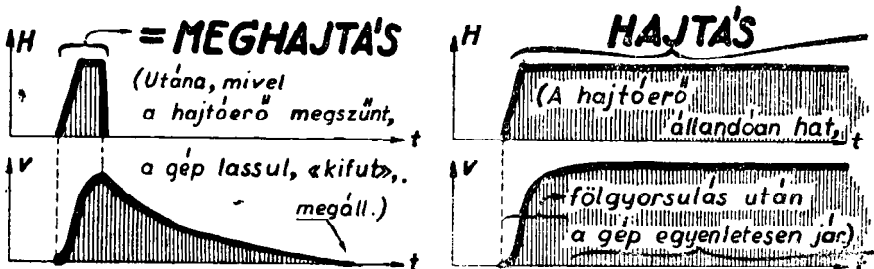
A műszaki nyelvnek ez a szakkifejezése a hibák terjedésének egy különös útjára világít rá: a műveltség terjedésével járó nyelvérzékfertőződésre.

De foglalkozunk mindenekelőtt e szó értelmével; akadhat, aki még nem ismeri. A technika legesleggyakoribb jelensége, hogy egy gép *hajt* egy másik gépet. Állandóan hajtja; egyenletes, folytonos üzemben. És a műszaki emberek erre azt mondják, hogy az egyik a másikat *meghajtja!* Ugyanilyen folyamatos jelentéssel használják e szó származékait is: *fogaskerékmeghajtás*, *elsőkerékmeghajtás*, *meghajtómű* stb. A nem műszaki emberek pedig áhi-tatosan hallgatják, sőt lassankint utánuk is mondják, bár nem egészen értik. Vagy éppen azért, mert nem egészen értik. Azt hiszik, van valami értelme annak, hogy így mondják. Pedig nincsen. A technikusok ezt a szót hibásan használják. A műszaki nyelv *meghajt* szava magyarul annyit jelent, hogy *hajt*.

Idegen nyelvek tanulásakor sokszor elesodálkozunk az igeragozás gazdagságán, például a múlt idők árnyalatos fínomságain. Illő volna egyszer azt is megfigyelni, milyen fontos árnyalatát fejezi ki a cselekvésnek a magunk *meg* igekötője. És hogy hány nyelv van, amely nem képes erre az egyszerű megkülönböztetésre, ami

nálunk minden gyermeknek a vérében van, amíg ki nem pusztul belőle azáltal, hogy nyelvünknek ezt a páratlan kincsét az értelmével pontosan ellentétes folyamatos jelentés kifejezésére használják fel — éppen azok, akiknek mindenkinél jobban kell ismerniük a változás, a mozgás fajtáit és árnyalatait.

Szerencsére semmi más sem világíthatja meg jobban a *meghajtás* helyes jelentését és a pusztá *hajtás* értelmét, mint éppen a műszaki emberek második anyanyelve: a rajz.

Ábráinkon a H a hajtóerőt, a v a gép sebességét (ha úgy tetszik, fordulatszámát) jelenti, a t pedig az időt. Görbéinket persze csak „hasból“ vettük fel, azok csupán a kérdés velejének megvilágítására valók. Az egymás alatti rajzok között fennálló összefüggéseket itt nem fejtegetjük, mert nem is szükséges; akit illet, meg kell, hogy értse őket; a nem műszaki ember pedig amúgy sem téveszti össze soha a befejezett és a folyamatos jelentésű igéket. Mindenki tudja például, mi a különbség a között, hogy *tanul* vagy hogy *megtanul* valamit. A technikusokat azonban csak saját fegyvereikkel győzhetjük meg, ezért kellett az ő nyelvüket, a rajz nyelvét is megszólaltatnunk.

Amilyen gyakori a gépészetben az állandó, folyamatos *hajtás*, olyan kivételesen fordul elő (látszólag!) a rövid ideig tartó, hamar befejeződő tulajdonképeni *meghajtás*. Pedig ha átértenék e szó jelentését, nagyon jó hasznát vehetnék a gépészetben is. Csak a legkirívóbb példát említem: a belső égésű motorok nagy része négyütemű. Minden gyerek tudja, hogy ezeknek egy-egy hengerében a hajtóanyag csak az egyik ütem alatt *hajt*, a másik három alatt helyette a lendítőkerék meg a többi henger dolgozik. Ha tehát egészen közélről, részleteiben vizsgáljuk a gép működését, azt látjuk, hogy a munkaütem alatt a hirtelen támadt nagy gáznyomás a dugattyút, azzal a tengelyt, a lendítőkereket stb.-t meglödti: *meghajtja!* Egy kicsivel távolabbról nézve, nagyobb időközök tekintve át, azt kell mondanunk, hogy a robbanások *meg-meghajtják* a gépet. Egészében véve a gép működését, természetesen nem mondhatunk mást, mint hogy a robbanások *hajtják* a motort.

Aki tud németül, tudja már azt is, honnan eredhet ez a furcsa igekötőhasználatát. Az *antreiben* szó német igekötőjének magyar megfelelője akar lenni ez a *meg*. Érdekes, hogy aki valóban érti

a német műszaki szövegeket, sohasem fordítja *meghajtás*-nak az *Antrieb* szót. Hiszen igen jól tudja, hogy például az *Anlass* nem *megelesztés*, hanem *indító*, az *Anfang*, *Anhang*, *Ansatz*, *Anschluss*, *Anzahl*, *Anzug* közül — hogy csak a legismertebb *an* igekötős szót idézzük — egyik sem fordítható *meg* igekötős szóval. A *meghajtás*-t hajtogató szakemberek legnagyobb része azok sorából kerül ki, akik egyáltalán nem tudnak németül.

Ebben a csöpp igekötőben iparunk múltja kísért: az az idő, amikor másoknak „szaktekinélyük” nem lehetett nálunk, csak a német „mester uraknak”, akiktől igazán nem várhattuk, hogy amikor magyarul próbálnak beszélni, mindjárt magyarul is gondolkozzanak.

Egyáltalán nem fogjuk kedélyesnek találni ezt a kérdést, ha megfigyeljük, hogyan terjed ez a kifecamított értelmű szó a technikusok szerény körein túl a munkások, sőt tovább a nép nyelve felé. Itt jutottunk vissza a mindjárt bevezetőben felvetett legfontosabb jelenséghez.

Korunk szellemének megfelelően a műveltség terjedésének egyik főhulláma a műszaki ismeretek térhódítása. A mezőgazdaság gépesítésével a gépészet nyelve is szétárad a magyar földön. Így az új és fontos ismeretek tekintélyének támogatásával tör rá a nyelvében öntudatlan magyarra a kibicsaklott értelmű *meghajtás*, összes megnyomorított származékaival együtt, hogy megzavarja a cselekvés árnyalatainak kifejezésében oly gazdag és szabatos nyelvérzékét! Így terjed a tudás tiszta búzájával a műveletlenség konkolya is. Tanulni vágyó népünk érdekében kell, hogy gondunk legyen főként az ilyen maguktól — az idők szelétől — terjedő tudományok terén a szellemi vetőmagtisztításra.

Mérnökeink figyelmét hívjuk fel erre a külön felelősségre is.

Ifj. Ordódy János.

SZÉLJEGYZETEK.

Címek idézése.

Horváth János szavát tette az irodalmi művek idézésének ilyen esetlen módját: *Jósika A csehek Magyarországbán*-ja, Arany Jánosnak *A walesi bárdok*-ja (Magyarosan XIV—XV, 14). Ennekem is volna ebből a körből egy kis megfigyelésem.

Idézni így szokás: Arany Toldija, az idézésben tehát a mű címe a szerző nevével birtokos szerkezetet alkot, nyelvünk pedig a birtokviszonyt rendesen úgy fejezi ki, hogy a birtokosjelző (itt a szerző neve) változatlan marad, s a birtokszót (itt a mű címét) toldjuk meg birtokos személyraggal. Éppen ebből származik a baj. A cím t. i. gyakran maga is birtokos szerkezetet foglal magában (pl. Toldi Estéje), s ilyenkor még egyszer hozzá kellene tenni a birtokos személyragot (így: Arany Toldi Estéjéje!), ez ellen azonban tiltakozik a nyelvérzékünk. Efféle elemismétlődés csak akkor nem sérti a fülünket, ha az első birtokos személyrag már elhomályosodott, mint pl. a *fehérje* szóban. Ilyenkor nyugodtan

mondhatjuk: *fehérjéje*, úgyszintén többesjellel vagy képzővel is: *fehérjék, fehérjés*. De címidezésben nem lehet a birtokos személyragot megismételni. Hogyan segítenek hát magukon az idézők? Béerik a birtokos személyragnak egyszeri kitételével, és így írnak: Arany Toldi Estéje, Vörösmarty Zalán Futása. Nem vesszük észre, hogy ez voltaképen pongyola szószerkezet, mert a címbeli birtokviszony miatt elsikkad benne az a másik birtokviszony, amelyben a szerző nevének s a mű címének kell lennie. Mondatbéli viszonyítás nélkül, pl. elsorolásban bízvást írhatjuk ugyan, vesszővel vagy kettősponttal jelezve a birtokos szerkezet hiányát: Vörösmarty, Zalán Futása vagy Vörösmarty: Zalán Futása, de mondatba belefoglalva biceg a kifejezés így: Vörösmarty Zalán Futásából idézek rá példát. Ilyet szabatosan csak akkor írhatnánk, ha volna egy Vörösmarty Zalán nevű írónk s annak egy Futás című műve. Beszédben a hangsúlyozás elleplezi a kifejezés furcsaságát, elejét veszi az esetleges félreértésnek, mert a Zalán szóra eső nyomaték érezteti a helyes tagolódást. Az előbb említett vesszős és kettőspontos írásmódon kívül nyilván azért is terjedt el annyira a címidezésnek ez a módja, hogy pongyolasága már fel sem tűnik.

Hogyan óvhatjuk meg mégis ilyen esetben a kifejezésnek szabatoságát? Többféle mód is kínálkozik rá: 1. Elhagyhatom a szerző nevét, ha az olvasókról föl lehet tenni, hogy úgyszólam tudják, ki írta az idézett művet: A Zalán Futásából idézek. 2. Értelmezővé alakítom át a mű címét, pl. így: Vörösmarty eposzából (költeményéből, művéből stb.), a Zalán Futásából idézek. Más szórenddel is (akkor persze nem a cím az értelmező): A Zalán Futásából, Vörösmarty eposzából idézek. 3. Nem idejek meg a hosszadalmaság vádjától, s így szerkesztem a mondatot: Vörösmartynak Zalán Futása című eposzából (költeményéből, művéből stb.) idézek. Erre mondhatják ugyan az akadémikusok, hogy nehézkes, de vigasztalódom azzal, hogy épkezláb szerkezet. 4. Olykor meg is lehet rövidíteni a címet: Vörösmarty Zalánjából idézek. Így vétünk ugyan a pontosság ellen, de kisebb hibát követünk el vele, mint a hanyag szófüzéssel.

Talán nem árt, ha gondot fordítunk erre az apróságra is, mert a birtokos szerkezet elég gyakori az írók műveinek címében. Csak egynéhányat írok ide mutatóba: *A helység kalapácsa*. *A tudós macskája*. *Mátyás anyja*. *Buda halála*. *Erdély aranykora*. *A falu jegyzője*. *Az ember tragédiája*. *Szent Péter esernyője*. A tudományos irodalomból: *A magyar nyelv szótára*. *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*.

Mikor az író címet ad művének, rendszeren nem gondol arra, hogyan lehet majd a címet szószerkezetbe, mondatba, belefoglalni, ha a műről írnak vagy beszélnek. Pedig már az ís zökkenővel jár, ha névelővel kezdődik a cím. *Az erdei lak* — az ilyen címet kénytelenek vagyunk megcsónkítani pl. ebben a kapcsolatban: a három *Erdei lak* (Petőfi, Tompa és Kerényi verse). De akármi a cím, mindig ügyeljünk arra, hogy idézésekor ne vétünk a kifejezés épsége ellen.

Nagy J. Béla.

A szülők tegezése és az „öregem“.

Lehet már jó néhány évtizede annak, hogy először hallottam gyermekektől szüleiket *te*-nek szólítani. Nagyon furesállottam, mert nagyon idegennek éreztem. Az is, de meglehetősen elterjedt, mert minden új nyelvi divat gyorsan hódít. Természetesen német szokás majmolása. Nem nagyon csodálkozom ugyan rajta, mert nagy volt nálunk az ilyen hatás, gondoljunk csak egyebeken kívül a Monarchia idejében köztünk nagy számban élt osztrák-német katonatisztekre, de azért mégis ellenállóbbak lehetnének az ilyen hatásokkal szemben. Egy kis hiúság (az előkelőség megkívánt lát-szata), teljes nyelvi tudatlanság és nemtörődés az a talaj, amelyben az ilyen nyavalya csírája könnyen megfogandhat. No meg a fordítók munkáiban is, tisztelet adassék a ritka kivételnek.

Jól tudom, hogy a régi magyar nyelv sem ismert a közvetlen megszólításban mást, csak második személyt: *te*. A *magá* kezdetben nem volt megszólító névmás, az *ön* pedig még később vált azzá. Még nagy rangkülönbség esetében is *te nagyságod* volt a megszólítás, ebben pedig kétszer is benne van a második személy, egyszer a névmásban, másodszer a *nagyságod* ragjában. Ilyen második személyű ragos alak az *uraságod*, a *kegyelmed*, sőt az ebből rövidült *kend* is.

Ez mind így igaz, csak hogy amikor nyelvünk kifejlesztette a harmadik személyű megszólítás kifejező eszközét, népünk mindenütt rátért erre ott, ahol nagyobb tiszteletadás végett szükségesnek érezte. Még az idősebb testvért is magázza a jóval fiatalabb, bár ezt az idősebb tegezi, sőt idősebb házaspárok között most is *te*-nek szólítja a férfi az asszonyt, és *magá*-nak az asszony az urát. Diákkoromból emlékszem egy esetre, hogy két tegeződő kocsislegény magázódni kezdett, amikor megházasodtak és komaságba kerültek egymással, mert hát csak nem mondhatja az ember a *komámuramnak* úgy, hogy *te!*

Mindezt a népies szokást nem azért emlegetem, mintha általánosítani szeretném, hanem csak bizonyosságul a magázás igaz magyarsága mellett és a szülők tegezése ellen. Ez utóbbiról szólva azt sem akarom állítani, hogy talán nálunk nagyobb a szülők iránti tisztelet, mint a németeknél, de annyi bizonyos, hogy a magázás felel meg népünk gondolkodásmódjának.

A családi vonatkozású szavak közt van még egy csúf példány, az *apám* vagy *édesapám* helyett használt *öregem*. Ez is jövevény (*mein Alter*). Soha fel nem nyílt volna rá a szám, mert még rútabb pajtáskodó tiszteletlenséget érzek benne, mint a szülők tegezésében, pedig divatos, mint télen a nátha. Hát az *öregapám*? Az más, mert itt az *öreg* nem tiszteletlen főnév, hanem tisztességtudó melléknévi jelző, ez pedig nagy különbség, s ezt a jó magyar fül világosan és határozottan érzi akkor is, ha sohasem hallott is főnévről és melléknévről.

Gröber Aladár.

Kürtös vagy kürtös kalács?

Az elnevezés tisztázását szeretném elérni hozzászólásommal.¹ A *kürtös* vagy *kürtös* elnevezés szerintem a „kürthöz vagy kürtőhöz hasonló” fogalmából ered, és a szerint használják egyik vagy másik alakban, ahogy az illető vidék népe *kürt*-öt vagy *kürtő*-t mond, pl. a füst a *kürtön* vagy a *kürtön* (azaz kályhaesövön) át távozott. Az első esetben a melléknévképző -ös (*kürt*-ös: kürtalakú, kürtforma), a másik esetben pedig, minthogy a szó töve *kürtő*, csupán -s (*kürtő*-s). Mivel *kürt* és *kürtő* szavunk a nép körében egyaránt közhasználatú, szerintem mind a *kürtös*, mind a *kürtös* alak használata helyes.

Bán Jánosné.

*

Tökéletesen igaz, hogy van *kürt* szavunk is, *kürtő* szavunk is, és *kürt*-nek a melléknévi származéka *kürtös*, *kürtő*-é pedig *kürtös*, mint *fürt*-é *fürtös*, *fürdő*-é pedig *fürdős*. De más dolgokat is figyelembe kell itt venni, mégpedig a következőket:

Van egy fúvó hangszer, a neve *kürt*. Alakját általában az jellemzi, hogy csöve O alakban csavarodik, olyanformán, mint a kos szarva.

Van aztán egy többféle jelentésű *kürtő* szavunk. Jelentései közül itt ezek érdekelnek bennünket: kémény (Bárcei, Szófejtő szótár; Új Idők Lexikona); a kémény füstkivezető része (Balassa, A magyar nyelv szótára); füstvezető bádogcső (Csúry, Szamosháti szótár); kályhaeső, tűzhelyeső (*bádogkürtő*, l. Magyarosan XII, 148). Horger Antal és Cs. Sebestyén Károly közös tanulmánya szerint a régi fűtőkészülék füstvezető esővét „helyenként... mivel... alul szélesedő alakja miatt lefordított kürt-höz hasonlít, elnevezték *kürt*-nek... vagy nagyító -ó, -ő képzővel *kürtő*-nek“ (Magyar Nyelv XXII, 319). Ez a két szó tehát (*kürt* és *kürtő*) valójában egy, de mai köznyelvünk és irodalmi nyelvünk szétválasztotta őket. A hangszer csak *kürt*, nem *kürtő*; a füstvezető eső pedig csak *kürtő*, nem *kürt* (l. pl. Balassa szótárát és Bárceiét).

Mármost az a kérdés, hogy az a vitás nevű tészta miről van elnevezve. Ezt kellene eldönteni. Ha ugyanis arról kapta nevét, hogy a kürt csavarulatához hasonlóan tekeredik rá arra a fahengerre, amelyen megsütik, akkor a köznyelvben és az irodalmi nyelvben a *kürtös fánk* vagy *kalács* név illeti meg. Ha azonban arról nevezték el, hogy a fahengerről levéve egy egyenes kályhaesőhöz, *bádogkürtő*höz hasonlít, akkor *kürtös fánk* vagy *kalács* a neve. A *botratekeres* elnevezés azt mutatja, hogy a rácsavarás szemlélete működött közre a névadásban, de lehetséges a másik szemlélet is, azért a kérdéshez olyanoknak kell hozzászólniuk, akik jobban ismerik ezt a tésztanemet, mint én. Magam, sajnos, életemben csak egyszer láthattam és ehettem kürtös vagy kürtös kalácsot, azt is Budapesten, egy „erdélyi” vendéglőben. A fahengerral együtt tették eléln, és darabokban szedegettük le róla.

Nagy J. Béla.

*

¹ L. Msn. XVI, 29.

Kürtös kalács a helyes elnevezés.

A kalács *köttés* (azaz: kelt, kelesztett) tésztaját ugyanis 2–3 méteres hengeralakú darabokban a kb. 12 centiméteres átmérőjű kürtőskalács-sütőfára tekerik, a fán tenyérrrel laposra formálják, tojássárgájával megkenik, és apróra vágott mandulával meghintik. A sütőfa elején lévő kis nyúlványt egy téglá kivésett mélyedésébe helyezik, a sütőfa alá parazsat kaparnak, e fölött a sütőfát nyelénél fogva a tésztaival állandóan forgatják, s a kalácsot így sütik meg. Közben zsírba mártott kenőtollúval folyton kengetik. Mikor szép pirosra megsült, a sütőfát felemelik, a kalácsot abroszba burkolják, s a sütőfát a rövidebb végével a földhöz kopintják, úgyhogy a kalács a sütőfáról *lesuvad* (azaz lecsúszik). A kalácsnak ekkor kürtőformája van, vagyis hasonlít a kályhacsőhöz, melyet Csíkbán és Udvarhely megyében *kürtő*-nek neveznek. Erről kapta a nevét a *kürtös kalács*.

Kürtkalács, *kürtfánk* vagy éppen *dorongfánk* vagy *botra-tekerés* elnevezést sohasem hallottam, pedig Erdélynek igen sok falujában megfordultam *radínákon* (keresztkomai vendégségeken) s farsangvégi *pánkós* (azaz fánkós) és kürtőskalácsos összejöveteleken. De ezek az elnevezések nem is lehetnek jogosultak, mert a kürtös kalács tésztaját sem kürtre, sem dorongra, sem pedig furkósbotra nem tekerik, hanem csakis kürtőskalács-sütőfára.² A veszprémi megyei Csesznek községben ismeretes *durongfánk* sehogyan sem lehet azonos az erdélyi különlegességgel, a kürtös kaláccsal.

Létyán István.

Szivarkáink neve.

Érdekesen szeszélyes a nyelvi közösség ízlése. Színivalóink közül egységesen megmagyarosodott neve van a *dohány*-nak. A *Tabak* nemzetközi szót mindenki ismeri, de magyar beszédben senki sem használja. Ebben talán közreműködött az is, hogy a *tubák* szót *burnót* értelemben használták. Mikor az orron át felszippantott dohánypor kiment a divatból, a *tubák* és a *burnót* szó is elévült. Nyelvújítási *szivar* szavunkat is elfogadta a nyelvközösség, de párja, a *szivarka* nem tudott elterjedni, és nem tudta kiszorítani az idegen *cigarette*, majd *cigaretta* szót, noha *szivarka* a hivatalos név. Hasonlóképpen ma is *trafik*-ot mondunk, pedig hivatalosan *dohányáruda* vagy *dohánytőzsde* a dohányos üzlet neve, sőt *dohányos bolt* elnevezéssel is találkozunk.

Pávó Elemér panaszolta Idegen—magyar műszaki szótárában (14), hogy dohányjövedékünk termékei között alig találunk magyar nevűt. Majdnem minden *szivarka* idegen nevet viselt.

² Dolgozó társunk le is rajzolta a hengeralakú, különleges sütőfát a kivésett téglával együtt, de takarékoságból le kellett mondanunk szemléltető rajzának közléséről. A Magyarság Néprajzában láthatunk ilyenféle sütőfát ábrázoló rajzot, téglá nélkül (I. kötet, 106. lap, 343. ábra), de ettől balra a 342. ábra egy kissé másféle alakban mutatja be a szóbanforgó sütőszerszámot a következő magyarázó szöveg kíséretében: „Kürtőskalács-sütőrud. Nyelének végére kőcsőgalakú mázas-cserép van húzva. Erre tekerik fel a megszírozott tészta. (Székelyföld).” A sütőkészégnek tehát — úgy látszik — nem csupán egyféle alakja van, ennélforva meg kell engedni a kalácsfajta különféle elnevezéseinek jogosultságát is (I. A Magyarság Néprajza I, 102).

Csak elvétve akadt egy-két szerény magyar név: *Budapest, Balaton, Király, Levente* és *Honvéd*. Ugyanezt látjuk a szivarok és a dohányfajták elnevezésében is.

Ma már azonban elismeréssel állapíthatjuk meg, hogy nem is igen találunk idegen nevű dohányneműt, mert ilyen nevekkal találkozunk: *Tiszavirág, Szabolcs, Kukás, Munkás, Magyar, Pajtás, Pest, Béke, Kékes, 3 éves terv*. Ez utóbbit különben leginkább csak *terv* rövidítéssel emlegetik.

Kálmán Béla.

E b b e n megegyezünk.

Az új választójogi törvény megalkotása előtt egyik napilapunk a pártközi tárgyalások eredményéről így számolt be olvasóinak: „Teljes *megegyezés* az új választójogról.“ Előbb valószínűleg hosszasan *tanácskoztak* a választójog szűkítéséről vagy bővítéséről, végül is *megegyeztek*, de nem a választójogról, hanem a választójogban. Vagy még helyesebben: „Megegyezés az új választójogi törvény alapelveiben.“

A nyelvhasználat ugyanis a *megegyezik* igéhez a *-ban, -ben* határozóragot társítja. A *-ról, -ről* magyarázata talán az, hogy az egymásutániség viszonyában levő két cselekvés közül (*tárgyal, megegyezik*) a mozgási képzet volt az író tudatában erősebb, és annak igevonzata kiszorította a másikat. De mindnyájunknak kötelessége, hogy kifejezéseinkbe ne engedjünk belopódzni ilyen kislásokat. Azt hiszem, *ebben* mindnyájan megegyezünk.

Szekeres József.

K ö d (d) és sz ö r d a !

Mostanában egyik napilapunk megint fölmelegítette azt a régi, de rossz szójátékos tréfát, hogy valaki ezt mondja az ablakon kinézve: „Köd van.“ — „Nem köd [így!] van ma, hanem *szörda*“, feleli rá a másik, aki — az éle szerint — alföldi tájszólással beszél, s „a megfelelő *e*-ket *ö*-nek mondja“.

Ebben az a mulatságos, hogy nem az elmésségen kell nevetni, hanem azon, aki elmondja, mert azt árulja el vele, hogy halvány sejtelve sincs az alföldies kiejtésről. Se a *kedd*, se a *szerda e*-je nem tartozik ugyanis a megfelelő *e*-k közé, tehát *e* két szó közül egyiket sem lehet *ö*-vel mondani. A *kedd* az Alföldön is csak *kedd*, a *szerda* is *szerda*. Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul.

Ugyanaz a lap később még rá is duplázott e baklövésére egy hasonlóan félresikerült másik tréfával, mert azt írta két politikusról, hogy az egyik *demokrata*, a másik meg *dömokrata*. Hát ez a *dömokrata* is éppoly képtelen „alföldies“ kiejtés, mint a *szörda*. Vegyeshangzású szavakban (amelyekben t. i. *a, á, o, ó, u, ú* is van az *e*-n kívül) az alföldi nyelvjárás sohasem mond *ö*-t az *e* helyett. A *deszka* nem *döszka*, a *betyár* nem *bötyár*, a *korhely* nem *korhőj*, a *púder* nem *púdör*. Aki alföldi tájszólással akar élcelődni, tanuljon meg legalább ennyit.

Szögedi.

Fölmerül.

Legutóbb azzal védtem egy *föl* igekötős igét (*fölfigyel*), hogy jelentéstartalmát nagyon tömören fejezi ki (Msn. XVI, 27). Nem mondhatom azonban ugyanezt egy egyébként közönséges és sokak által használt kifejezésről, a *fölmerül*-ről. Noha a nyelvi kifejezésekben nem szabad logikát keresni (*nincstelen*: olyan ember, akinek éppen „nincse” van!), mégis úgy gondolom: *merülni* csak *le* lehet, *föl* pedig *vetődik* az ember s a gondolat is!¹

P. L.

Kimenekít.

Újságcikkekben, folyóiratbeli tanulmányokban 1944 óta lett divatos ez az ige. Jelentése köztudomásúan az, hogy valaki, aki *kimenekül* vagy távozik az országból, magával visz bizonyos rábízott közjavakat, esetleg egyéb dolgokat, saját vagyonát, holmiját is. Úgy gondolom, mint legújabb „nyelvtörténeti adatot” érdemes följegyezni.

P. L.

Mélyhűtött!

Az újságban egy hirdetés azzal biztat bennünket, hogy az élelmiszerek tartósításában valami forradalmi újítást találtak ki: a *mélyhűtést*. Eredeti állapotukban tartják meg vele az élelmiszereket. Ezentúl tehát a közlemény szerint *mélyhűtött* friss gyümölcsöt, főzeléket és kész ételeket (vagy ahogy az újság írja: készételeket) vásárolhatunk. Reméljük, *mélyleszállított* áron!

N.

LAPSZEMLE.

Hírlap. 1946. okt. 3. *Rádiószpiker-iskola*. — A rádió háromnapos szpiker-iskolájának (!) nyolc hallgatója van. Szorgalmasan tanulják a tiszta kiejtést, a helyes és hibátlan beszédet. Arról van szó, hogy a szpiker-iskolát a jövőben az előadások felolvasói is hallgassák. Örvendetes, hogy a rádió *bemondóit* és felolvasóit helyes magyarságra és jó kiejtésre tanítják; ideje már véget vetni a rádió nyelvrontó fertőzésének. Éppilyen kívánatos és szükséges

¹ A nyelvi szemlélet néha valóban feje tetejére állítja a logikát, mint ebben az esetben is. Ha P. L. a helytelennek érzett *fölmerül* helyett a *fölvetődik* szót ajánlja, mi ehhez hozzákapsoljuk a *fölbukkan* igét is. Igen ám, de ennek alapszava a *bukik* ige, ez pedig *lefelé* irányuló mozdulatot vagy mozgást jelent (igaz, hogy lehet *fölfele* is *bukni*, mint nyelvünk gazdag és szellemes árnyalatosságával némely közéleti pályafutásra mondják). E szerint tehát nem lenne szabad léteznie a *fölbukkan* igének sem. Nyugodjunk bele mégis, hogy van, és hogy igen hasznos, kifejező szavunk, mint ahogy a *fölmerül*-t is már több mint félszázada szentestítették Vajda János gyönyörű sorai: „Mult ifjuság tündér taván Hattyúi képed *fölmerül*” (Húsz év múlva). Különbözn mások is hibáztatták már ezt a szót hasonló okoskodással, tudunkra legrégebben Gyergyai Ferenc 1871-ben, Magyarosan című könyvében (I. Magyar nyelv XI, 178; XII, 22; XIII, 164). Megvédi viszont Horger Antal. (A nyelvtudomány alapelvei, 2. kiad. 28. l.) azzal, hogy a nyelv alakulását nem annyira a logika, mint inkább a lélektan törvényei irányítják, s logikai szempontból képtelen alakok nyelvi tekintetben kifogástalanok lehetnek. *A szerk.*

volna azonban a rádió munkatársainak és szerkesztőinek tájékoztatása a helyes magyarság legfőbb szabályairól, továbbá a műsor nyelvi ellenőrzése. — *A szerk.*)

1946. okt. 20. Innocent-Vincze Ernő: „Minden jól!” — A cikk írója levelekre hivatkozik: »Több olvasónk megállapította, hogy a „kezitesókolom“, az „alászolgája“ s a többi ilyen köszönési forma nem demokratikus, és igazán itt az ideje, hogy megszabaduljunk tőlük. Ha valóban őszinte demokráciát akarunk (idézi egy levélből), akkor ne tegyünk egymás közt különbséget már a köszönésben sem. A ma használatos köszönési formák csaknem mind idegen eredetűek. A „kezetesókolom“ például a régi spanyol udvari szertartásból ered. A szörnyű „alászolgája“ német eredetű, a „vizionlátásra“ francia, a „hogya vagy?“ angol, a „szer-vusz“ latin, a hajlongás keleti, török, a kézfogás olasz. Az üdvözléseket, ha demokratikusabbak és magyarabbak akarunk lenni, valóban egyszerűsíteni kell.« Felvetődik a kérdés, milyen általános érvényű és eredeti magyar köszönési formát használhatnánk. Magyar köszönés csak egy van, ősidők óta, az „Adjon Isten!“ Miért ne használhatnók mi városiak is, vagy miért ne használhatnók a mondat befejező felét: „Minden jól!“

1946. nov. 9. Ráth-Végh István: *Az a hivatalos nyelv!* — Nemcsak a magyar viszonyokra jellemző, hogy a hivatalok, közélet és politika nyelve érthetetlen az egyszerű ember számára. Ennek a nemzetközi betegségnek magyarzata az, hogy „a bürokrácia nem az olvasónak fogalmaz, hanem saját magának. Elég, ha ő maga tud eligazodni a paragrafusokkal megtűzdelt, utalásokkal, módosításokkal, helyreigazításokkal és hatályon kívül helyezésekkel telegyömösölt írásmű útvesztőjében. Arra nincs sem ideje, sem képessége, hogy a borzas és borzalmas mondatokat az olvasó számára meg is fésülje.“ Például idézi a cikkíró a vasút húszsoros meghatározását a német jogi döntvénytárból.

1946. nov. 20. Ruffy Péter: *Száz bölcsész versenyén...* — Eleven, színes beszámoló az egyetemi „szép magyar ejtés“ versenyéről. „Boldognak érzem magam — írja a tudósító —, hogy magyar az anyanyelvem. A döntő kedden lesz. Az én döntőm már ma volt. Villon nyelve csodálatos, Boccaccióé hajlékony, Keatsé tömör. De a miénk... Gyönyörű!“

Magyar Nyelvőr. 70. évf., 1946. évi 1. füzet. — (Ötévi szünetelés után 70. évfolyamával újból megindult a nagymultú nyelvészeti folyóirat. Mivel füzeite könnyebben hozzáférhetőek, mint a napilapok kérészéletű cikkei, meg kell elégednünk azzal, hogy az érdeklődők számára és a lehető teljesség kedvéért röviden felsoroljuk a benne megjelent nyelvművelő cikkeket.) — **Gombos László:** *Orosz nevek latinbetűs helyesírása magyar szövegben.* — „Elvünk csak az lehet, hogy az átírás lehetőleg az orosz kiejtés szerint történjék.“ Csak három hang jelölése okoz gondot: a spiráns *h*-é (ahogy a német Mädchen, München szavak *ch*-ját ejtjük, vagy a *j*-vel jelölt hangot ebben a szóban: *kapj*), a veláris (torokhangú) *é* és a jésített *l*-é. Ezeket *ch*-val, *ü*-vel (nem *y*-nal!) és *lj*-vel jelölhetjük. A cikk közli néhány gyakrabban előforduló

tulajdonnév átírását. — G. L.: *A társadalmi érintkezés nyelvi formái.* — A cikkíró az olvasók véleményét kéri, hogyan lehetne a címek és rangok elörlése után kiküszöbölni a társadalmi érintkezés nyelvének korszerűtlenné vált elemeit. — Zsoldos Jenő: *Táncsics Mihály nyelvemvelő munkássága.* — Táncsics csak műkedvelőként, de annál nagyobb lelkesedéssel foglalkozott a magyar nyelv ügyével. Erősen bíráló magatartását a természetességre való törekvés és a józan ész irányítja. „Harcot hirdet a nyelvszokás ellen, s az egyszerűséget nyelvhelyességi követelménynek minősíti.” Később a gyakorlat terére lép, népszerű tankönyveket ír. A nemzetalakító szellemi tényezőt elsősorban a nyelv erejében látja. — F. D.: *Fuss vagy fizess.* — A villamosokon egy időben alkalmazott felírás valószínűleg németből való fordítás; helyesen: *Gyalogolj vagy fizess!* — B. Ö.: *Német szellem, magyar szó.* — Néhány helytelen kifejezés magyarázata: *ipart üz, üzembe helyez* stb. (helyesen: *ipart folytat, megindít* stb.). — P. Ö.: *Átállít.* — A szó németből való fordítás; helyesen: *átszervez, átalakít.* — B. Ö.: *Pusztuló magyar szavak.* — *Gríz, fasírt, bejgli;* magyarul: *dara, vágott v. vagdalt hús, (diós) natkó (v. tekercs).* — B. Ö.: *Közellátás.* — A *közellátás* szóval való azonosság és az összetévesztés lehetősége miatt kívánatos volna más elnevezés.

2. füz. Nagy Lajos: *Nyelvemvelő tallózás az irodalomban.* — A cikkíró az írott és nyomtatott betű felelősségére hívja fel a figyelmet, és szóvá tesz néhány helytelenséget (*keresztül, felől, alap, vonal, front* stb.). — Halász Gyula: *Egyenlők, különbözőek, bosszantóak.* — *Helytelen az -ó, -ő végű igenevek megnyújtása a és e kötőhangzóval a ragok előtt.* Ezt sem a nyelvtörténet nem igazolja, sem a jóhangzás nem kívánja. — *Nyelvhelyesség az iskolában.* — Szoboszlai Ferenc közoktatásügyi tanácsnok rendeletet adott ki a fővárosi iskolák számára a nyelv védelmének és művelésének fontosságáról.

3. füz. Gombos László: *Purizmus és világnézet.* — A cikk a nyelvtisztítás szerepét és a vele szemben emelt új vádnak, a sovinizmus vádjának jogosságát vizsgálja. Elítéli a túlzásba vitt purizmust, és megállapítja, hogy a purizmus kérdésében nem lehet világosan látni és ítélni történeti szemlélet nélkül. Nyelvünknek és tisztaságának védelme a múltban a magyarság fennmaradásának legerősebb biztosítéka volt. „De a purizmus túlzásba ment, amikor már az értelem rovására ment a magyar szóhoz való feltétlen ragaszkodás.” Ha új fogalmak jelölésére nem találunk mindjárt megfelelő magyar szót, használjuk az idegen megjelölést, s majd ha a fogalom meggyökerezik nálunk, talán megszületik jó magyar kifejezője is. Egyébként sem a szóhasználat, hanem a mondatfűzés a lényeges. Sok olyan idegen szavunk van, amelyet nem minden helyzetben és jelentésben helyettesíthetünk magyar szóval. Az egészséges purizmus dícséretes törekvés, de sokszor közönnyel találkozik. A helyes nyelvhasználat elsősorban az írástudók felelőssége. Nyelvünk gazdagodásának egyik forrása az idegen szavak átvétele, de legfőbb feladatunk a magyar szókincs feltárása, megelevenítése. — Hajdú Péter: *Az orosz nevek átírása.* — Gombos felfogásával ellentétben betű szerint

írjuk át az orosz szavakat a kiejtés nehézségei és változatossága miatt. — Laczkó Géza: *Mi a nyelvvédelem?* — Az alapelvek tíz pontba foglalva: 1. A nyelvvédelem gyökere a nyelvi öntudat, s ez eléggé új jelenség. 2. Tegyük különbséget nyelvromlás és nyelvrontás, nyelvromlás és nyelvfejlődés közt. 3. Tiltakozni kell a szükségtelen idegen szavak befogadása ellen. 4. Tiltakozni kell a tulajdonképeni nyelvrontás ellen. Ez pedig szembehelyezkedés a művelt nyelvhasználattal és a nyelv szellemével. 5. A stílusciszolás nem nyelvvédelem, hanem nyelvemesítés. 6. A magyar nyelv reális szemléletű. 7. Magyar, tanulj magyarul! 8. A nyelvészet is tudomány, nem a műkedvelők vadászterülete és szórakozása. Nyelvekben a művelt közhasználat a döntő. 9. Írónak joga van nyelvi forradalmat indítani. 10. Az erőszakos purizmus helytelen és káros. A helyes értelmezésű nyelvvédelem célja tehát az, hogy „gátat vessen a lustaságból, tudatlanságból, nagyképu idegenutánzásból, a borzalmas hivatali nyelvből a nem-művelt közhasználatba került magyartalanságok továbbterjedésének“. — Déry Tibor: *Beszámoló a Magyar Írószövetség Nyelvvédő Bizottságának megalakulásáról és munkájáról.* — A bizottság célja az orvoslás. Nem híve a purizmusnak, mert nem az idegen szavak elterjedése nyelvünk legsúlyosabb betegsége. Komolyabb bajok a következők: nem tudunk bánni igéinkkel; rosszul használjuk az igekötőket, vagy nem tudunk élni velük; kész szólások átvétele idegenből, főként németből; a hibás szórend; a szókincs szegényedése. Feladatok: a sajtó, a könyvek, főként a fordítások, a rádió, film, hirdetések, rendeletek nyelvi ellenőrzése, a társadalom s ezen belül főként a munkásság nyelvi öntudatának nevelése és erősítése.

FIGYELŐ.

Szóajánlások.

A rádió helyett olvasóink a múlt számban közölt szavakon kívül a következőket ajánlották:

Hangsugárzó (Péter László, Szeged és dr. Földi Károly, Budapest). — P. L. ezt az elnevezést tartja a legtermészetesebbnek (az idegen szó alapjelentése nyomán: radio, are = sugárik), elismeri azonban, hogy „a szócsaládalkotás akadályai itt is nagyok, szinte leküzdhetetlenek“, s úgy érzi, meg kell maradnunk a rádiónál. — F. K. arra alapozza szóajánlását, hogy a rádió hangokat sugároz szét. Ez téves, mert a rádiótorony elektromos hullámokat bocsát ki, s a vevőkészülék ezeket alakítja át hanggá. A szemléletnek ezt az ugrását még elfogadhatnók, nehezebb azonban a továbbképzés, amire P. L. is utal. F. K. pl. a *rádióz'k* ige helyett ezt ajánlja: *hangsugárzót használ.* Ez a gyakorlatban sohasem gyökerezhet meg.

Változatosabb és talán jobb a termés a

reakció, reakciós

és a *koalíció*, *koalíciós* szó pótlása terén, bár itt is elhangzott olyan vélemény, hogy a szópályázat felesleges, hiszen a *reakció*-ra és a *koalíció*-ra egyaránt van elfogadott, jó kifejezésünk: *visszahatás*

és *pártszövetség*. Az utóbbi valóban megfelelő, pontos értelmi mása az idegen *koalíció* szónak (megvan A Pesti Hírlap Nyelvörében). A *visszahatás* azonban a *reakció*-nak csak eredeti, főként a természettudományban használt jelentését fejezi ki, de nem magyarázza meg a szónak ma általánosan tulajdonított, sok ember előtt homályos politikai és társadalomtudományi jelentéstartalmát. A magyarosítás kísérlete tehát talán ebből a szempontból sem felesleges.

A *reakció*-ra és *reakciós*-ra egyebek közt a következő szóajánlások érkeztek (a *visszahatás*-on kívül):

Ellenhatás, ellenállás (dr. Csuri István, Szeged).

Ezek a szavak megvannak már A Pesti Hírlap Nyelvörében.

Múltimádat, műltpártiság; múltimádó, műltpárti (dr. Laczó Viktor, Budapest).

A szavak fogytkozásának érezzük, hogy a *reakció* fogalmának nem feltétlenül lényeges jegyét emelik ki a *múlt* szóval.

Takáts Lajos (Budapest) nem ajánl új szavakat, csak rámutat, hogy „a *reakció*-ra és a *reakcionárius*-ra már régóta vannak megfelelő kifejezéseink. Horváth Endrének a Magyar Helyesírás Szótára és Szabályai (Bp. 1913, Athenaeum) c. könyve szerint a *reakcionárius maradi, ósdi, haladás-, szabadságellenző, a reakció haladás-, szabadságellenesség*; Pintér Jenő pedig a Magyar Nyelvvédő Könyvben a *reakció*-t *ellenező*-nek, a *reakciós*-t *haladásellenes*-nek írja. Válasszuk ki a legjobbakat és hozzuk forgalomba őket!”

Péter László (Szeged) a *reakció, reakciós* magyar megfelelőjéről Tolnai Vilmos javaslatát, a *haladásellenesség*-et, *haladásellenes*-t, *maradiság*-ot, *maradi*-t érzi legjobbnak (Magyarító Szótár, A Pesti Hírlap Nyelvőre). Minden más szó (népellenes, demokráciaellenes, szabadságellenző stb.) — írja — annyira viszonylagossá vált a mai szóhasználatban, hogy pártok szerint kellene meghatározni, mit értünk rajta. Tolnai javaslatával azonban mindenki egyetérthet. Hogy aztán ki mit tart haladásnak, a haladás kellő ütemének, az más kérdés.

A *reakció* politikai jelentéshasználatára az ajánlott változatok közt nem találunk megfelelőt. A *reakciós* melléknévre legjobbnak, legkifejezőbbnek látszik a régi *haladásellenes*. Kár, hogy összetett szó és elég hosszú.

Koalíció, koalíciós:

Pártszövetség, vegyespárt; vegyespárti (Brenner Tivadar, Kerepes).

A *vegyespárt* kifejezés helytelen, mert nem a párt vegyes, hanem pl. a kormány, azaz különböző pártok képviselőiből áll, amelyek a közös célra szövetkeznek. Ezért jó a *pártszövetség* szó.

Szövetséges pártok, pártszövetség, pártok szövetsége, együtt-dolgozó pártok (dr. Jablonkay Géza, Alsóörs).

Felfogása helyes. Megjegyzi, hogy az *egyesült pártok* szókapcsolat már inkább *fúzió*-t jelent, és nem fejezi ki pontosan a fogalmat.

Együttműködés (dr. Csuri István, Szeged).

Az ajánlott szó túlságosan tág, általános értelmű, külön jelzöt kívánna (pártok együttműködése stb.).

Társas kormány (Péter László, Szeged).

A koalíció helyett tehát legmegfelelőbbnek látszik a *párt-szövetség*. A koalíciós melléknevet pedig talán a *pártközi* szóval pótolhatnók legjobban: pártközi kormány, kormányzás, együttműködés pártközi alapon stb., mint ahogy már van pártközi értekezlet. A pártközi szövetség, minisztérium kifejezéseket egyébként már Tolnai Vilmos Magyarító Szótárában (1928) megtaláljuk.

A fentiekén kívül érkezett még olvasóinktól néhány szóajánlás. A sikerültebbekből közlünk egy kis mutatványt, megjegyezzük azonban hogy a mindenáron való, erőszakolt és mesterseges szómagyarosítás nem legelső feladata a nyelvvédelemnek, s tévednek azok, akiknek egyébként dícséretes buzgalma és lelkesedése csupán ebben látja a legsürgetőbb teendőt.

Fehér Géza a *traktor*-ra a *vondozó*-t ajánlja ezzel a megokolással:

„Mi a *traktor*? *Lökögő* (motor) hajtotta vontatógép, különösen földművelésben eke, aratógép stb. vontatására.

A Székelyföldön, Háromszék megyében „hurcol, vonszol“ értelemben a *vondoz* igével élnek (M. Tájszótár: A nagy fákat *hazavondozták*. *Megvondozlak* a gallérodnál fogva (a. m. meghurecollak a földön).

Az ige töve: *von*. *Vondoz* egészen szabályos alkotás, akárcsak *bomladozik*, *csörgedez*, *ingadozik*, *lödöz*. E példákban a gyakorító ige — valamint a *vonszol* ige is — folytonos, huzamos, tartós cselekvést fejez ki.

Az *ásó*, *fúró* stb. a dolgozó embert meg szerszámát egyaránt jelölheti, és nincs az az értelmes magyar ember, ki a szemeláttára lefolyó munkából vagy a beszéd összefüggéséből nem tudná meg bizonyosan, miről esik szó. Éppen ezért a *vondozó* bátran alkalmazható a mezőgazda munkaeszközére is.“

Megjegyezzük, hogy a *traktor*-ra elég gyakran használják már a *vontató*-t (l. Msn. IV, 101 és XIII, 98).

ÜZENETEK.

Cs. I.-nak. A *címek és megszólítások* ügye társadalmunk egyik zavaros, tisztázatlan kérdése. A demokráciának még nem sikerült megnyugtató megoldást találnia. A férfiakkal könnyebb a dolog, mert nevükön vagy állásuk, foglalkozásuk megjelölésével szólíthatjuk őket, hozzátéve az *úr* szót: *Kovács úr*, *igazgató úr*. Ha ismeretlenekkel beszélünk, használhatjuk egyszerűen az *uram* megszólítást, bár észrevehető, hogy ezt igyekszünk elkerülni. Nehézebb a nők megszólítása, főként ha nem tudjuk, férjes asszony-e az illető vagy leány. Arra csak ritka esetben van lehetőség, hogy állásuk vagy foglalkozásuk megjelölésével szólítsuk őket: *tanár úrnő*, *igazgató úrnő*. A név használata, magában vagy toldással, udvariasságban lehetetlen. Így honosodott meg s vált általá-

nossá a keresztnévvel való gyors bizalmaskodás vagy a *nagyságos asszony*, *nagyságos asszonyom* megszólítás. A *tekintetes asszony* már csak vidéken él, egészen lesüllyedve a kispolgári világba, falusi iparosasszonyok megszólításaként. Kétségtelen, hogy a megoldás nem könnyű. A minisztert és az államtitkárt szólíthatjuk *miniszter úr-nak*, *államtitkár úr-nak*; de hogyan szólítsuk feleségüket? *Miniszterné asszonyom*, *államtitkárné asszonyom*? — lehet ilyen megjelölést átruházni rájuk a férjről? A nehéz kérdést azzal oldják meg a legtöbben, hogy *nagyságos*, *méltóságos* és *kegyelmes asszony-t* mondanak, s ezzel ezeket a megszűnt címeket a női társadalomra korlátozzák.

Ha egyszerű megoldást keresünk, csak az *asszonyom* megszólítást ajánlhatjuk, önmagában, az *uram* mintájára, mert ezzel elkerülhetjük a férj állását megjelölő nehézkes toldat használatát. Persze ha szörszálhasogatók vagyunk, azt mondhatjuk, hogy végeredményben sem az *uram*, sem az *asszonyom* nem demokratikus megszólítás, mert az *úr* eredetileg a királyt, fejedelmet, vezért, majd a legelőkelőbbeket jelentette, s értéke fokozatosan szállott alá, az *asszony* pedig királynét jelentett, majd főrendű nőt és így tovább. Az *asszony* szó társadalmi értékesökkenését és jelentésváltozását siettetta az is, hogy a férjes nő megjelölésére is ezt használták. Ahogy azonban az *uram* megszólításban sem érezzük már a „királyom, parancsolóm“ jelentést, az *asszonyom*-ban sincs már meg a „királynőm, úrnőm“ fogalma.

Hogyan szólítsuk tehát a nőket? — kérdi Ön. Legegyszerűbb és legésszerűbb megoldásként az *asszonyom* megszólítást ajánljuk. Lehet, hogy ma még, a *nagyságos* stb. jelző elhagyásával, egy kissé bizalmaskodónak érzik, de ez elmúlik, ha megszokjuk. Tévedés azonban, hogy nem magyaros; használatának többszázados hagyománya van. Az ajánlott *asszonyság* szóról azt írja Ön, hogy „rég, de szép kifejezés, és nem pórias, mint ahogy egyesek tartják“. Réginek régi, ha nem is annyira, mint az *asszony*; csak a XVIII. században vált divatossá, az *uraság* nyomában. De a múlt század második felében hirtelen lesüllyedt a használata az alsó társadalmi rétegekbe, s bizony ezt a „pórias“ ízt ma feltétlenül sértőnek érzik az emberek, bár mások is megkísérelték használatának felújítását. Nehezen fog sikerülni. Kár, hogy a *kisasszony* is szinte teljesen kiszorult a közhasználatból, s legfeljebb szűkebb körben használatos: villamoskalauznő, elárúsítónő stb. kényszerezett megszólításaként és némely foglalkozás (nevelőnő, gépíró-kisasszony stb.) megjelölésére, átvitt értelemben él még, kikopva egykori rangjából. A társas élet nyelvének történeti alakulásáról igen értékes tájékoztatást ad Kertész Manó könyve: *Szállok az úrnak* (Révai).
K. M.

T. A. L.-nak. Melyek a *hű* melléknévnek helyes alakú származékai, s pl. a *hív* főnév (valakinek a *híve*) összefügg-e a *hisz* igével? — Kérdésének első fele indokolt, mert ma már majdnem teljesen kiszorította a *hű* melléknévből közvetlenül képzett *hűen* módhatározó és *hűek* többes az eredeti *híven* és *hívek* szóalakot. Nyelvérzékünk egyre inkább elszakad a múlttól; régi magyar-

ságunk hagyományait kiszorítják új, kényelmesebb analógiás képzések. Mindez nyelvi lelkiismeretünk lazulásának jele. — A *hű* és a *hisz* kapcsolatára vonatkozó megjegyzése helyes. A *hű* is a *hisz* ige származéka. A *hívő* és a *hű* tehát csak alakváltozatok, amelyeknek jelentése is szétágazott. Az értelmi kapcsolat azonban felismerhető köztük: aki *hisz* valamiben, az ragaszkodik hozzá, kitart mellette, *hű* hozzá. A *hit* és a *hűség* tehát ikertestvérek. A *hű* származékai meg is őrizték az eredeti alakjukra jellemző *v* kötőhangot. Helyesebb tehát — már csak a jóhangzás kedvéért is —, ha így beszélünk: *Híven* megtartotta szavát, *Hívek* maradtak egymáshoz. Hasonló *v-s* váltakozást egyébként sok más szóban találunk: *fű—füvön; fekszik—fekvő; hő—heves; iszik—ivó, ivás; hamu—hamvas, hamvazó* szerda (de: *hamus*); *hű—hűség* (régies, mint ahogy volt *hűség* is), *hivalkodik*; *jó—javul, javít, javát* akarom; *hó* (*hónap* is)—*havas*, *hathavi* felmondás; *só—sót, sók* (vegytani értelemben), de régebben *savat* volt a tárgyeset, s ma is él ez a szólás: hiányzik az étel *sava*-borsa (ide tartozik a *sósav, sav* és a *savanyú* is); *szó—szavak* (de *szók* is). A szóvégi *ó-a* váltakozás szabályos, de már szintén halványuló jelenség: *bimbó* — Lassanként koszorúm *bimbaja* elvirít (Bertzsenyi), *korsó* — *Korsaját* míg telemerítette (Petőfi); ma már általában *bimbóját*, *korsóját* mondanánk. A *szív* alanyesetének eredeti alakja *szű* (még Vörösmarty is így írja a vén cigányban: *Szűd* teljék meg az öröm borával), ragozott alakjai azonban *szívem* (Pázmánynál: *szűvem*) stb. — A *hűen* elkerülésére gyakori a hosszabb, továbbképzett *hűségesen* alak is. Egyszerűbb és természetesebb azonban, ha a *v* tövű ragozott alakot használjuk, mint Ady, aki tudott magyarul: *Híven* sohasem szerettem (verscím). Kármán még az alanyesetet is így írja: Légy hozzám *hív!* (Fanni). Vörösmarty Szép Ilonkájában ezt olvassuk: A leányka *híven* és *hívebben* Bámulá a lelkes idegent (a középfokú alakban rövid *i* van a vers kedvéért). Igaz, hogy a nőta meg azt mondja: Nálamnál *hűbb* szeretőt nem találsz. A *v-s* tövet ma is őrzi a főnévi változat: Üdvözli igaz *híve* (azaz hű embere):

K. M.

Hibaigazítás. Értelemzavaró sajtóhibák a Magyarosan előző számaiban:

XIV—XV. évf. 15. l. utolsó és 16. l. első sorában: más elrendezéssel adom elő, mintha...; helyesen: más elrendezéssel adom elő, *mint ha*... — 22 l., alulról a 20. sorban: azokká lenniök; helyesen: azokká *kell* lenniök. — 27. l., alulról a 12. sorban: olyan szavak keletkeztek, amely...; helyesen: olyan szavak keletkeztek, *amelyek*...

XVI. évf. 1. füz. 3. l., alulról a 4. sorban: fölkiáltó; helyesen: *főlkiáltó*. — 5. l., felülről a 12. sorban: rámutassunk; helyesen: *rámütassak*. — 7. l., felülről a 15. sorban: igazságtalanság; helyesen: *igaztalanság*. — 14. l., alulról a 20. sorban: Az előbbi tényező...; helyesen: az előbbi *két* tényező... — 14. l., alulról a 9. sorban: feledése merült; helyesen: *feledésbe* merült. — 20. l. alulról a 6. sorban: Istenverés; helyesen: *Isten-verés* (még jobb volna így: *isten-verés*).

A kiadásért felelős: Gergely J. Pál.

MAGYAROSAN.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő
Bizottságának folyóirata.

A Magyarosan 1947-i évfolyamának első két száma megjelent. Még egy kétíves füzet jelenik meg. Egyes szám ára 2 forint, előfizetés egy évre 6 forint. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

Kovalovszky Miklós szerkesztő címe: Budapest, V., Nádor-utca 2., III. A szerkesztőséget illető küldemények (kéziratok, levelek, kérdések, lappéldányok, könyvek) ide címzendők.

MAGYAR NYELV.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratának, a Magyar Nyelvnek a XLI. (1945) és a XLII. (1946) évfolyamot képviselő két 6—6 íves füzete megjelent. Egy füzet ára 10 forint. Megjelent továbbá a XLIII. (1947) évf. három 5 íves füzete; ára füzetenként 5 forint. Valószínűleg még egy 5 íves füzet jelenik meg.

Az 1947. évre a tagsági vagy előfizetési díj magánosoknak 10, jogi személyeknek 15 forint.

A Magyar Nyelv előfizetői a Magyarosant féláron kapják.

A Társaság címe: Budapest, VIII., Múzeum-körút 4., C épület. Postatakarékpénztári folyószámlájának száma 18.144.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÚJABB KIADVÁNYAI

Magyar Etymologiai Szótár, XVII. füzet (gam- bit—gaz). 962—1159 lap	ára 40 frt
Balassa-kódex. XXXIV + 196 lap, hasonmás ki- adás	„ 80 „
Guary-kódex. 134 lap, hasonmás kiadás	„ 60 „
Ila Bálint: Gömör megye. III. köt. 355 lap	„ 40 „
Kerékjártó Béla: A geometria alapjairól II. (Projektív geometria.) 613 lap	„ 60 „
Archaeologiai Értesítő III. f. V—VI. köt. 311 lap 97 képtáblával	„ 60 „
Navratil Akos: A nemzeti vagyon sorsa a hábo- rúban. 68 lap	„ 8 „
Zsigmond Ferenc: Orosz hatások irodalmunkban. 78 lap	„ 12 „
Láng Nándor: Egy pannóniai föliratról. 22 lap	„ 6 „
Szabó István: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. 77 lap	„ 16 „
Irodalomtörténeti Közlemények 1944—1945. évi II., befejező füzet. 231 lap	„ 12 „
Akadémiai Értesítő 478. füz. 1946. 47 lap	„ 5 „
A magyar helyesírás szabályai. 1946. 8. kiadás 4. lenyomat. 112 lap	„ 3 „

*

A MAGYAROSAN régebbi évfolyamaiból egyes számok
kaphatók, füzetenként 1 forintért.

A kiadványok kaphatók a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-
hivatalában: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

XVI. ÉVF.

1947.

3. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

NAGY J. BÉLA

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

KOVALOVSKY MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1947

Ára: 2.— Ft

TARTALOM.

	Lap
Sági István: Szinnyei Ferenc	65
Horváth János: Egyetemi hallgatók magyar irodalomtörténeti dolgozatairól	68
Nemes Zoltán: Idegen szók az újságok nyelvében	74
Péter László: A nyelvművelés értelme	77
Benkő László és Nagy J. Béla: Az elfelejtett h a n e m	81

SZÉLJEGYZETEK.

Kovalovszky Miklós: A pénzügyország nyelve	84
K. M.: A határozott névelő elhagyása ellen	86
Kálmán Béla: V a k u d v a r	87
Gébiés: Bonyolódik a lebonyolítás	88
P. L.: Kivégezték, de ma is él	89
Batizi László: Egy hirdetés „sajtóhibái“	89

LAPSZEMLE.

Haladás. — Hírlap. — Népszava. — Szabad Szó. — Typographia. — Új Magyarország. — Világ.	89
--	----

FIGYELŐ.

Magyar Újságírók Nyelvszépítő Csoportja	94
A Magyar Rádió nyelvművelő tárgyú előadásai 1947-ben	95

ÜZENETEK.

P. L.-nak	95
Hibaigazítás	96

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

Olvasóinknak készséggel adunk tanácsot, felvilágosítást minden nyelvhelyességi és helyesírási kérdésben.

Munkatársainknak. Kérjük munkatársainkat, hogy cikkeiket lehetőleg gépiratban juttassák el a szerkesztő címére. A papírnak csak az egyik lapjára írjanak, s hagyjanak két-három ujjnyi lap-szél az esetleges szerkesztői megjegyzéseknek.

Olvasóinknak, laptársainknak. Lapszemlénkben szeretnők az 1945 eleje óta megjelent nyelvművelő és nyelvvédő cikkeket lehetőleg hiánytalanul számontartani. Kérjük ezért laptársainkat, a szerzőket és olvasóinkat, szíveskedjenek az ilyen cikkeket tartalmazó lappéldányokat szerkesztőségünknek megküldeni, vagy legalább a megjelenés adatait közölni. Hasonló tárgyú önálló kiadványok, valamint nyelvi szempontból figyelemreméltó munkák beküldését ugyancsak kérjük könyvszemle-rovatunk részére.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

SZINNYEI FERENC.

(1875—1947.)

Az újabb magyar irodalom történetének egyik legbuzgóbb kutatóját veszítettük el Szinnyei Ferencben. Elhunytát mély fájdalommal gyászolja a nyelvművelő bizottság is, mert 1940-től 1944-ig elnöke volt a bizottságnak. Mint elnök lelkiismeretes gonddal vezette, irányította a bizottság munkáját, s ezen idő alatt az ő közreműködésével szerkesztette folyóiratunkat Putnoky Imre.

Amikor az Akadémia 1931-ben elhatározta, hogy a nyelvművelés irányítására bizottságot alakít és folyóiratot ad ki, éppen nyelvészek közül többen is aggodalommal latolgatták, hogy vajjon nem olyan feladatot vállal-e az Akadémia, amelyet tudós testület nem oldhat meg kielégítően. Az újabb és kétségtelenül helyes tudományelméleti felfogás szerint ugyanis a tudományos kutatás célja kizárólag az igazság megismerése, nem a gyakorlati élet közvetlen szolgálata. Így a nyelvtudománynak sem lehet feladata a nyelvművelés. Ha azonban visszagondolunk az Akadémia alapítására és első száz esztendejében végzett munkásságára, az elméleti célú nyelvészeti kutatás mellett mindig ott látjuk a gyakorlati célú nyelvművelést is. Maga a nagy alapító, Széchenyi István a magyar nyelv művelését szolgáló intézetet akart életre hívni, az 1827. évi XI. törvénycikk is a honi nyelv kiművelésére felállítandó tudós társaságról, vagyis magyar akadémiáról szól. Abban a korban a nyelvtudományt nem tisztán elméleti tudománynak, hanem a nyelvművelés eszközeének is tekintették. A kor legnagyobb magyar nyelvtudósa, Révai Miklós is ezt vallotta, ugyanúgy az Akadémia első elnöke, a nagy műveltségű tudós Teleki József is. A Tudós Társaság legelső kiadványa a *Magyar helyesírás és szóragsztás főbb szabályai* című munka volt 1832-ben. Az Akadémia ezt az első helyesírási szabályzatát csak a maga különös használatára szánta, de azonnal elfogadta mindenki, s az addigi tétovázást, zavart rend, egység váltotta fel helyesírásunkban. Ennek a szabályzatnak újabb, többször is átdolgozott, de alapelveiben változatlan kiadásai irányították száz éven keresztül és irányítják ma

is a magyar helyesírást. *A magyar nyelv rendszere* címen 1846-ban és 1847-ben kiadott akadémiai nyelvtan, bár nem tankönyv, mégis a tanítás gyakorlati célját szolgáló részletes kézikönyv. Az Akadémia pályázatára készült Ponori Thewrewk Emilnek *A helyes magyarság elvei* és Imre Sándornak *A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata* című munkája. Maga a Czuczor és Fogarasi szerkesztette nagyszótár sem csupán a magyar nyelv szavainak megismerését vallotta céljának, hanem alapja kívánt lenni a magyar szókincs fejlesztésének is.

De nem lehet azt mondani, hogy a nagyszótár megjelenéséig az Akadémia csak gyakorlati célú nyelvtudományi munkát végzett volna. Megindította a *Régi magyar nyelvemlékek* kiadását, támogatta Reguly Antalnak, Hunfalvy Pálnak, majd Budenz Józsefnek történeti és összehasonlító nyelvtudományi munkásságát. Az Akadémia megbízásából 1872-ben Szarvas Gábor szerkesztésében megindított *Magyar Nyelvőr* mind a két célt szolgálta: a tudományost és a gyakorlatit egyaránt. Szintén az Akadémia kezdeményére készült a századforduló idején Tolnai Vilmos *Magyarító szótára* a köznyelvben divatos szükségtelen idegen szavaknak magyarokkal való pótlására; majd Frecskay Jánosnak *Mesterségek szótára* című munkája az iparosság szókincsének magyarabbá, értelmesebbé tételére.

A múlt század hetvenes éveitől kezdve az Akadémiában nagyarányú és nagyértékű nyelvtudományi munkásság fejlődött, s amikor az ú. n. iskolai helyesírás megjelenése után az Akadémia és a Nyelvőr kapcsolata megszűnt, századunk első évtizedétől az Akadémia nyelvművelő munkája szinte csak a helyesírási szabályzat újabb kiadásának előkészítésére szorítkozott.

Az első világháború után azonban mind többen szükségnek látták, hogy az Akadémia újból megszervezze és irányítsa nyelvünk védelmét és művelését. Szinnyei József 1924. évi rektori beszéde, Halász Gyula rádió-előadásai, Kosztolányi Dezső, Zolnai Gyula és mások hírlapi cikkei előkészítették a dolgot, s amikor 1931-ben Hegedüs Loránt az Akadémia elnökéhez írt levelében sürgette az idegen szavak elleni küzdelem megindítását, Négyesy László javaslatára az Akadémia megalakította előbb a nyelvművelő szakosztályt, majd az önálló nyelvművelő bizottságot, és 1932-ben megindította *Magyarosan* című folyóiratát. Nagy J. Béla, a folyóirat első szerkesztője, elkészítette a bizottság munkatervét, s megállapította a nyelvművelés irányelveit. Ezek szerint a nyelvművelésnek a nyelvtudomány eredményeire kell támaszkodnia, a nyelv fejlődését, változásait megértéssel kell szemlélnie, tudomásul kell vennie, mert

„senkinek sincs hozzá joga, még kevésbé hatalma, hogy a maga egyéni felfogását vagy ízlését rákényszerítse az egész közösségre“. Viszont az is kívánatos, hogy a nyelvtudósok részt vegyenek a nyelvművelésben, mert nagy kárára volna a nyelv fejlődésének, „ha a hozzáértők nem vennének részt a nyelvművelés gyakorlati munkájában, s egészen átengednék ezt a területet a nyelv természetét kevésbé ismerő, tehát a hozzászólásra kevésbé illetékes műkedvelőknek“ (Msn I, 29—39). Kétségtelen, hogy a nyelv tudományos vizsgálata és gyakorlati művelése határozottan elváló két külön feladat, de az sem vitatható, hogy a nyelv rendszeres művelése nyelvtudományi ismeretek nélkül sikeresen nem végezhető.

A bizottság Nagy J. Béla munkaterve szerint működött előbb Négyesy László, Szinnyei József, majd Pintér Jenő elnöklete alatt. Pintér Jenő halála után Szinnyei Ferencre hárult a feladat, hogy a bizottságot az addig már kipróbált úton tovább vezesse. Vállalta a bizottság elnöki tisztét, s azt méltóan töltötte be. Bár ő maga nem végzett nyelvészeti kutatásokat, ismerte a nyelvtudomány elveit és eredményeit, s a maga kutató területén módszeresen dolgozó, biztos ítéletű filológus volt. Riedl Frigyes azt mondja róla az 1914. évi akadémiai tagajánlásban, hogy a magyar irodalomtörténetre azt a rendkívül pontos és részletekig ható módszert alkalmazta, mellyel a klasszikus filológia méltán dicsekedik. Munkásságát mindvégig ez a lelkiismeretes pontosság, az adatoknak részletes kritikai vizsgálata jellemezte. Igen jó példája ennek „Tinódi nem Lantos Sebestyén“ című kis cikke (Msn X, 110), amelyben a költő nevét minden munkájában számba veszi, s így mintegy tanúnak hívja magát Tinódit annak a bizonyítására, hogy a *lantos* nem a nevét, hanem a foglalkozását jelölte. Kutatásai kiterjedtek az irodalmi művek és jelenségek nyelvi sajátosságainak és stílusának vizsgálatára is. Már 1924-ben „Kármán József és az Uránia névtelenjei“ című értekezésében (Nyelv- és széptud. értek. XXIV/5.) Kármán munkáinak és az Urániában névtelenül megjelent közleményeknek nyelvi és stílusbeli sajátosságai alapján állapítja meg, hogy a névtelen cikkek közül melyek származhattak Kármán tollából. Az 1943. évi akadémiai almanach szerint pedig a humor nyelvéről írt tanulmányt.

Mint a nyelvművelő bizottság elnöke mindjárt az első üléseken tapasztalta, hogy a nyelvhelyesség kérdésében nem lehet ötletszerűen határozni, azért az 1941. március 26-án tartott ülésen felkérte a bizottság tagjait, hogy esetleges indítványaikat küldjék be előzetesen az előadónak, hogy a

következő ülésen kellő előkészítés után kerüljenek tárgyalásra. Világosan látta a nyelv-művelés kérdéseiben a nyelv-tudomány döntő fontosságát, ezért körlevélben kérte a bizottság nyelvész tagjait, hogy fokozottabb mértékben vegyenek részt a nyelv-művelő munkában. Négy háborús éven keresztül vezette nagyobb zökkenők és elakadások nélkül a bizottságot. Lelkiismeretes munkáján kívül része volt a sikerben szeretetreméltó egyéniségének, a társalgásban és hivatalos tárgyalásokban egyaránt mindenkit lekötelező finom modorának. A Magyarosan 1944. évi 4. füzeté még az ő közreműködésével készült, de az évfolyam utolsó füzetének megjelenését megakadályozta a főváros ostroma.

A sok háborús szenvedés, nélkülözés megtörte Szinnyei Ferenc munkakedvét és életerejét. A háború viharának elvonulása után már nem tudott résztvenni a bizottság újjászervezésében. Földi pályája végéhez közeledett, és 1947. november 9-én, 72 éves korában örökre elpihent. Tiszteletreméltó nevét a magyar műveltség évkönyvei együtt fogják megörökíteni édesapjának, a bibliográfus Szinnyei Józsefnek és testvérbátyjának, a nyelvész Szinnyei Józsefnek nevével. Emlékét kegyelettel ápolják pályatársai, barátai és mindazok, akik az irodalomtörténetírás és a nyelv-művelés terén szolgálják a magyar műveltséget. *Sági István.*

EGYETEMI HALLGATÓK MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATAIRÓL.

* (Negyedik közlemény.)

Gyakori vétség a szó-, kép-ző- és ragcsere. Vannak rokonjelentésű vagy hivatású szavak, képzők, ragok; jó mind-egyik a maga helyén, de rossz a másik helyett. Láttunk is már példát ily vétkes cserére (közönség helyett ország, haza, nemzet, nép; az író erénye vagy jelentősége helyett érdeme); hasonló azokhoz a tartalom, tárgy, mese, cselekvény szavak cseréberéje, holott mind mást jelent, s részben másra van lefoglalva. Az elbeszélő művekben előadott történet neve: mese vagy történet; a drámákbelié: cselekvény (nem pedig cselekmény, ami szintén jó szó, de egyszeri cselekedetet, pl. bűncselekményt jelent, nem pedig fejlődő, szerves, több mozzanatú cselekvés-folyamatot). Igaznak tartott, olyanul előadott történetet elbeszélünk; elmesélni, mesélni csak olyat lehet, ami így kezdődik: „Egyszer volt, hol nem volt“.

1867-es (párt) más, mint 1867-i (kiegyezés); volt 48-as párt, volt 48-i szabadságharc. Volt 34-ik gyalóezred, s volt 34-es baka. A most folyó év nem 1937-es, hanem 1937-ik. Nincs valamely műnek 1651-es, hanem csak 1651-i kiadása; nincs valamely folyóiratnak 1828-as, hanem csak 1828-i évfolyama, kötete. A két képző közül az -s a tolakodó, az szorítja ki hovatovább a másikat, világos jeléül a nyelvérzék sajnálatos megzavarodásának, a stílus-fegyelem petyhüdt-ségének.

Vétkes ragcsere: *-ban* helyett az *-n*. Az *egyetemen* mintájára némelyek valamelyik főiskolán tanítanak, nem főiskolában, az Akadémián olvasnak fel, nem az Akadémiában. (Mintha tetején ülnének az Akadémia épületének!)

A *túl* névutó a legtolakodóbb bitorlók egyike. Ma már minden valamire való ifjú így ír: „Regényeken túl drámákat is írt“; „stílusbeli szépségein túl jellemalkotó ereje is figyelmet érdemel“, stb. Mellett, kívül, felül: ma már nem kell, eltűnt. Pedig ezek foghatóbb viszonyítások voltak, mintsem a misztikus, határtalan, elpévedező, s talán épp azért modernebbnek vélt *túl*.

Felsorolok egy sereg szópárt, első helyre téve azt a szót, alakot, mellyel a másikat már-már végkép kiverették a házából: *biztos* (= meghízható, szilárd): bizonyos (= kétségtelen); *szemben*: iránt (különösen visszás, ha barátságról, jóindulatról van szó valakivel *szemben*); *valószínűen* (= valónak tetsző módon, elfogadhatólag): valószínűleg (= valószínű, hogy); *tényleg* (= nem elméletileg, nem csupán gondolatban): csakugyan, igazán, valóban (= úgy amint vártuk, sejtettük); *különböző* (= nem egyező, elütő, másféle): különféle (= sokféle); *akkori, egykorú*: korabeli (ez csak akkor jó, ha meg van mondva, hogy kinek a korabeli); *(az) utóbbi* (= az eddig utolsó; vagy: az imént utolsóul említett): (az) utolsó (= amely után több már nem következhet, vagy nem következett); *inkább* (= nagyobb mértékben, mint; csak akkor van helyén, ha *mint* tartozik hozzá; a nélkül rossz; pl. „X. inkább lírai verseket írt“; ilyenkor a következők helyét bitorolja): jobbadán, jobbára, nagyobbbrészt; *lassan* (= nem gyorsan): lassanként (= lassan-lassan, apránként, fokról-fokra); *úgy tűnik* (= távolodik, ényész): úgy tűnik fel, úgy tetszik, rémlik, látszik; *egyenlőre*: egyelőre; *hűen*: híven, hűn; *lány*: leány. — Néhányat külön kiemelek. Valamely mű nem *írodott*, hanem írta valaki, esetleg: készült. Valamely mese, cselekvény, történet nem itt vagy ott *játszódik* vagy *játszódik* *le*, hanem *játszódik*. Erzik helyett se mondjunk *éreződik*-et. Értekezés *tárgyalhat* valamit, óda nem. Valamely iránynak képviselői vannak, nem *tagjai*. Az Alföldön, Felvidéken analógiáját ne húzzuk rá a Dunán- és Tiszántúl-ra, ne mond-

juk így: a *Dunántúlon*, a *Tiszántúlon*; ez éppoly fölösleges ragozása az a nélkül is helyhatározó jelentésű szónak, mintha vásárnap helyett *vásárnapon-t* mondanék. Csuda, hogy ezt magyar fiatalember nem érzi! Szintúgy fölösleges minden esetben személyraggal ellátni a *közepett* névutót; állandóan közepette alakban használgják, pedig amennyire helytelen: az asztal alatta, éppannyira az: a sok baj közepette; helyes így: sok baj közepett, vagy így: sok bajnak közepette. (Legtöbbször az egyszerű, kevésbé hangzatos *között* is megtenné!) Viszont okvetlenül és mindig szükséges a *-nek* rag az ilyfajta kifejezésekben: szemére vetni, segítségére lenni, rendelkezésére állni, javát akarni, pártját fogni valakinek; itt u. i. nem a birtokosjelző el is hagyható *-nek* ragjáról van szó, hanem a részeshatározóéről, mely nem hagyható el. Hiba tehát így beszélni: „ő Péter pártját fogta“, a helyett, hogy „Péternek fogta pártját“. — Sok félreértés származik abból a felemás eljárásból, mikor a szükséges ragot a párhuzamos mondatrészeknek csak egyikéhez tesszük ki. „Nemcsak Berzsenyi, hanem az egész ódaköltészetnek legkiválóbb gyöngye“: azt hinnők, *Berzsenyi*, meg a *gyöngye* a párhuzamos mondatrészek; helyesen azt kellett volna mondania: *Berzsenyinek* (még helyesebben: *Berzsenyiének*). Hasonló felemáság okoz furcsa zavart ebben a mondatban: „Az 1840-es évek drámáján végigvonul a hazafias érzés, a fajfenntartás és a nyelv művelésének szükségessége“. — A *-től* rag magában véve elégtelen a kezdő időpont jelölésére; jobb így mondani: „1817-től fogva (vagy kezdve) lakott Pesten“, mint pusztá *-től* raggal. Az *óta* viszont csak akkor van helyén, ha máig tart a jelzett időpontban kezdődött folyamat; pl. „húsvét óta nem voltam a Balatonnál“. Kisfaludy Károlyról azonban nem mondhatnám, hogy 1817 óta lakott Pesten (a helyett, hogy 1817-től kezdve); legfeljebb akkor szólhatnék így, ha művészebb elbeszélő fogással magam is visszahelyezkedném az ő életének valamely (1817 utáni) időszakába.

Van olyan „csere“ is, mikor a semmi helyett mondunk valamit. Ilyen henye szó, amelyet csaknem minden feleletben hallok, a *tulajdonképpen*: „a regény tulajdonképpen olyan műfaj“, stb. „*Nagy* közkedveltséget“ sem kell mondani; ha *közkedveltség*, akkor már úgyis nagy. Elég: „tartalom“; miről jó „*belső* tartalmat“ mondani? Külső is van? Fölösleges azt mondani (németesen!), hogy „ez *képezi* főgondját“; elég ennyi: „ez a főgondja“.

A felsorolt esetekben nemcsak cseréről van szó, hanem a nyelv- és stílusérzék eltompulásáról, s annál fogva a nyelv szegényedéséről, a kifejezés megsántulásáról. A pusztulás folyamata sok esetben már szinte bevégeződött. Ma már alig hallani a *-nók* ragos igealakot: *tudnók* helyett a köznyelvben

már állandósult a tudnánk. Én magam ahhoz is ragaszkodom, minthogy elejtésében egy eredeti megkülönböztetési rendszer csorbulását érzem. Irodalmi nyelvben bizonyára több joggal élünk vele, mint a helyét elfoglaló másik alakkal. Végzetes megzavarodást állapíthatni meg a hangsúlyozásban is. Kezd a hangsúly áttelepedni a jelzőről a jelzett szóra, pl. a „gyönyörű költemény“ kifejezésben ez utóbbi szóra. Még akadémiái, s Kisfaludy-Társaságbeli felolvasásban is hallani ilyet! Itt az egyetemen a hangrend megbomlásának is tapasztaltam némi tüneteit. Egyre többször hallom Kazinczy nevét így ragozva: Kazinczynek, Kazinczyhez. Szintúgy az Alvinczy nevet. Úgy látszik, e romló nyelvérzék az *i*-ben magas hangot kezd látni, érezni, holott a hangrend szempontjából az közömbös hang. Sokszor hallom azt is, hogy kódexok (én kódexek-et mondok); de ez idegen szó, vegyes hangú, s talán táji (dunántúli) nyelvérzék diktálja úgy a ragozását. Heinétől-e, vagy Heinétől? Heinrichnak-e, vagy Heinrichnek? Budweissban-e, vagy Budweissben? Legtöbbször a második (magashangú) alakra szavaznak, én az elsőre; mert magyar beszédben az idegen *ei* hangot is magyar megfelelővel: *áj*-jal helyettesítjük, az pedig mély hangú. (Mintha így volna írva: Hájne, Hájnrich, Budvájzs.) Itt szúrom közbe azt a megfigyelésemet is, hogy Jósika nevét sokan úgy ejtik, amint írva van; Józsikának kell mondani.

Ha már kétféléről van szó, megemlítem ismert nagy költőnk nevének kétféle — *Balassa, Balassi* — alakját. Ő maga is írta mind a két módon. Jó hát mind a kettő. De egy dolgozaton belül ne csereberéljük őket; válasszuk ki valamelyiket, s azt használjuk következetesen.

A szó-csere példái közül külön kell vennem azon eseteket, mikor a régi kifejezést azért síkkasztják el, mert már kopottnak érzik, s élénkebbel akarnák felváltani. Egészen, teljesen, tökéletesen: már, úgy látszik, nem mond eleget; nos, ha nem jobban, mindenesetre pontosabban megmondja azt a 100%-ig. Ha valaki 100%-ig lírikus, akkor már igazán tetőtől-talpig, a feje búbjáig az. A szellemi tudományok körében azonban nagyon kirívó ez a számtani és üzleti ízü kifejezés. Ószintén szólva: izléstelen. De azért éppúgy elterjedt, mint másik számtani rokona, a *közös nevezőre hozni*, ami bizonyára nem több, mint összeegyeztetni, összebékíteni, vagy mint Arany János mondja, közös talapra (nem pedig platformra) állítani, helyezni. Általában esínjén éljünk más szaktudományok műszavaival és fogalmaival. Sokszor találkozunk újabb irodalomtörténeti értekezésekben pl. a Freud-féle lélektan műszavaival. Az ilyesmi idegen test a mi saját műnyelvünkben, s magunknak kell megfelelő áthonosításukról gondoskodnunk, úgyhogy a mi közönségünk is megértse. — Friss képpel próbált élénkebben

hatni a *leszögezni*; de míg éreztük benne a képet, az odaszögezést, addig nehéz volt megszokni (mert szinte szúrta), ma már, hogy kép-tartalma elmosódott, éppoly ócska lett, mint amit ki akart szorítani: a megállapítani, megrögzíteni, kijelenteni, vagy akár az alkalom adtán még ma is kellő eréllyel ható megmondani. Az éppen-t is kopottnak érzik azok, akik így beszélnek: „*pont* akkor“, „*pont* 1867-ben“, „*pontosan* (vagy *pontban*) este 7 óra 13 perckor“. Az újságok különösen szeretik ezt a pontosan-t, mintha a nélkül a 7—13 nem is látszanék pontosnak. Ez a *pont* elég alpári szó: komoly tanulmányban éppoly izléstelen, mint a *száz százalék*. Hozzájuk sorolom még az irodalomtörténészekről más, jellemzőbb kifejezések helyett úntalan használt *ad* szót: ez-s-ez elbeszélés „a magyar paraszt szívjóságát pár vonással *adja*“; „e regényben egy erdélyi ifjú élettörténetét *adja*“; „leírást *ad*“; „jó megfigyelést *ad*“; stb. Aki annyira kap az említett „friss“ kifejezéseken, csuda, hogy ezzel a bárgyú, örökké egyszínű *ad*-dal annyira összeforrt. Új cilindert csap a fejére, de mezítláb marad. Renyhesség fel nem keresni az alkalmilag odaillő, szabatos kifejezést s örökké csak úgy körülbelől beszélni. Példárá ez a dolgozatbeli mondat is: „Bonfininak fent maradt egy epigrammája, mely Mátyás budai palotájának egyik kapuján volt“; megértéséhez tudni kell, hogy az az epigramma be volt vésve a kapu homlokkövébe.

Kényesebb, mondhatnám a nyelv „szellemét“ érintő jelenségre vonatkozik most következő észrevételem. Az ú. n. elvont főnév (szépség, jóság) magában véve is valami kézzel meg nem foghatót, érzékfölöttit sejtet; határozott névelővel összekapcsolva, s úgy aztán alannyá megtéve (*a* szépség, *a* jóság) szinte megszemélyesíti azt, s valami külön életet élő, titokzatos lényé ködösíti. Valóban az irodalmi mű némely tulajdonságaival úgy bánnak a dolgozatok, mintha azok valami önálló létezők volnának, s tetszésük szerint fognának szállást egyik vagy másik műben. „*A zeneiség* majd minden sorában bennevan“; „gondolatmenetéből *a folyékonyság* hiányzik“; „lírájában *az őszinteség* az uralkodó“: nem tudom, más is érzi-e ily mondatokból az alanyok mítikus jellegét, a tulajdonságoknak önálló létezőkké való előléptetését. Az irodalomtörténet világát ily titokzatos lényekkel, szellemekkel népesíti be a naív képzelet, — vagy talán inkább a jellemzett nyelvi önállósítás, mert íme a dolgozatok írói mégis úgy adagolják s úgy rakosgatják őket idebb-odébb, mint valami boltbeli portékákat. Még testrészeink nevét sem szeretjük pusztá megnevezéssel mintegy külön lényekké előléptetni: nyilván tartjuk *birtokolt* voltukat: *szemem* láttára, *füle* hallatára, *a szája*, *lába*, *tüdeje*-*mája*, *zúzaja*, stb. Nem mondjuk: „nézz *a láb* elé“, hanem: nézz *a lábad* elé“; nem „*a kéz* ügyében“,

hanem: „keze ügyében“; nem *a fej lágya*“, hanem: feje-lágya“, nem „*a fog fehérje*“, hanem: „*a fogafehére*“. Magya-rosabb gondolkodásra vall azt mondani: „ő a kedvence“ (valakinek), „élére áll“ (a menetnek), mint „ő *a kedvenc*“, „*az élre áll*“, bár lehet oly gondolat, melyet ezek is alkalma-san szolgálnak ki. Az említett irodalomtörténeti szellemeket visszatéríthetni a józan valósághoz egy-egy birtokszemély-raggal. A nyelv, a vers zeneisége, a gondolatmenet folyékony-sága: tapasztalható valóság, s nem mítosz, mint *a zeneiség*, *a folyékony-ság*. (Más természetű, de hasonlóan naív elködösítése a fogalomnak: *a külföldi irodalom*, *a külföldi irodalmak helyett*.)

Menjünk tovább egy lépéssel. „Ady egy verse“, „az Ady verse“, „Kemény minden olvasója“, „Tompá egész lírai élet-műve“, „Tompá halk, bánatos hangja“: a magyar gondolkozás és nyelvi kifejezés szellemében egytől-egyig világos, nem titokzatos, józan megnevezés. Rántsuk egybe összetett szót, a birtokviszony tagjait, töröljük el a valóságosság oly hű örék-nek bizonyult birtokszemélyragot: legott titokzatos, homályos, sejtelmes lények suhannak elénk: „egy Ady-vers“, „az Ady-vers“, „minden Kemény-olvasó“, „az egész lírai Tompa-életmű“, „a halk, bánatos Tompa-hang“. Nem rossz össze-tételek ezek. Nem is kifogásolom. Csak azt akartam megmon-dani, hogy ily összetételek titokzatos lényé léptetik elő a reájuk bízott fogalmat. Aki szereti a sejtetést, az áhitatos homályt, az ám éljen velük. De aki a sejtelmest, az elábrán-doztatót is való szempontból szereti kifejezni, annak inkább a régi jó birtokviszonyt ajánlhatom. Az „Ady-vers“ mondói éreznek is valami fölemelőt, megtisztelőt ebben a — hogy úgy mondjam — lényesítő összetételben; nem pazarolják akárcikre; nem mondják pl. ezt: „egy Pócs-vers“; Adyról szólva azonban mindig „Ady-verset“ mondanak, amiben már kétségkívül van bizonyos szenvelgés (ha ugyan már el nem kopott). Egyébként alighanem a zenei köznyelvben már régebben használatos „Beethoven-szonáta“, „Liszt-rapszódia“ hatására terjedt át a mi mű-nyelvünkbe is e megtisztelőnek szánt megnevező-forma. A németek különösen szeretik az összetett szót, s az azzal sokszor velejáró irracionálismust. Germanistáink a mi műnyelvünkbe is sokat áthoztak tőlük. *Századvég*, *századközép*, s más ily összetételeken még sokan érezzük az idegen ízt.

Az összetétel különös misztikája növeli meg némelyek szemében bizonyos jelszavak — világszabadság, világbéke, sajtószabadság, nyelvtisztaság, nyelvhelyesség — ható- és vonzóerejét, s keveri gyanúba másokéban. Az ügy érdekében talán én is jobban tettem volna, ha „nyelvi épség“, „a nyelv

épsége“ helyett nem használtam volna — bár csak elvétve — a jelszószerűleg hangzó „nyelvétség“ összetételt. De nem baj! Előre megmondtam, hogy az inkább csak eszmény, mintsem kész valóság.

(Folytatjuk.)

Horváth János.

IDEGEN SZÓK AZ ÚJSÁGOK NYELVÉBEN.

(Második közlemény.)

Lássuk ezek után, hogyan oszlanak meg a statisztika idegen szavai ezek között a csoportok között. Erről az alábbi kis táblázat ad képet. Ebbe felvettem azt, hogy az előbb említett egyes csoportokba hány szó került, s mennyi ezek összes előfordulásainak száma; az egyes csoportok mellett egyszersmind feltüntettem az összes különböző idegen szókhoz, illetőleg az idegen szók előfordulásaihoz való arányszámukat is.

	A különböző szók		Az összes előfordulások	
	száma	aránya	száma	aránya
1. a) alcsoport	154	5·51 %	5300	26·19 %
1. b) „	222	7·95 „	1004	4·96 „
1. c) „	31	1·11 „	82	0·41 „
1. d) „	86	3·08 „	1124	5·55 „
1. e) „	55	1·97 „	407	2·01 „
1. f) „	111	3·97 „	450	2·22 „
1. g) „	56	2·00 „	1035	5·12 „
1. csoport = 1. a)—1. g)	715	25·59 %	9402	46·46 %
2. „	404	14·46 „	2583	12·77 „
3. „	1646	58·91 „	8202	40·53 „
4. „	29	1·04 „	48	0·24 „
Összesen	2794	100·00 %	20235	100·00 %

E szerint a 2794 különböző idegen szó közül 1646 tartozik a 3. csoportba és 29 a 4. csoportba; abba a két csoportba tehát, amelyet könnyen lehetett volna jó magyar szóval vagy kifejezéssel helyettesíteni, 1675 szó, vagyis a különböző idegen szóknak kerekén 60%-a tartozott; 715 szót, a különböző szóknak mintegy negyedrészt nem lehetett volna helyettesíteni (ill. közülük csak az 1. b) alcsoportba tartozóknak egy része helyett lehetett volna talán magyar szót használni), és 404 szót, a különböző szóknak kerekén hetedrészét, nehéz lett volna helyettesíteni, úgyhogy ezeket a szókat véleményem szerint nem is célszerű helyettesíthető szóknak tekinteni. A lényeg az, hogy a statisztikába belekerült idegen szóknak 60%-át nem szükségből, hanem inkább csak azért használták, mert a megfelelő magyar szó talán nem jutott hírtelen a cikkírónak eszébe, vagy mert valami okból — bár nem megokolva — kifejezőbbnek, jobbnak tartotta az idegen szót.

Ha azonban az összes előfordulások számát nézzük, vagyis ha minden szót annyiszor veszünk számításba, ahányszor előfordult, egészen más képet kapunk. Ebben az esetben a 3. és a 4. csoport, vagyis a könnyen helyettesíthető idegen szók aránya alig 40%, a nem helyettesíthetők aránya viszont 46%-ra, a nehezen helyettesíthetőké pedig kerekén 13%-ra emelkedik. A különböző szók közül tehát 60% lett volna helyettesíthető magyar szóval, az összes előfordulások közül azonban csak 40%. Ennek a nagy különbségnek megvan az oka: a nem helyettesíthető szók között vannak a leggyakoribb idegen szók (*miniszter, doktor, politikai* stb.), úgyhogy ezeknek nagy száma nagy mértékben növeli a nem helyettesíthető szók százalékszámát. Pl. a *miniszter* előfordulási száma 1236, tehát ez az egy szó egymaga az idegen szók összes előfordulásainak 6.1%-át jelenti. Hogy a leggyakoribb szók a nem helyettesíthetők csoportjában vannak, azt mutatja az is, hogy az 1. a) alcsoport a különböző szóknak csak 5.5%-át jelenti, az összes előfordulások között azonban részesedése ennek ötszöröse: 26%; ezt mutatja az is, hogy csak az 1. csoportnak nagyobb az összes előfordulások közötti arányszáma, mint a különböző szók közt való részesedése, a többi három csoportban pedig ennek fordítottját látjuk.

Egyik-másik könnyen helyettesíthető szót vizsgálva, azt találtam, hogy az idegen szó majdnem olyan gyakori, sőt sokszor még gyakoribb is, mint a megfelelő magyar szó. Csak a nagyobb számban előfordulókat nézve, az idegen szó gyakoribb a magyar szónál a következő esetekben: az *autó* szó előfordulása 197, az *automobil*-é 20, a magyar *gépkocsi*-é csak 36; a *detektív* 115-ször, a *titkosrendőr* csak 1-szer for-

dult elő; a *telefon* gyakorisága 76, a *távbeszélő*-é csak 21; a *futball* 57-szer fordul elő, a *labdarúgó* pedig csak 12-szer; a *szezon* gyakorisága 57, de csak 10 *idény* és 16 *évad* van a statisztikában; a 39 *villa* (= nyaraló) szóval szemben a magyar *nyaraló* csak 3-szor fordult elő; a *tarifa* gyakorisága 32, az ennek megfelelő *kiszabás* pedig összesen csak 1-szer fordult elő; a *szanatórium* előfordulási száma 31, a *gyógyintézet*-é csak 6; az *aktuális* 30-szor, az *időszerű* csak 16-szor fordult elő; a *diktatúra* szintén 30-szor, a *parancsuralom* csak 3-szor; a *szlovák* szó 71 előfordulással már majdnem egészen kiszorította az újságok nyelvhasználatából a *tót* szót (12 előfordulás); a 73 *sztrájk* szóval szemben ennek egyetlen magyar megfelelője sem volt, bár lehet, hogy más mondat szerkezettel helyettesítették (pl. *sztrájkba lép* helyett *megszünteti* vagy *abbahagyja a munkát* stb.).

Viszont az *export* pontosan ugyanolyan gyakori, mint a *kivitel* (egyenként 85-ször fordultak elő, de ezenkívül van 25 *kiviteli*, amely bizonyos összetételekben helyettesítheti az *export* szót, pl. *exportlehetőség* a. m. *kiviteli lehetőség*); az *import* azonban (7 előfordulás) sokkal ritkább, mint a magyar *behozatal* és *behozatali* (27 és 21 előfordulás). A magyar szó többé-kevésbé gyakoribb, mint az idegen szó, a következő esetekben: *probléma* 38, *kérdés* 621, bár természetesen nem minden *kérdés* helyett lehetne a *probléma* szót használni (s ez a következő példákra is érvényes); *vagon* 63, *kocsi* 167; *meccs* 47, *mérkőzés* 240; *professzor* 33, *tanár* 177; *agrár* 21, *mezőgazdasági* 62; a *premier* 28-szor fordult elő, a *bemutató* pedig főnévként 64-szer.

A gyakoribb szók közül válogattam össze a fenti példákat, de a gyakoribbak közül sem soroltam fel itt az olyan szókat, amelyeknek nincs egyetlen határozott magyar megfelelőjük, hanem többféle magyar szóval is helyettesíthetők (pl. *programm*, *klub*, *bandita*, *konferencia*, *front* stb.). Ezeket azért nem említem itt, mert az ilyen szóknak többféle magyar megfelelője is rendszerint tágabb értelmű, mint az illető idegen szó, s ezért az összehasonlítás nem történnék azonos alapon. Például a *programm* szót a szerint, hogy milyen szövegben fordul elő, lehet helyettesíteni a *terv*, *tervezet*, *elgondolás*, *célkitűzések* stb. szóval, de a *terv* vagy az *elgondolás* vagy a *célkitűzés* nem mindig *programm*; vagy pl. a *lista* lehet *névsor*, *felsorolás*, *sor*, *névjegyzék*, vagy akár csak *jegyzék* is, de a *sor*, a *jegyzék* stb. nem lehet minden esetben *lista* is.

Végső következtetésünk tehát az, hogy az újságok nyelvében nagyon sok a főlösegesen használt idegen szó (a különböző szóknak 60%-a, az összes előfordulásoknak pedig 40%-a ilyennek tekinthető). Ezeknek kiküszöbölésére, mellő-

zésére kellene törekedni. Az újság ugyanis a nagy tömegeknek sok tekintetben vezetője és nevelője, éppen ezért az újságoknak elsőrendű kötelességük, hogy úgy írjanak, hogy a nyelvtisztaság és nyelvhelyesség szempontjából minden bírálatot kiállhassanak, s ne terjesszenek olvasóik között fölösleges idegen szókat vagy nyelvhelyességi hibákat (emezekről a Magyarosan VII. évfolyamában írtam.) Annál is fontosabb az újságok ilyen magyarosító munkája, mert ennek idővel meglesz az eredménye. Ha az újságolvasó *meccs* helyett mindig *mérkőzés*-ről, *búzaexport* helyett mindig *búza-kivitel*-ről olvas, ha szeme elé nyomtatásban sohasem kerül a *vagon* szó a *vasúti kocsi* helyett, akkor az ő szóhasználatából is kikopnak lassankint ezek az idegen szók. A magam tapasztalatából tudom, hogy gyermekkoromban még nagyon sok, németből átvett háztartási szót hallottam, s ma már ezekkel — azt mondhatnám — sohasem találkozom. Azzal, hogy az iskolában tanultak alapján igyekeztünk kiküszöbölni ezeket a köznyelvünkben igazán ok nélkül terpeszkedő idegen szókat, elértük azt, hogy 10—15 év alatt ezek a szók szinte egészen kivesztek a mi szóhasználatunkból. Bizonyára másoknak is vannak ilyen tapasztalataik. Éppen ezért az újságoknak, amelyek sok embernek szinte egyetlen szellemi táplálékai, sokkal gondosabban kellene mérlegelniök minden szavukat, mert jórészt rajtuk áll, hogy az idegen szók használata az elkerülhetetlen mértékre csökken-e.

Nemes Zoltán.

A nyelvművelés értelme.

Ha nem volnék a nyelvtisztaság híve, azt is írhattam volna: a purizmus problematikája avagy filozófiája. Azt szeretném ugyanis fölvetni, ami minden gondolkodó és cselekvő embernek első kérdése minden dologban: miért teszem, amit teszek?

A nyelvművelés és a nyelvtisztaság ellen, nem újkeletűek a vádak. Áttekinthetetlenül bőséges azoknak a cikkeknek, tanulmányoknak, röpiratoknak, könyveknek a száma, amelyek károsnak vagy legalább is fölöslegesnek mondták a nyelvtisztogatást és a nyelvművelést. Legutóbb meg e két régi vád mellett egy politikaival is meggyanúsították a nyelvhelyesség híveit: a fajvédő gondolat, az ellenforradalmi világnézet híveinek bélyegezték őket. (L. Msn. XIV.—XV, 38; XVI, 28.)

A nyelvművelők védekeztek is. Minduntalan hivatkoztak a régi közhelyekre: „Nyelvében él a nemzet!” „Veszélyben a magyar nyelv!” Ezzel köszöntött be annak idején a Magyarosan is (I. 1). Zolnai Gyula egy nagy tanulmányban bizonygatta a nyelvművelés szükségességét, nem elvi fejtegetésekkel, hanem társadalmi, irodalmi, tudományos stb. életünk számtalan magyartalanságának gombostűre szúrásával s fölmutatásával: íme, így be-

széltek ti!" Elvi megokolásért nem megy tovább ennél: „nyelvünk ilyen fejlődés következtében lassanként teljesen el fogja veszteni eredeti nemzeties jellegét“, s ez csak annak nem jelent semmit, „aki a nyelv eredetiségének eszméjével szemben teljesen közömbös“ (Msn. III, 75, 67). A Magyarosan első szerkesztője is ezzel adja végsőnek tetsző értelmét s magyarozatát a nyelvművelés fontosságának: „Minden nyelvnek van valami külön verete, vannak egyénítő vonásai, s ezeket értékeseknek és megóvandóknak tartjuk, épúgy, mint a nemzeti léleknek egyéb megnyilvánulásait“ (Msn. I, 37). A nyelvművelés legújabb védői is mint végső elvre erre a „nemzeties“ indító okra hivatkoznak. „A magyar nyelvet tekintem legnagyobb földi kincsemnek... Nyelvemben hazafias vagyok“ — írja Déry Tibor (I. Msn. XIV—XV, 39). Európai módra magyarul írni és gondolkozni — ez Ignótus Pál szerint a nyelvművelés jelentősége és célja (I. Msn. XVI, 29). „Legyen bennünk anyanyelvünk szelleme olyan erős, hogy kivessük magunkból azokat a fordulatokat, melyek gondolkodásunktól idegenek“ — írja Gombos László.²

Megvédtük tehát nyelvművelő munkánkat attól a vádtól, hogy a fasizmus hajtása; bizonyítottuk, hogy nem káros a nyelv gazdagságára.³ De nem tudtuk igazolni, hogy nem fölösleges-e. Alapvető tételnek, tovább nem igazolandó előzetes föltevésnek tartottuk, hogy nyelvünk nemzeti értéke csökken, ha nem műveljük, nem tisztogatjuk. Mihelyt ezt az alaptételt nem fogadjuk el bizonyítotttnak, vitássá válik a nyelvművelés értelme. Két kérdés adódik e tétel tagadásából vagy kétségbevonásából: a nemzeti jellegre kell-e (egyáltalán lehet-e) tudatosan törekedni; másrészt — még egy lépéssel tovább menve kérdésfeltevésünkben — van-e végső fokon önmagában értéke az úgynevezett nemzeti jellegnek?

*

Szükséges-e törekedni a nemzeti jellegre? Nem hagyhatjuk-e a kiválasztást és áthasonítást a magyarság alkatára? Hiszen van olyan felfogás, hogy a nemzeti szellem, a magyar alkat megbirkózik minden idegenséggel, mint ezer év óta megbirkózott; fölösleges gúzsba kötni, szabad fejlődését gátolni.

Igaz, hogy a magyar alkat a múltban ellátta föladatát, de kérdés, hogy jól látta-e el. A nyelvtörténet nem értékkel, csak tudomásul vesz; tudomásul vesz olyan nyelvi tényeket, amelyek nyilvánvalóan idegen hatások (idegen szavak, képek, szólásmódok stb.); s amelyek magyar megfelelőket szorítottak ki, pl. a *patak* a *séd*-et, a *borbély* a *nyírő*-t. Nem bizonyos tehát, hogy nem lett volna régebben is hasznos ilyesfajta tudatos nyelvművelő, nyelvvédő törekvés, amely ügyelt volna e szavakra. Nem tarthatjuk gazdagodásnak az átvett idegenszerűségeket sem (sza-

¹ Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására? (Msn. III, 65—75, 89—114, 129—150).

² Purizmus és világnézet (Magyar Nyelvőr 70:98).

³ Zolnai Gyula: Nyelvszegénnyitással jár-e a nyelvtisztaság elve? (Msn. XIV—XV, 8—12; XVI, 1—7).

vakat, mondatfűzést, képeket stb.). Mai értékelésünk is hibáztatja az ilyen helytelen irányú fejlődést, amelynek lehetősége éppúgy megvan, mint a jóé.

Soha olyan hatalmas veszély nem fenyegette nyelvünket, általában egész magyar műveltségünket, mint a mostani évtizedekben, amikor mohón kapkodunk minden után, ami idegen, bár nem győzzük magunkhoz hasonítani. Déry Tibor is megriad korunk rettentő szellemi zűrzavarától s e zűrzavar nyelvi tükröződésétől: példátlan az a henyeség, elképesztő gondatlanság, könynyelműség és felelőtlenység, amellyel bánnak a magyar nyelvvel. „Az idegen, elsősorban a német nyelv a szerkezetében kezdte ki nyelvünket“ — írja.⁴

Ma éppen az a helyzet — ebben különbözik a nyelvünket fenyegető veszély az eddigiektől, s ez teszi súlyosabbá a kérdést —, hogy nyelvünknek egész szerkezete van veszélyben, mint ahogy a nyelvben élő magyar lélek, magyar lelki alkat is veszélyben van. Tudvalevő, hogy az igazibb magyarságot a magyar népműveltség őrzi; ennek kutatói és művészei éppen arra törekszenek, hogy ebből a magyarnak egyedül megmaradt műveltségből fejlesszenek művészi fokon új magyar felsőbb műveltséget: zenét, nyelvet, képzőművészetet, táncot, színjátszást stb. A magyarság tragédiája épp abban van, hogy csak akkor fog ehhez hozzá, mikor már népműveltsége — egyébként természetesen és a társadalmi fejlődéssel szükségszerűen együttjárva — pusztul, s ez a pusztulás magával ránthatja azokat a műveltségelemeket is, amelyek a magyarság alkati jegyeinek bizonyultak. A mai változás gyors üteme az idegen hatások tömegét zúditja népünkre, amely eddig leghívebben őrizte magyarságát, főként nyelvét. Márpedig egy bizonyos fokon túl nagyobb megterhelést nem bír el a magyar lélek sem. Ha rá nő, befonja az idegenség, elvész benne a magyar lélek. Eddig a magyar szellemnek, a magyar nyelvnek határozott közösségi alkata volt; a hatásokat, idegen elemeket befogadta, a maga hagyományos rendszerébe illesztette, izlése szerint formálta, tehát gazdagodott vele. A mai bőséges külső hatás azonban már nem új stílust, nem gazdagodást jelent, hanem pusztulást: elpusztulhat a nyelv alkata, a magyar lélek, a nemzeti jelleg is. Az erős és bőséges külső hatás, mint a belül légüres dobozt a légnyomás, úgy roppanthatja össze a nemzeti alkatot; a sok idegenség fölfalhatja a magyarságot. A közösséglélektan is azt tartja, hogy az élmények, a szellemi környezetből eredő hatások megváltoztatják magát a lelki alkatot is. Két ok van e változás mai bekövetkezésétől való félelemre: a tevőleges ok a szokatlanul erős és sok külső hatás; a szenvedőleges az eddigi társadalmi állapot mai gyökeres megváltozása. Pótolni akarunk — szellemi, művelődési téren is — mindent, ez pedig szellemi téren a régi közösségi szellem, népi alkat, a magyar lélek pillanatnyi megbomlását, zűrzavarát, szervetlenségét jelenti. Belső erő és egység híján könnyen léket kap a magyar jelleg, s azon át rögtön bezúdul az idegenség. „Ez a belső, negatív ok — írja Tomori Viola — talán még lény-

⁴ L. Msn. XIV—XV, 39. A kiemelést én végeztem, mert ezt tartom a mai helyzet különleges és döntő tényének.

gesebb, mert a kívülről jövő hatásokkal szemben hiányzik a közösség egysége áthasonító ereje. Így nem beolvasztás, hanem lehető teljes utánzás lesz az eredmény".⁵

A művelődéskölcselet tehát igazolja azok aggodását, akik nyelvünk és műveltségünk mai helyzetét és látható alakulását figyelve elnemzetietlenedéstől félnek. Igen: veszélyben a magyar nyelv, veszélyben a magyar szellem!

*

Haladjunk tovább még egy lépéssel. Igen, tudomásul vesszük, hogy nyelvünk, műveltségünk elnemzetietlenedik, s ez visszahatva a magyar alkatra, azt megmástitja, megváltozik a magyar lélek és átalakulnak formái is. A kérdés ez: van-e a mai magyar jellegnek önmagában valami értéke; egyáltalán összehasonlíthatók-e és értékelhetők-e a népi alkatok? Mert ha nem, tudomásul vesszük a változást, és leszünk, amilyenekké „idő, sors, alkalom“, a történelem és a társadalom erői tesznek bennünket.

Itt kezdődik a nyelv művelés és világnézet közti összefüggés. Akinek végcélja a nemzetköziség olyan értelmű megvalósulása, hogy ez egynyelvű, egyműveltségű emberiséget jelentsen, az nyilván örülhet a nyelvek, kultúrák egymás jellegzetességeit elszíntelenítő kölcsönhatásának, sőt elő is segítheti ezt az átalakulást. Azt gondolom azonban, minden népegyezésnek hivatása az, hogy önmaga sajátosságait tökéletesre fejtsse ki: sajátos műveltséget teremtsen, amely számára az egyetlen lehetséges életforma, mások számára pedig új és változatos szín a magáé mellett.

A magyarságra nézve mai műveltsége, nyelve, zenéje, irodalma és a népműveltségben csírájában benne rejlő egyéb műveltségelemei olyan értékek, amelyeknek irányától való eltérés csak elsekélyesedést, elértéktelenedést jelenthet, amely belül népünk lelkének sivárabbá válását, kívül a népek versenyében való elmaradásunkat eredményezheti. Rajtunk áll, hogy zenénk, irodalmunk, tudományunk sajátos magyar értékein kívül nyelvünk eredetisége, ősi észjárása, évezredes hagyományainak tisztasága is megbecsülést szerezzen kis népünknek.

Nem közömbös tehát ránk nézve, hogy magyar marad-e a magyar vagy elidegenesedik. Az elidegenesedés elértéktelenedéssel jár, ellenben a magyar nép mai alkati tulajdonságaiban s a belőle született műveltségben, nyelvben, zenében stb. olyan értékek jelennek, amelyeket a magyar szellem munkásainak még ezután kell kidolgozni, tökéletesíteniök. Nyelvi téren helyesen mutatott rá a földadra Gombos László: „Szókincsünknek nagy nyeresége lett volna a nép szókincsének, kifejezésbeli gazdagságának alapos megismerése. A demokráciának feladata az igazi népi gondolat szem előtt tartásával végre a magyar nyelv teljességének megismerése. Akárhány esetben találhatunk új fogalmak jelölésére saját szókészletünkben is megfelelő kifejezést. Ha pedig erre mód nincs, meg kell elégednem idegennel, és ha majd a fogalom, melyre az idegen szót alkalmazom, mindinkább az enyém lesz, meg-

⁵ Tomori Viola: *A parasztság szemléletének alakulása*, Szeged, 1935. 107. l.

születik talán bennem a fogalom magyarnyelvű kifejezője is“ (Magyar Nyelvőr 70 : 87).

*

Két lépést tettünk a nyelvművelés értelmének keresésében. Megpróbáltuk megokolni az eddig bizonyítatlanul elfogadott tételt, hogy a nyelvi idegenszerűségek elidegenesítik műveltségünket, megváltoztatják észjárásunkat, magyar alkatunkat. Ez a megmáslás pedig magyarságunknak ma; de különösen lehető értékeiből való kiforgatásunkat, műveltségünk, nyelvünk, lelkünk elsekélyesedését, elértéktelenedését, elsivárosodását jelenti.

A nyelvművelés tehát nyelvünk, műveltségünk, egész magyarságunk egyik legégetőbb és legkorszerűbb föladata. Péter László.

Az elfelejtett h a n e m.

A legutóbbi időben úton-útfélen hallunk, olvasunk ilyenféle mondatokat: „Ez nem joga, *de* kötelessége...“ — „Nemesak jó barátaink, *de* ellenségeink is tudják meg.“ — „A nevelő ráhatás is nemesak lehetséges, *de* szükséges is.“

Mindezekben az ellentétes mondatokban nyelvérzékem a *de* helyett *hanem*-et kíván. Még élénken visszacseng fülembé felejthetetlen emlékü tanárom nyelvtani útmutatása: „Állító mondat után *de*, tagadó mondat után *hanem*.“

Igy van-e hát vajjon csakugyan, s miért ment egyszerre feledésbe nyelvünknek ez a változatosságot jelentő, finom árnyalatú megkülönböztetése? Lássunk tisztán ebben a kérdésben.

Czuczor—Fogarasi szótára nem ad határozott útbaigazítást. Példái ezek: Magyarország útjai ugyan nem igen jók, *hanem* borai finomak. Nem írt, *hanem* szóval izent. Ne beszélj, *hanem* láss dolgozhoz. Menj el, *hanem* meghagyom, hogy holnap honn légy.

Ha utolsó példamondata ott nem volna, bátran hivatkozhatnék rá, mint főnnebbi tétellem igazolására. Így azonban csak újabb kétséget támaszt. Az adott példákból látható — mondja magyarázatában —, hogy *de* kötőszóval fölcserélhető.

Szinnyei szerint az olyan mondatokban, amelyek közül „az egyik tagadó vagy tilt valamit, a másik pedig valamit állít vagy parancsol helyette, a kötőszó rendszeren *hanem*“ (Rendszeres magyar nyelvtan 1885; 185. l.). Példái: Nem a békés rokon, *hanem* ellenség járt téres pusztákon (Arany). Szívünk üdvösségét soha az el nem ért cél, *hanem* fényes jövőnk képzelése adja (Tóth K.). Ne csak tudd a jót, *hanem* tedd is (közmondás). — Megemlíti, hogy a *hanem* kötőszó nemesak ellenmondó mondatokat kapcsolhat össze, *hanem* sokszor *de* helyett is használható. pl.: Most semmi nyoma ott az életnek, a hely pusztá, *hanem* akkor magas ház állott rajta (Jókai). Első ágyúszóra felüté az orrát, *hanem* meg se kukkant (Arany). Oly szomorú már most, *hanem* mégis büszke (Arany).

Érdekes megkülönböztetést tesz a *de* és a *hanem* között Simonyi (A magyar nyelv 1905; 475. l.). „A *hanem* kötőszó — úgy-

mond — egy tagadás és egy állítás közötti teljes ellentétet fejez ki: a föld nem áll, *hanem* forog. A *de* kötőszó csak megszorítást, az első gondolatnak vagy a belőle vonható következtetésnek korlátozását jelenti: A föld forog, *de* forgását nem érezzük.“ Ezt a különbséget Simonyi a mai (értsd: a századforduló körüli) nyelv-szokás szerint állapítja meg.

Mindez nem derít fényt kérdésünkre. Kiváló íróink eddig idézett sorai sem igazítanak el. Újabb nyelv-művészeinkhez vagy a népnyelvhez fordulhatnánk még. Íme egy-két példa: A gondolat nemcsak méltó kifejezését találja meg, *hanem* hangját, dallamát is (Gyulai Pál, Vörösmarty életrajza IV.). A nyelvújításban szerinte nem azt kell elsősorban hibáztatni, hogy hibásan képzett szavakat alkotott..., *hanem* azt, hogy idegen mondatfűzést próbált a magyarba csempészni (Riedl Frigyes, Arany János VIII.). Ez a jellemzés más, mint az előbbi; nemcsak az értékelés, *hanem* a hangja is más (Kosztolányi Dezső, A magyar nyelv helye a földgolyón). Egyszerűsége nem csupán egészséges ösztön, *hanem* elv is... (Horváth János, Petőfi Sándor). Nem a rózsza szúr meg, *hanem* a tövise (közmondás). A népdalban: Nem az ám az ember, kinek hat ökre van, *Hanem* az az ember, kinek hat fia van. A bibliában: Nemesak kenyérrel él az ember, *hanem* Isten igéjével is.

Ezek és a hasonló példák — úgy látszik — megerősítik fönnebbi feltevésemet a *de* és a *hanem* megkülönböztetésére nézve. Ámde a gondosan ápolgatott elméletet egyszerre romba dönti legnagyobb nyelv-művészünknek, Arany Jánosnak ez az önéletrajzi mondata: „Úgy, hogy mire iskolába adtak..., már nemesak tökéletesen olvastam, *de* némi olvasottsággal is bírtam.“

A Toldi Szerelmének ismeretes soraiban (Ó, ha — nem a hírért, nem a dicsőségért, Nem hogy a világnak üssek vele cégért, *De* hogy a dallásban lelkem átfijjodnék — Ó, ha még egy olyat énekelni tudnék!) vagy Arany fönnebb idézett verssorában (Első ágyúszóra felüté az orrát, *hanem* meg se kukkant) még lehetne hivatkozni a vers és a szótagszám kötöttségére. De Arany prózájában semmiképen sem képzelhető el a *de* kötőszónak csupán pongyolaságból származó helytelen használata.

Az eddigi vizsgálódások alapján tehát be kell érniünk azzal a szerény eredménnyel, amelyet már Czuczor—Fogarasi megállapított: a *hanem* felcserélhető a *de* kötőszóval. Mindenesetre hozzátehetjük, hogy a nyelvhasználat a két azonos értékű és jellegű kötőszót finom árnyalati megkülönböztetésre is felhasználta, amikor a *de* kötőszót elsősorban állító, a *hanem*-et főleg tagadó mondatokban alkalmazta. Hogy ez a gyakorlati, megosztásos jelenség nem vált általános és erős törvénnyé, azt nyilván egyes nyelv-járáásaink eltérő, ilyen megkülönböztetést nem ismerő szóhasználatá s talán a beszéd ritmikája, akusztikai hatása vagy más tényező akadályozta meg.

Semmiestre sem lehet azonban helyes a mai, divatosá váló nyelvhasználat, amely a *hanem* teljes mellőzésével minden ellentétes mondatban *de* kötőszót alkalmaz (v. ö. az 1947-ben megjelent

folyóiratokat, pl. Válasz 566. l., Magyarok 374. l., Diárium 51. l., a rádió hírszolgálati szövegét vagy más előadásait, napilapokat stb.).

A *hanem* kötőszó teljes elhagyása nemcsak helytelen lenne, hanem nyelvünket is szegényebbé és színtelenebbé tenné.

Benkő László.

Egyszeriben fény derül a zavarosnak látszó kérdésre, ha az ember elolvassa Klemm Antal Magyar történeti mondattanának idevágó két pontját (a 310-ikat és a 318-ikat). Ott röviden össze van foglalva, hogyan változott nyelvünk életében a *de* és a *hanem* használata. Erre a nyelvtörténeti vizsgálódásra azonban most ne térjünk ki, mert fölöslegesen bonyolítaná a kérdést. Aki ma helyesen akarja használni a szóban forgó két kötőszót, azt úgyis a mai nyelvszokás érdekli elsősorban. Erre pedig azt a nagyon egyszerű gyakorlati útmutatást lehet adni, hogy mai irodalmi nyelvünkben és köznyelvünkben a *de* akkor van helyén, ha az *azonban* is beleillik helyette a mondatba. E szerint az idézett iskolai szabály egy kis módosításra szorul: tagadó mondat után is lehet *de*, hiszen *azonban* is lehet. Mindnyájan érezzük a különbséget e kétféle mondatkapcsolás között: 1. *Nem* írt, *de* üzent. 2. *Nem* írt, *hanem* üzent. Az első azt jelenti, hogy *nem* írt ugyan, *de* üzenettel mégis hírt adott magáról; a második mondatfűzés pedig azt fejezi ki, hogy *nem* írással adott hírt magáról, *hanem* üzenettel. Együtt is lehet a mondatban mind a két kötőszó: Kettőt kértem, *de nem* annyit adott, *hanem* hármat. *Nem* angyalok, *de nem* is ördögök, *hanem* emberek.

Arany János is elmélkedett mondattanunknak erről a kérdéséről Visszatekintés c. cikkében. Azt fejtegette, hogy „az ép szerkezet legtöbb esetben“ ez: *nem—hanem, nemcsak—hanem (is)*. Megrótta, hogy sokan csaknem mindig *de* kötőszót írnak a *hanem* helyett, és szigorú önbírálattal hozzátette: „magam sem vagyok talán tiszta e büntől“. Ő is esztétikai okokkal magyarázta a *hanem* kerülését, mert egyrészt a *de* rövidebb, másrészt a *nem* sűrű ismétlődése rosszul is hangzik efféle mondatokban: *Nemcsak* hogy *nem* láttam, *hanem* még *nem* is hallottam. Egy esetben megengedhetőnek tartotta a *hanem* helyett a *de* használatát is, ha t. i. az ellentétet nagyobb nyomatékkal akarjuk kiemelni, mert ilyenkor a nép nyelvében is előfordul a *de*. A nép is mondja: *Nemcsak* láttam (dinnyét), *de* ettem is. Ha azonban nincs ilyen erős nyomatékú ellentét, akkor hibának tekintette a *de* használatát. Ki is javította pl. ezt a mondatot: A közreműködő törekvés *nem* a múlté, *de* a jövőé (Magyar Nyelvőr XXVII, 504).

A népies nyelvszokás követése az is, hogy olykor a *hanem* kötőszót használják a *de* helyett, tehát *azonban* jelentéssel. Ilyenek Szinnyeinek Jókaiából és Aranyból idézett példái, továbbá Czuczor—Fogarasi példamondatai közül nemcsak az utolsó, hanem az első is. Ennélfogva a mai köznyelvi és irodalmi nyelvszokás szerint mind a kettőt így kellene mondani: Magyarország utai ugyan *nem* igen jók, *de* borai finomak. Menj el, *de* meghagyom, hogy holnap itthon légy.

Nagy J. Béla.

SZÉLJEGYZETEK.

A pénzügyőrség nyelve.

A Pénzügyőrség Országos Egyesületének ügyvezető alelnöke megküldötte szerkesztőségünknek a Pénzügyőrségi Közlöny 1947. április 1-i számát, amelyben Kánya Sándor *Jó magyarsággal* című cikke a hivatalos ügyiratok nyelvével foglalkozik. A beküldő hangsúlyozza, hogy a pénzügyőri ügykezelés hivatalos nyelve különösen javításra, magyarításra szorul, mert sok, évtizedes magyartalanság rögződött meg benne és öröklődik tovább. A cikk írója néhány jellegzetes és kirívó hibát szemel ki, s helyettük jó magyar kifejezéseket igyekszik ajánlani. ha nem is mindig sikerrel. A beküldő megkérte szerkesztőségünket, bíráljuk meg ezeket az ajánlott új kifejezéseket, és mondjunk véleményt róluk, alkalmazhatják-e őket az ügyiratokban. Mivel a kérdés általános érdekű, nem a szerkesztői üzenetekben, hanem külön cikkben foglalkozunk vele.

A cikkíró először „a tényleírás szerkesztésénél” (magyarosan: szerkesztésében) előforduló hibákat veszi sorra.

„Gyanúsított *ellen* a ... 113. § *alapján* büntetendő ... kihágás miatt *jelen* tényleírást *felvettük*.” A cikkíró így helyesbít: „A pénzügyőrség senki *ellen* nem dolgozik; a tényleírást a jövedéki *büntető* eljárás megindítása *végett* *elkészíti*, nem pedig *felveszi*.” Ez helyes; fűzzük még hozzá, hogy a gyanúsított nyilván határozott személy, a szó elé tehát határozott névelőt kell tennünk. A hibáztatott mondat ennél fogva helyesen: *A gyanúsított ügyében ... ezt a tényleírást elkészítettük.*

Kevésbé értünk egyet azzal a megjegyzéssel, hogy ha valamely cselekmény egy „tiltó §-al [helyesen: §-sal v. §-szal, a szerint, hogy *paragrafus*-t olvasunk-e vagy *szakasz*-t] összeütközésbe kerül [még helyesebb: §-ba ütközik], a kihágás nem valamely § *alapján*, hanem legfeljebb valamely § *szerint* büntetendő.” Tulajdonképpen két dologról van itt szó: valamely cselekmény a törvény, rendelet vagy szabály valamelyik §-a *alapján* „minősül” pl. kihágásnak. s egy másik (büntető) § *szerint* szabják ki a büntetést.

Helytelen „a tulajdonomat *képező*” kifejezés. A cikkíró megjegyzi, hogy a magyarban pl. szokat képezünk, „de semmiesetre sem képezünk tulajdont, még ha az a *kihágás tárgya* is” (még círább: *kihágás tárgyát képezi*). Írjuk helyette pl.: *a birtokában, tulajdonában levő, volt* dohány stb.

A vizsgálat *keresztülvezetésével* megbíznak valakit, de nem mondják meg, hogy „*min* vezesse keresztül”. Egyébként az utóbbi kifejezés is gyakori az ügyiratok intézésében. Magyarul azt jelenti, hogy pl. egy végzést vagy határozatot, döntést *rárírnak, feljegyeznek* az ügyiratra. A vizsgálatot azonban inkább *tartsuk, végezzük* vagy *folytassuk le*, mint *teljesítsük*, ahogy a cikkíró ajánlja. *Teljesíteni, végrehajtani* inkább a parancsot szokták.

A cikkíró egy felettesére hivatkozik, aki az ügyiratokat „fogatosította”, azután *felterjesztette*. A *fogatosság* nyilván azt jelenti, hogy *elintézte* az ügyet, a rendelkezést *végrehajtotta, telje-*

sította. A *felterjeszt* szó használatát nem tudnók hibáztatni csak azért, mert a cikkíró szerint a *terjeszt* szó jelentese: „többeknek tudomására hoz valamit“. Ez az értelmezés hiányos; az alapjelentés térbeli tágulást fejez ki, s ezt az igeikötők módosítják: *kiterjeszti* működését, *kiterjeszti* karját, azaz *kitárja*. Ahogy mondhatom ezt: *feltárja* gondolatait, érzelmeit valaki előtt, éppúgy helyes ez is: *elébe terjeszti* (azaz *tárja*) az ügyet. Ha pedig nagyobbbrangú hivatalos személy vagy felettes hatóság elé terjesztjük az ügyiratot, természetesen járul ehhez a „felfelé“ irányulás szemlélete. Ha tehát bizonyos tiszteletet akarunk kifejezésünkbe olvasztani, nyugodtan használhatjuk a *felterjeszt* igét, bár legtöbbször megteszi az egyszerű *elküld* vagy *felküld* is, de nem azért, mert egyetlen ügyiratot egy személyhez vagy hatósághoz továbbítunk!

A vizsgálat, elszámolás, nyomozás *megejtése* nem hiba, mert a vizsgálat, elszámolás, nyomozás csakugyan *megesik*, megtörténik. Ha *(le)folytathatjuk* őket, mert valóban *(le)folyznak*, akkor *megejtésük* ellen sem tehetünk kifogást.

„A vizsgálat során a tényleírásba *lefektetett* vád *beigazolást nyer*“ mondatot a cikkíró így magyarázza meg: „A vizsgálat *folyamán* (mert folyamata van, nem sora) a tényleírásba [helyesen: tényleírásban] *leírt* vád *bebizonyosodik*.“ A vádakat ugyanis *bizonyítani* szokás, mondja a cikkíró. A *szó* során kifogásolása nincs megokolva. A kifejezés jó, szemléletes, magyaros, mint ez a szólás is: Nagy sora van annak! Mondhatjuk azonban azt is, hogy a tényleírásban vagy a jegyzőkönyvben *emelt* vád *igazolódott* (be igeikötő nélkül!).

„A *felvett* jegyzőkönyv *kapcsán* keletkezett iratok...“ kifejezést, amelyet a cikkíró egyszerűen elhagyandónak vél, így lehetne mondani: a jegyzőkönyv mellékletei vagy: a jegyzőkönyvvel kapcsolatos iratok...

Igen helyes a *rendelet* szó téves használatára vonatkozó megjegyzés (a P. M. ...sz. *rendeletére*, *rendeletével*). „A *rendelet* szó a jogalkotó szabályrendeletek számára fenntartott jogi műszó“, amely a köztudatban jogi szempontból szabályozást jelent. Az egyes konkrét ügyekre vonatkozóan intézkedésről, rendelkezésről, végzésről és határozatról beszélhetünk. Felettes hatóságainktól nem *rendeletet*, hanem *rendelkezést* kapunk. A *rendelet* szó helyett használhatjuk még az *utasítás* megjelölést is.

Az ügyintézés gyakran magán az ügyiraton történik. Ilyenkor az *eredetben* megküldött iratról beszél a hivatalos nyelv. Helyesebb így: az *eredetiben* (*eredeti példányban*) megküldött ügyirat... Az ügyirat *eredeti példányára* feljegyzett határozat...

Helyesen mutat rá a cikkíró, hogy a *belül* helyhatározó névutó (pl. a város falain *belül*) nem használható időhatározós kifejezésben: 15 napon *belül*. Helyesen: 15 nap (*leforgása*) *alatt*; ha 15 nap *eltelte* előtt nem fellebbez...

Az ismertetett cikk végül a pénzügyőrségi rangfokozatokra ajánl egyszerű és észszerűbb rövidítéseket, általában az első és az utolsó betű felhasználásával. Ezeket is lehetne még egyszerűsíteni, de úgy véljük, inkább magának a bonyolult ranglétrának fokait és elnevezéseit kellene összevonni és egyszerűsíteni. (Ez magának

a pénzügyörtségnek a felfogása is, amint a lapnak egy másik cikkéből [*Ranginfláció*] kiviláglik.)

A cikk találmára összeválogatott példái is mutatják, hogy akárhová nyúlunk a hivatalos nyelvben, mindenütt hemzsegek még ma is a régi és újabb hibák, javítanivalók. Kérjük tehát olvasóinkat és munkatársainkat, tartsák napirenden ezt az igen fontos kérdést, és megfigyeléseiket, problémáikat írják meg szerkesztőségünknek.

Kovalovszky Miklós.

A határozott névelő elhagyása ellen.

Amikor az *egy* határozatlan névelő németes, felesleges használata ellen általános nyelvhelyességi hadjárat indult, sokan az ellenkező, talán még rosszabb végletbe estek: tájékozatlanságból, nyelvérzékük hiányossága miatt, túlzott óvatosságból vagy a hiba elkövetésétől való féltükben a botlás elkerülésére a leggyökeresebb módot választották: egyáltalában nem használták az *egy* névelőt, olykor még az *egy* számnevet sem. Így — véleményük szerint — biztosak voltak abban, hogy nem követnek el hibát, holott ezzel csak cseberből vederbe estek. Ennek a nyelvszokásban hamar meggyökerező tévedésnek eloszlására valóságos ellenhadjáratot kellett indítani a nyelvtudósoknak, nyelvhelyességi íróknak és az iskolának, hogy visszaédesgessék mondatainkba az *egy*-et.

Most hasonló ragályos sorvadás jeleit mutatja a határozott névelő. A hangsúlytalan *a* és *az* szócska szinte még az *egy*-nél is jelentéktelenebbnek, elhanyagolhatónak tűnik fel, a modern élet sok egyszerűsítő törekvése ezeknek elhagyásával kezdi a rövidítést. Sokan pedig éppúgy nem tudják szerepüket, mint az *egy* használatát.

A határozott névelő, mint neve is jelzi, már ismert, meghatározott fogalmak neve (főnév) előtt használatos, vagy a fajt mint általános érvényű fogalmat jelöli. Pl.: Elolvastad már *a* könyvet? (előzőleg volt már róla szó). Voltunk *az* erdőben (egy meghatározott, ismert erdőben). *Az* ember ostoba (általában). Bár a múltban és a jelenben egyaránt sok ingadozást és kivételt találunk, a határozott névelő használatának szabályai általában ebbe a három pontba foglalhatók bele.

Nem célunk most a részletekbe merülni, csak a kirívó hibákra akarunk rámutatni egy olvasónk, dr. Simon Gyula közlése alapján, aki a hiányos névelőhasználat következő jellemző példáit gyűjtötte össze és küldötte be hozzánk (zárójelben kiteszük a hiányzó határozott névelőt):

1. Fizetendő (*a*) számla keltétől számított 8 napon belül (egy vidéki téglagyár bélyegzőjének szövege). — (*A*) kiadmány hitelül (a Központi Vámigazgatóság kiadmányán). — (*Az*) 1947. év első negyedében közzétett miniszteri rendeletek számjegyzéke (Magyar Közlöny). Ez után a következő címek olvashatók: (*A*) Miniszterelnökség részéről. (*A*) Belügyminisztérium részéről. De helyesen is: *Az* Építési és Közmunkaügyi Minisztérium részéről. *A* Földművelésügyi Minisztérium részéről. — (*A*) Nemzeti Parasztpárt Országos Központja (az Andrassy-úti pártközpont felirata). — (*A*) Somogyi

Béla Pedagógiai Társaság kiadása (dr. Rózsa Ignác *Brunhuber tanár úr* c. művének címlapján. Budapest, 1946). — (*A*) Magyar Posta Rádiótanácsadó Irodája (a főposta mellett lévő iroda táblájának felirata). — (*A*) XII. Kerület Elöljárója (iktatási bélyegző szövege). — (*A*) Kunfi Gárda könyvei (a Szociáldemokrata Párt kiadása). — (*A*) Budai Hegyek részletes kalauza (Vigyázó János könyve. Budapest, 1934, a Turistaság és Alpinizmus kiadása).

Ugyanígy nem maradhat el a névelő ebben sem: *A* szerző kiadása.

A felsorolt példákban mind birtokcsjelzős kapcsolatokat találunk. Ezeket a birtokost kifejező szavakat magukban véve: címként, puszta megnevezésben, felsorolásban névelő nélkül írjuk ugyan (Számbla, 1947. év, Miniszterelnökség, Magyar Posta, XII. kerület stb.), de az idézett birtokos szerkezetekben a nyelvszokás határozott névelőt tesz eléjük.

2. (*Az*) elnök kedden és szombaton 11—1 fogad (a Magyar Nemzeti Bank lépcsőházi ajtaján). (*Az*) elnök az ülést megnyitja (a legtöbb egyesületi jegyzőkönyvben). Szükséges a határozott névelő kitétele a következő esetekben is: *A* bíráló megjegyzi... *Az* előadó kifejti... *A* vádlott bevallja... *A* védő előadja... *A* szónok válaszol... Ezekben az esetekben ugyanis egy határozott személyről van szó.

(*A*) romok közt veszélyes járni. (Figyelmeztető tábla felirata egy romházon. Az intés azonban nem általános érvényű; nem jelenti például azt, hogy a margitszigeti romok közt is veszély fenyegeti a sétálót.)

3. (*A*) forgalmi adót külön számítjuk fel (egy Deák Ferenc-utcai cipőüzlet kirakatából). (*A*) leveleket elviszik... (Egy gyermekek számára készült játék-postaszekrény felirata. A budapesti utcai postaládák felirata helyes.)

A két példamondatban a névelő elhagyása kétszeresen is helytelen, mert az igei állítmány tárgyas ragozása, ez pedig határozott, tehát névelős tárgyat tételez fel. Névelőtlen, határozatlan tárgy alanyi ragozást kíván, ilyenkor a mondat értelme általános: Forgalmi adót külön számítunk fel. Leveleket elvisznek...

4. (*A*) mi boltunk (egy Bartók Béla-úti üzlet cégtáblája). (*A*) mi jelünk... (a Weiss Manfréd gyár levélpapírján). Ha személyes névmás a birtokcsjelző, ma kitesszük a névelőt, de a megszólításban ma is e nélkül mondjuk: Mi Atyánk! A visszaható névmás előtt a régi nyelvben gyakran nem volt névelő ilyenkor, ma inkább van: Magam útját járom. *A* magam útját járom.

Felkérjük olvasóinkat, küldjenek be hasonló példagyűjteményt a mindennapi nyelvhasználatra vonatkozó megfigyeléseikből, akár feldolgozva, akár adatközlésként, hogy azok alapján megbeszélhessük a névelő használatának többi, itt sorra nem vett esetét is.

K. M.

V a k u d v a r.

Ez a jellegzetesen nagyvárosi fogalom ismeretes fővárosunkban is, de egységes magyar neve nem alakult még ki. Mindenki ismeri az egymás mellé épült bérházak tűzfalának ezt a bemélye-

dését. Kezdetben a tűzfal felől kapja a világosságot, majd, ha utóbb melléje épül egy újabb bérház, csak felülről, mintegy kürtön keresztül jut némi fényhez. A mellékhelyiségek ablakai nyílnak erre a nagyon szűk „udvarra“.

Német neve *Lichthof*. A pestiek általában így hívják, bár talán még általánosabb a népetimológias *likhóf* alak. Valóban több köze van a lyukhoz, mint a fényhez. A német szó fordításaként itt-ott találkozunk a *világító udvar* vagy *világosságudvar* elnevezéssel is. Babits A világosság udvara c. költeményében meg is énekelte: ...s nevezték német szóval, mely be sem megy | versembe: Világosság udvarának. | Lucus a non lucendo ——— mert valóban | a világosság nem hatott ide, | s mélyét nem érte soha napsugár, | csakoly kevéssé, mint a kutak mélyét...

A *világító udvar* vagy a *világosságudvar* nem valami szerencsés magyarítás, mert egyrészt hosszú, másrészt pedig túlságosan szolgál fordítás. Egyik sem felel meg a magyar észjárásnak. Nem is tudtak elterjedni, noha az első változatot megtaláljuk szótáraink egy részében (Savaugeot, Kelemen, Kelemen—Thienemann, Pávó Elemér szótárában és Pintér Nyelvvédő könyvében). Az egyszerűbb és találhatóbb *vakudvar* is megvan az említett szótárakban, Pávó és Pintér pedig ajánlja az ugyancsak találó *légudvar* elnevezést is. Ezekben is kísért még a német *Hof* fordítása, pedig ez a térség nem nagyon hasonlít semmiféle udvarhoz, inkább emlékeztet valami kútra, lyukra vagy kürtőre. Ezért a következő szavak közül ajánlok egyet a fogalom elnevezésére: *fénylyuk*, *léglyuk*; *fénykút*, *légkút*; *fénykürtő*, *légkürtő*; *lyukudvar*. Ha azonban a *vakudvar* vagy a *légudvar* terjed el, az is csak nyeresége lehet nyelvünknek.

Kálmán Béla.

Bonyolódik a lebonyolítás.

Az igekötővel nem lehet tréfálni. Néha csak egy árnyalatnyit változtat a szó értelmén, ha elhagyjuk előle; ez azonban gyakran olyan árnyalat, melyet más nyelvek nem is tudnak kifejezni, vagy egészen más eszközökkel érzékeltetnek. Éppen ezért más anyanyelvű vagy jobbára idegen nyelveken olvasó, beszélő és író szakembereink magyar szövegeiben nem ritka az igekötők hibás használata. Pedig a jelentésváltozás néha éppen nem árnyalatnyi. A Magyar Külkereskedelem 1947. november 1-i számában találunk egy feledhetetlen humorú példát erre: „...Az átszervezés közben természetesen igen nagy gondot fordítunk arra, hogy külkereskedelmünket a legkitűnőbb, nagy gyakorlattal bíró szakemberek nem bürokratikus, hanem a közösség érdekét szolgáló kommerciális szellemben *bonyolítsák*.“

A folyóirat rá következő, november 15-i számában a legelső lapon egy másik szerző három ízben is használja a *bonyolítás-t lebonyolítás* értelmében. A szöveg itt is éppen olyan tréfás, mint amott, de az ember nevetethetnékjét nagyon apasztja az a fölfedezés, hogy nem sajtóhibáról és nem egyéni szóhasználatról van szó.

Gébics.

Kivégezték, de ma is él.

Pais Dezső nemrég róttá meg a napilapok nyelvének azt a jelentéstorzítását, amelyből kiderül, hogy a *meggyilkolt* tovább él, az *agyonvert* embert csak *megverték*, s akit *agyonlőttek*, azt is csak *meglőtték*. (Msn. XIV—XV, 31—32).

Most olvastam egy napilapunk karácsonyi számában egy ilyen című újságírói beszélgetést: „Karácsonyi beszélgetés három emberrel, akiket 1944 szent estéjén végeztek ki...“ A tudósításból kiderül, hogy egyiküket fölakasztották ugyan, de a kötelet tartó csavar kihullott, a kivégzendő egyén leesett a földre és megmenekült, mert a részeg hóhérok abbahagyták a kivégzést. A másik két ember hasonlóképen az utolsó pillanatban szabadult meg véletlenül a haláltól, mert a fegyver nem sült el.

Elismerem, hogy az újságírónak érdekes címeket kell készítenie, de ezt mégis túlzásnak vélem. A kivégzés valójában nem történt meg, tehát a kivégzésnek csak a kísérletéről lehet beszélni. Így lett volna helyes a mondat: „... akiket 1944 szent estéjén *akartak* kivégezni“. Ne torzítsuk el szavaink közkeletű és helyes értelmét!

P. L.

Egy hirdetés „sajtóhibái“.

Napi elfoglaltságunk legüditőbb mozzanata, a villamosra várás közben szemünkbe ötlük egy színházi hirdetés végén ez a mondat: „A bérletdíjak harmadik részlete november 5-ig fizetendő a postahivatalnál.“

Megsíválom a fejem: „Ejnye, ennek a milliós városnak csak *egy* postahivatala van?“ Azután nem a hivatalban kell a bérletdíjat fizetni, hanem — valószínűleg — a hivatal előtt, a „hivatalnál“ talán kitesznek egy asztalt, és a város forgatagában, az őszi eső paskolása közben szedik a bérletdíjat „a postahivatalnál“? Vagyis a fizetési felhívás nem lenne helyesebb így: „A bérletdíjak (vagy bérleti díjak) harmadik részlete november 5-ig fizetendő a postahivatalokban“?

Batizi László.

LAPSZEMLE.

Haladás. 1946. júl. 4. Ignotus Pál: *Miért szép?* — A cikk tárgya Toldi Szerelme egyik szakának¹ stíluselemzése. A mondatrövidítéssel kapcsolatban ezt írja a szerző: „A kettőspont kitűnő intézmény a maga helyén — nemcsak felsorolás vagy idézet előtt —, de azokat, akik a *hogy*-ok helyettesítésére derűre-borúra, kettőspontokkal szórják tele körmondataikat, arra kellene oktatni, hogy a világért se ügyeljenek stílusukra, mert minden igyekezetükkel csak tovább rontják.“ Még kínosabb a rokonértelmű szók erőszakolt használata. »Az olasz kormány a talján néphez fordult« — idézi a cikkíró. A példa „nemcsak attól esetlen, hogy a különben

kedves »talján« szó kéri a politikai hírközlő szövegből, hanem mert először minden olvasó agyában azt a képzetet kelti, hogy az olasz és a talján két külön nép.“

1946. nov. 28. Ignótus Pál: *Címek és rangok.* — Az író a címkórságról és az ellene folyó hadjáratról mondja el a gondolatait. Bár szükségesnek tartja a címek és rangok eltörlését, úgy véli, hogy „meglehetősen hiú igyekezet volna büntetőjogi szankciókkal kísérlni meg a bennük foglalt érintkezési formák száműzését“, s a régieket egy újfajta, tehát szükségyszerűen mondva csinálnak ható illemkódexszel helyettesíteni, „a helyett, hogy lejáratnók őket, s a társadalmat rávezetnők, hogy maga dolgozza ki az udvariasságnak a mai életformákhoz és társadalmi berendezkedéshez leginkább illő szabványait“.

1946. dec. 25. Vér Andor: *Argentín levél a magyar nyelvről.* — A lap délamerikai munkatársa érdekes vallomást tesz a messze idegenbe szakadt magyar ember nyelvi öntudatáról. Az argentinai magyarok „túlnyomó többsége valami egészen furcsa, ízetlen... ocsú-nyelvet használ. A spanyol igét magyarul ragozzák, a főnévhez is odabiggyesztenek egy ragot, s például azt, hogy »megnyomtam a csengőt«, így mondják: »töcáltam a timbrét«. A magyar itt nem őrizheti meg tisztán a nyelvét. Kivételek persze akadnak, de a többség nem tud ellenállni a spanyol nyelv áradatának, amely kifogyhatatlanul harsog és zuhog felé. Néha bizony magamon is észlelek gyanús tüneteket, ilyenkor aztán Károlí Gáspárhoz és Adyhoz menegülök, az ő szavuk mindig zsongító ír a kezdődő »spanyolbetegség«-re. De én is, mint mindenki, csak abból gazdálkodtam, amit magammal hoztam. Az élő nyelv szüntelenül fejlődik, gazdagszik, s ebből a soha meg nem szakadó folyamatból én kirekedtem, amikor búcsút vettem Magyarországtól... A nagy változás... bizonyosan termékenyítőleg hatott nyelvünkre is... Kellett foganniok új szavaknak a zsekér vagy a munkás ajkán. S persze a költők ajkán is, elsősorban... Nagyon is kíváncsi vagyok arra, amivel önkénytelenül gazdagodott a nyelv.“

Hírlap. 1946. dec. 24. Pogány Béla: *A morgás jogán.* — „Az ipszilón és társai kimaradtak a címek és rangok vitájából. Ők is meglehetősen szerepet játszottak a közéletben, és sok helyesírási vitára adtak alkalmat. A magyar demokráciának a maga hamupipókeségében nem ártana, ha az ipszilónokat egyszerű í-re szelídítene. Milyen egyszerű lenne, ha a Batthyány-k simán Battyán[y]li-ra egyszerűsödnének, amit mindenki le tud írni és ki tud mondani.“

Népszava. 1946. jún. 12. Gy. Gömöri Jenő: *Milyen legyen az új pénz?* — Új pénzünknek, a forintnak főkövetelménye az, hogy értékálló legyen. A cikkíró ezt a szót nem tartja helyesnek. „Tudok vizálló csizmáról, amelyik nem ereszti be a vizet, mert állja, ellenáll a víz behatoló erejének, ezért vizhatlan-nak is mondják. Hallottam tűzálló páncélszekrényről. Hallottam erődítményről, amely állta az ostromot, hadról is, amely állta a harcot. De miféle pénz állja az értéket?“ Az új pénz tehát ne legyen értékálló, hanem értéktartó, vagyis olyan, amely megtartja az értékét. (Az értékálló

a *werbeständig* németes fordítása Magyarán: *állandó értékű v. tartós értékű.* — *A szerk.*)

Szabad Szó. 1946. aug. 4. Bresztovszky Ede: *Rendet a rendeletekben!* — A cikk a magyar hivatalos nyelv körmönfont, gyötrelmes nehézkességét, sőt gyakran értelmetlenségét panaszolja, és példaképnek idézi a svájci hivatalos lapok egyszerű, világos, érthető stílusát. „A demokratikus Magyarország újjárendeződését szolgáló rendeletek legtöbbször — őszinte tisztelet a kevés kivételnek — olyan, mintha a Bach-korszak idegen lelkű beamterei szövegezték volna. Szinte kérkednek azzal, hogy csak a bennfentesek számára készültek. Mit szóljon hát a mesterkéletlen szavú, tiszta ítéletű paraszt, ha elébe meredeznek ezek a se végük, se hosszuk szöszövevények, ezek a barokk és neobarokk mondatésinálmányok, ezek a nyilvánosság kizárásával és kizárására készült s a taktetik fénykorára emlékeztető betűrejtvények?! Ezeknek a rendeleteknek a stílusában akaratlanul is a populus Werbóczianus jogászszelleme él és mérgezik mind a mai napig.“ Rossz minden rendelet, amelyet első olvasásra nem ért meg az egyszerű ember. „S hogy mindnyájan megérthessük és ne értsük félre a demokrácia rendeleteit, arra is gondolni kellene végre-valahára: a felületes megfigyelő számára magyarul hangzó rendeleteket magyarul is kéne megírni... Nem a magyar nyelv szellemének keréketörésével, hanem tudatos és megbecsülő szolgálásával. A francia törvényeket végső soron írók szövegezik meg. A nyelv szabályai, a nyelvérzék ellen senkinek sincs joga vétetni... Nem lehetne átfésültetni az új törvényjavaslatokat és rendeleteket kiadásuk előtt írókkal és nyelvészekkel, a magyar nyelvhelyesség lelkiismeretes mestereivel? Ezer a bajunk, a gondunk, mégis ideje, hogy rendet teremtsünk rendeleteinkben.“

Typographia. 1946. november. *Balassa József dr. temetése.* — Az 1945. február 26-án elhunyt kiváló nyelvtudóst 1946. október 27-én helyezték végső nyugalomhelyére a rákoskeresztúri temetőben. Sírjánál *Haász Vendel* a nyomdászszakszervezet képviselőjében mondott búcsúztatót: „Nagyrabecsültük őt, amidőn tudományos munkásságának azt az ágazatát ismertük meg, amelyben a magyar nyelv ápolásával, gazdagításával és vadhajításainak bátor irtásával foglalkozott elsőrendű elhivatottsággal. Nagy segítségére volt a magyar nyomdászoknak abban, hogy mesterségük nyersanyagának, a magyar nyelvnek alapos ismeretében mennél jobban előrehaladjanak, és ezt a tudást munkájuk közben mennél hatásosabban gyümölcsoztessék nemcsak maguk, hanem az egész magyar nemzet javára. A köszönet és hála azonban legfőképpen azért illeti meg Balassa Józsefet részünkről, mert olyan művet alkotott, amely nagy hasznára volt minden magyar nyomdásznak: Az egységes magyar helyesírás szótárát és szabályait. Nyelvében él a nemzet! Talán sohasem éreztük elevenebben ennek a megállapításnak az igazságát, mint napjainkban. Ennek az éltető nyelvnek pallérozása, szépítése, gyarapítása volt Balassa József érdemes munkásságának egyik maradandó része.“

1946. december. — s y.: *A téli munka.* — A Korrektorok és Revizorok Körének előadásorozatában november 24-én *Venkovits*

Károly tartott előadást *A magyar nyelv és a demokrácia* címmel. Rámutatott nyelvünknek napjainkban különösen válságos helyzetére. Ismertette a magyar nyelvbe a történelem folyamán belekerült jövevényszavakat; rámutatott azokra a veszélyekre, amelyek a múltban fenyegették nyelvünket. Hogy a magyar nyelv még most is él, az a magyar nép érdeme, meg azoké az üldözött prédikátoroké, akik a néphez magyarul szóltak; azoké a vezetőké, akik versbe foglalták a nép bánatát és örömét; nem is említve azt a sok vándor nyomdászt, aki nyomtatásban juttatta el a néphez a prédikációkat, verseket és nótákat... Korunkban a magyar nyelv ismét veszélyben van a használatban lévő sok idegen szó miatt. Szóban és írásban, könyvekben és hírlapokban hemzseg a sok szükségtelen idegen kifejezés. Az írók, köztük sok „népi” író, a helyett, hogy a tiszta magyar nyelvet ápolná és terjesztené, szinte hivalkodik idegennyelvi tudásával. Ez a magyar nyelv tisztaságának rovására megy, és azt a lászatot kelti, mintha ma — a népuralom idején — a népi írók ellentétben állanának a nép eddigi magatartásával a magyar nyelv jövője dolgában. Ennek ellensúlyozására felhívja a szedésjavítók és nyomdászok összességét, siessenek a válságban lévő magyar nyelvnek segítségére. Bírják rá az írókat, megrendelőket, hogy minden írásukkal, minden sajtó alá kerülő nyomtatványukkal a magyar nyelv tisztaságát szolgálják.

Új Magyarország. 1946. jún. 9. Kolozsvári-Grandpierre Emil: *Mit tanul egy magyar tanár?* — „A magyar nyelvet sohasem fenyegette nagyobb veszély, mint napjainkban”, ismétli a cikkíró első tételként a különböző korokban már sokszor elhangzott vészkiáltást. Mégis azt vallja, hogy a nyelvvédő mozgalmak többet ártanak, mint amennyit használnak, mert, „az avatatlan nyelvészpítgetők működése még jobban megzavarja a közönség amúgyis bizonytalan nyelvérzékét”. A nyelvvédelem mai gyakorlati tulajdonképpen csak tüneti kezelés. A hibák kipellengérezése vagy akár törvényes irtása sem segítene. „Csak egy olyan társadalom nyelvét védelmezhetni eredményesen, amelyben az iskolák működése révén a nyelvi műveltségnek legalább az elemei közkincessé válnak.” A cikkíró szerint nálunk éppen ez hiányzik. Pedig „a betegséget gyökerében kell megtámadnunk. A nyelvi félszegségek, a rossz szavak, az idegenszerű kifejezések poggyászát a tanult ember a középiskolából és az egyetemekről hozza magával. Középiskolai oktatásunk csak akkor változhatik meg, ha a tanárképzés mai rendjét egy új, egészséges rendszer váltja fel”. A tanárjelölt ma sok mindent megtanulhat, de nem tud magyarul fogalmazni. „Holott mi sem lenne természetesebb, mint hogy a magyar nyelv és irodalom oktatását csak olyanokra bizzák, akik szóban és írásban az átlagot messze meghaladóan ismerik nyelvüket. Szükség volna a magyar szakosok szigorú rostálására, külön egyetemi tanszékre, amelynek egyetlen hivatása a tanárjelöltek szóbeli és írásbeli kifejezőképességének csiszolása. Egyetemünk olyan tanárokat nevelnek, akik legfeljebb magánszorgalomból tanulgatták a fogalmazás mesterségét. Szó sincs róla, vannak kivételek. Számuk azonban elenyészően csekély, mint ahogy íróinknak

is csupán egy parányi hányada ír jó magyar nyelven. A rossz magyarság melegágya a középiskola.“ Ennek egyik okát pedig a szerző a magyartalan, nehézkes szövegű iskolakönyvekben látja. „Helyesen beszélni, helyesen írni minden műveltség feltétele. S ha a tanár ilyen, milyen nyelvi műveltségből merítsen a kezdő újságíró, a kezdő író s rendeleteink névtelen fogalmazója?“

1946. jún. 18. Hegedűs Géza: *A Magyar Nyelvőr hetvenedik évfolyama.* — A cikk a nagymúltú nyelvészeti folyóirat újjá születését köszönti. A nyelvi közvélemény irányítására szükség van, mert „a nyelvhasználat kérdései a gyakorlatban csakis úgy oldhatók meg, ha a problémák népszerűen tudatosodnak, és megoldásaik közhasznátúak lesznek.“ Nyelvi problémáink pedig nem tartoznak az elhanyagolandó dolgok világába. „A küzdelem köznyelvünk germanizmusai ellen azonban, úgy látszik, olykor a túlzott purizmus zsákutcájába téved“ (az *üzem* szót idézi erre példának). A purizmus olykor helyénvaló, de semmiképen sem lehet jócím arra, hogy anyanyelvünket szegényítsük vagy színtelenítsük. Az *átállítás* szó elleni tiltakozást is erőltetettnek érzi. A nyelv élő, fejlődő, alakuló jelenség. Egy új kifejezés, csak azért, mert idegen minta szerint készült, még nem magyartalan.

Világ. 1946-i évf. 276. sz. Fodor József: „*Nyelvvédelem*“.
— A cikk írója a Déry Tibor kezdeményezte írói nyelvvédő mozgalommal kapcsolatos gondolatait mondja el. Kétségtelen, hogy anyanyelvünk, „ez a csodaszer... veszélyben sínylődik. Az a nyelv, amelyen Zrínyink oroszlánmelléből dörgött a szó, amelyen Berzsenyi ión-oszlopú mondatai szöktek az-ég felé, amely Vörösmarty lelkének tengerzúgását tudta megszólaltatni, most halovány-sorvadásosan fekszik.“ A nyelvvédő társaságok mozgalmában azonban inkább kárt, mint hasznot lát; nem tanácskozní kell, hanem dolgozni. „Nincsen sok megbeszélésre szükség; és kérdés, segít-e a megbeszélés. Nyelvünk vízenyósódik, szürkül; jóformán nincs egyéni stílus, a nyelv régi képgazdagsága, ereje, ízessége és természetes teremtődése hiányzik.“ Nemcsak az újságcikkek, hanem az irodalmi művek nyelve is elszomorító. „Hogyan lehet ezen segíteni? Úgy, hogy ügyelünk a nyelvtani magyarságra, az idegen szavakat kerüljük?“ Szabályokkal, rendeletekkel aligha lehetne orvosolni a bajt, mert „először is valószínű lenne, hogy azokat a rendeleteket nem értené meg senki. Hagyjanak nekünk, íróknak, már legalább a nyelvrontásban igazi szabadságot. A szabályozott nyelv angolparfos szörnyűség.“ Példákat említ arra, hogy legnagyobb íróink stílusát tartották sokszor magyartalannak. „Egy ilyen szabályozás agyonütne minden nyelvteremtőt. Hogy mi az igazi »magyar« stílus, nagyon vitatható dolog. A nyelvben van valami a természetnek csak saját törvényeitől szabályozott vegetációjából. Természete ellen tenyészteni nem lehet. Ki kell lesni titkát, és úgy segíteni neki, hogy nőjön. Öntözni kell, de nem rászakadítani a hatóságot. Tanács, szerkesztőink ne bocssák nyilvónosságra mindenkinék az írását. Kiadók csak írókkal fordíttassanak. A kritika kísérje éles figyelemmel a könyveket nyelvi szempontból. És első sorban próbálják rászoktatni íróinkat, újságíróinkat, hogy olvassák a régiéket! Azt hiszem, ez volna a legfontosabb.“ K. M.

FIGYELŐ.

Magyar Újságírók Nyelvszépítő Csoportja.

A napisajtó nyelvének romlása — amely nemcsak egyik tünete, hanem részben fertőző góca is köznyelvünk sorvadásának — arra készítetett néhány lelkes, a nyelv védelmét valóban hivatásuk szent ügyének tartó újságíró, hogy megalakítsák a Magyar Újságírók Nyelvszépítő Csoportját. Bálint Imre és Kerek Ernő szervezték meg a munkaközösséget, amely első, előkészítő és alakuló ülését 1946. dec. 13-án tartotta a Magyar Távirati Iroda tanácstermében.

A Nyelvszépítő Csoport a következőkben határozta meg célját és munkatervét: „Meg akarjuk óvni a magyar nyelvet a további mesterséges sorvasztástól és szegényedéstől. Fel akarunk élesíteni olyan szép magyar szavakat, kifejezéseket, esetleg nyelvtani alakokat, amelyek eltűntek a használatból vagy elsorvadtak. Szeretnők eldönteni azt is, hogy milyen mértékben engedjük érvényesülni a »germanizmus!« csatakiáltását, amely eltilt általánossá vált és már polgárjogot nyert kifejezések használatától. Végül az idegen szavak rengetegében is szeretnénk némi rendet teremteni, és a kartársaknak tájékoztatást adni, hogy melyek azok a magyar szavak, amelyek tökéletesen pótolják a felesleges idegen szót, másfelől mely idegen szavak használhatók a magyar nyelv szépségének kára nélkül.“ A programm hangsúlyozza, hogy a Csoport nem szándékozik az Akadémiával szemben vagy tőle eltérőleg törvényeket alkotni, hanem ellenkezőleg: az Akadémia segítségét és hozzájárulását szeretné megnyerni munkájához. Hozzáteszik azonban: „Mivel az újságírók a legközvetlenebb kapcsolatban állanak a mindennapi élettel és az általános nyelvhasználattal, helyesnek tartanók, ha egyrészt felszabadítanák őket a vaskalaposság merev szabályai alól, másfelől irányítással és tanácsadással emelnők az újságírás általános írói színvonalát“.

Az alakuló megbeszélésen meghívás alapján Kovalovszky Miklós vett részt az Akadémia Nyelvművelő Bizottságának képviselőjében.

A Csoport működése három irányba terjed ki: 1. Használatból kikopott és újonnan keletkezett kifejező szavaink használatának szentesítése, régi jó szavaink polgárjogának visszaszerzése. 2. Elavult, de kifejező igealakok visszacsempészése a nyelvhasználatba. 3. A germanizmusok ellen folytatott harc mérséklése. — Minden feladatkörre egy-egy előadót jelölt ki az alakuló ülés, mégpedig Fodor Józsefet, Pálóczi Horváth Lajost és Possonyi Lászlót. Feladatuk az egyes munkakörök anyagának előkészítése és gyűjtése, a Csoport együttese elé való terjesztés végett. A parizmust és magyarítást a Csoport nem tartja elsőrendű feladatának.

Az alakuló ülésen elhatározták, hogy minden lap szerkesztőségét megkéri egy-két tag kiküldésére, az ülésekről és a Csoport munkájának eredményeiről pedig tájékoztatják az összes szerkesztőségeket. Felmerült egy kezdő újságírók számára rendezendő nyelvi tanfolyam szükségessége is.

Az 1948. jan. 3-án tartott második megbeszélésen a Csoport elfogadta a lapokban való terjesztésre az *elmenőben vagyok, voltam, lesznek-féle*, folyamatos cselekvést kifejező igealakoknak használatát, kimondta, hogy szükségesnek tartja az *egy* határozatlan névelő használatától való okatlan és túlzott félelem eloszlátását, és elismerte a *lebukik* szó polgárjogát („a rendőrség kezére jut” értelemben) az újságírás nyelvében.

A Nyelvszépítő Csoport havonként tart ülést. Munkásságát várakozó érdeklődéssel figyeljük.

A Magyar Rádió nyelvművelő tárgyú előadásai 1947-ben.

Halász Gyula „Édes anyanyelvünk” című állandó előadássorozatában havonta tartott nyelvvédő előadást.

Balassa Imre: A magyar nyelvért mindenki felelős. (Márc. 6.)

Csanády György: Emlékezés Halász Gyulára. (Nov. 22.) — Öt perc a magyar nyelvről. (Előadássorozat az iskolarádió keretében.)

Gombos László: Hány magyar nyelv van? (Márc. 20.)

Kallós Ede: Idegen szavak helye nyelvünkben. (Jan. 23.)

Kardos László: Költészet és nyelvtisztaság. (Febr. 20.)

Kilián Zoltán: A rádió nyelvegységesítő szerepe. (Okt. 3.)

Kolozsvári-Grandpierre Emil: Az irodalom a válaszüton. (Febr. 6. Az előadó kitért a nyelvtisztítás kérdésére is, tartózkodó felfogással.)

Laczkó Géza nyelvészeti előadása. (Ápr. 17.)

Pálóczi Horváth Lajos: Tanuljunk magyarul! (Nov. 24.)

Az előadások többnyire a rádió szabadegyetemének keretében kerültek műsorra.

ÜZENETEK.

P. L.-nak „Az említettem fajta”. „a felhoztam jelességek” — efféle jelzős kifejezések, amelyekről Ön azt kérdi, helyesek-e, ma már csak szokatlanságuk miatt látszanak gyanúsaknak. A régi magyarságban és a népnyelvben jelzőül gyakran szerepelnek ragozott igealakok, többnyire a tárgyas ragozású (-m ragos) jelen idejű egyszám első és második személy. Ma már inkább csak szólásokban, kifejezésekben találjuk őket: *eszem-iszom* pajtás (magában, főnévként is használatos: volt nagy *eszem-iszom*), *gondolomformán*, *úrhatnám* polgár, *nem-szeretem* dolog, *tűröm*-olaj, *Bánom*-utca, *Térjmeget*-utca, *mitugrál*sz (emberke), *mentsvár*, *bukjelszoknya*, *nefelejcs*, *nébáncsvirág*, *teddide-teddoda* ember, *rúgdjöl-hagydott* munka; *jöttment* (ember), *tessék-lássék* módon stb. A 3. személyű múlt idejű igealakoknak ilyen jelzői használata mai köznyelvünkben is gyakori: *istenadta*, *madárlátta*, *ebadta*, *anyaszült* (meztelen), *széljárta*, *napsütötte* stb. Az 1. és 2. személyű alakok ma már csak a régiségből ismeretesek: átkozott *szerzettem* sok versek (Balassa),

meggyóntam bűneim, a *fogadtam* katonák, *szerettem* gyermek, *meguntam* idő (Faludi); *te-adtad* lelkem (Balassa), *te-főzted* étel, *kívántad* állapot (Faludi), a *te-mondád* molnár. A tárgyas alaknak érzett igenévi jelzőt többesben is használták: *óhajtottuk* boldogság (Révai), a *kértük* könyv (Fogarasi), a *tárgyaltuk* körben; a *ti választottátok* tanács, a *hallották* dal (Fogarasi). A XVIII. század óta azonban az 1. és 2. személyű igenévi jelzői használata egyre gyérült; Kazinczy már nem szerette az ilyen szerkezeteket. Csak az egyesszám 3. személyű kifejezések maradtak meg, s néhány egyesszám 1. személyű alak: az *idézttem* mondat, az *említtem* hiba, a *felolvasiam* költemény, a *jellemzettem* régiék (Arany). Sőt a századvégi tudományos nyelvben változatokkal is találkozunk: az *előadtam* és még *előadandom* szabályok (Fogarasi), az *említém* kritika. Ezeket is jóformán csak az értekező stílus használja, s ezért valami régimódi, tudákos pedantériát érzünk bennük. Ez kétségtelen, de nem tagadhatjuk, hogy az ilyen tömör kifejezés (mint pl. az *idézttem* példa) igen hasznosan pótol egy vonatkozó mellékmondatot (az a példa, amelyet idézttem), vagy ilyen nehézkes és idegenszerű szerkezetet: az általam (v. tőlem) idézett példa. „Vízről kimosott, aszálytól sújtott” — az ilyen szerkezeteknek is legtömörebb és legmagyarabb kifejezője a 3. személyű igenévi alak: *vízmosta* (part), *aszálysújtotta* (vidék). A *-tól, -től* rag u. i. a németre emlékeztet, az *által* névutó pedig nem alkalmas, mert közreműködést, közbenjárást fejez ki. A ragozott múlt idejű melléknévi igenévi jelzői használata tehát nyelvünk ősi szellemében gyökerezik, megtaláljuk a rokon nyelvekben, a régi magyarságban és a népnyelvben. Bár az ilyen szerkezetek keletkezésének magyarázata vitás (l. Klemm: Magyar történeti mondattan 396. l.), semmiképen sem helyteleníthetők, legfeljebb ma már szokatlanok.

K. M.

Hibaigazítás. Értelemzavaró sajtóhibák a Magyarosan előző, 1947. évi 2. számában:

A 49. lap felülről számított 3. és 4. sora helyesen a következőképen hangzik: ... *különböző*; akitől elvétele sem halljuk: *csakugyan, igazán, valóban*, hanem örökké csak: *tényleg*; akinek a szája a világerő sem járna rá ... — 56. l., az „Ebben megegyezünk” c. cikk második bekezdésének első sorában: *megegyezik*; helyesen: *megegyezik*. — 56. l., alulról az 5. sorban: *vegyeshangzású*; helyesen: *vegyeshangú*. — 59. l., 16. sor: P. Ö.; helyesen: B. Ö.

A kiadásért felelős: Gergely J. Pál.

MAGYAROSAN.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő
Bizottságának folyóirata.

A Magyarosan 1948-i évfolyama előreláthatóan szintén három kétíves füzetben jelenik meg. Egyes szám ára 2 forint, előfizetés egy évre 6 forint. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

Kovalovszky Miklós szerkesztő címe: Budapest, V., Nádor-utca 2., III. A szerkesztőséget illető küldemények (kéziratok, levelek, kérdések, lappéldányok, könyvek) ide címzendők.

MAGYAR NYELV.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratának, a Magyar Nyelvnek a XLIII., 1947-i évfolyamot lezáró negyedik, 5 íves füzete megjelent. Ára 5 forint.

Az 1948. évre a tagsági vagy előfizetési díj magánosoknak 15, jogi személyeknek 20 forint.

A Magyar Nyelv előfizetői a Magyarosant féláron kapják.

A Társaság címe: Budapest, VIII., Múzeum-körút 4., C épület. Postatakarékpénztári folyószámlájának száma 18.144.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
ÚJABB KIADVÁNYAI

Magyar Etymologiai Szótár, XVII. füzet (gam- bit—gaz). 962—1159 lap	ára 40 frt
Balassa-kódex. XXXIV + 196 lap, hasonmás ki- adás	„ 80 „
Guary-kódex. 134 lap, hasonmás kiadás	„ 60 „
Ila Bálint: Gömör megye. III. köt. 355 lap	„ 40 „
Kerékjártó Béla: A geometria alapjairól II. (Projektív geometria.) 613 lap	„ 60 „
Archaeologiai Értesítő III. f. V—VI. köt. 311 lap 97 képtáblával	„ 60 „
Navratil Ákos: A nemzeti vagyon sorsa a hábo- rúban. 68 lap	„ 8 „
Zsigmond Ferenc: Orosz hatások irodalmunkban. 78 lap	„ 12 „
Láng Nándor: Egy pannóniai föliratról. 22 lap	„ 6 „
Szabó István: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. 77 lap	„ 16 „
Irodalomtörténeti Közlemények 1944—1945. évi II., befejező fürete. 231 lap	„ 12 „
Akadémiai Értesítő 479. füz. 1947. 24 lap	„ 5 „
A magyar helyesírás szabályai. 1946. 8. kiadás 4 lenyomat. 112 lap	„ 3 „

*

A MAGYAROSAN régebbi évfolyamaiból egyes számok
kaphatók, füzetenként 1 forintért.

A kiadványok kaphatók a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-
hivatalában: Budapest, V., Akadémia-utca 4.